

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÖZEL HUKUK (TİCARET HUKUKU)
ANABİLİM DALI

**TÜRKMENİSTAN HUKUKUNDA
BANKALARIN DENETİMİ**

Yüksek Lisans Tezi

Rahat GURBANOV

Ankara – 2010

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÖZEL HUKUK (TİCARET HUKUKU)
ANABİLİM DALI

**TÜRKMENİSTAN HUKUKUNDA
BANKALARIN DENETİMİ**

Yüksek Lisans Tezi

Rahat GURBANOV

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Kemal ŞENOCAK

Ankara – 2010

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÖZEL HUKUK (TİCARET HUKUKU)
ANABİLİM DALI

**TÜRKMENİSTAN HUKUKUNDA
BANKALARIN DENETİMİ**

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Kemal ŞENOCAK

Tez Jürisi Üyeleri:

Adı ve Soyadı

İmzası

Prof. Dr. Kemal ŞENOCAK

.....

Yrd. Doç. Dr. Beşir Fatih DOĞAN

.....

Yrd. Doç. Dr. Hamdi PINAR

.....

Tez Sınavı Tarihi: 23.07.2010.

ÖNSÖZ

SSCB'nin dağılması ile Türkmenistan Devleti'nin kurulması, ülke için hiç şüphesiz son derece önemli bir tarihsel dönemeçtir. Bu tarihsel dönemeçten sonra Türkmenistan, yeni devlet, yeni hukuk, yeni yönetim, yeni kimlik ve yeni toplum anlayışı yönünde önemli adımlar atmıştır.

Türkmenistan'ın bağımsızlığı ile birlikte birçok alanda gerekli yasal düzenlemeler başlatılmış ve yeni kanunlar ardı ardına onaylanarak yürürlüğe girmiştir. Bu düzenlemeler içerisinde bankacılık kesimi de bulunmaktadır.

Banka denetimi çok önemli bir müessese olmakla birlikte, Türkmenistan'da daha önce banka denetimi ile ilgili kapsamlı bir çalışma yapılmamıştır. Bundan dolayı da tez konusu olarak tarafımdan "Türkmenistan Hukukunda Bankaların Denetimi" konusu seçilmiştir.

Tez çalışmamda daha çok Türkmenistan ve Rus kaynaklarından yararlanılmıştır.

Yüksek Lisans tez konumun belirlenmesinde ve tezimin yazım safhasında desteğini esirgemeyen ve kendisiyle çalışmaktan onur ve gurur duyduğum ve bundan sonraki akademik çalışmalarında da desteğini arzuladığım saygıdeğer hocam ve tez danışmanım Prof. Dr. Kemal ŞENOCAK'a en içten dileklerle teşekkür ederim.

Lisans ve Yüksek Lisans programları süresince desteklerini esirgemeyen saygıdeğer hocalarım Prof. Dr. Mehmet ÜNAL'a, Prof. Dr. Nadi GÜNAL'a ve Prof. Dr. Hüseyin ALTAŞ'a şükranlarımı sunarım.

Çalışmalarında ilgi, destek ve fedakârlığını esirgemeyen değerli aileme, özellikle babam Muhammet GURBANOV'a ve annem Oğulgül GURBANOVA'ya katkılarından dolayı sonsuz şükranlarımı sunarım.

Rahat GURBANOV.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
İÇİNDEKİLER	iii
KISALTMALAR	xi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

GENEL OLARAK TÜRKMENİSTAN EKONOMİSİ

VE MALİ YAPISI

I. TÜRKMENİSTAN EKONOMİSİNDE GEÇİŞ SÜRECİ	4
1. Tarihi Süreçte Türkmenistan	4
2. SSCB Öncesi Türkmenistan'ın Devlet Deneyimleri	5
3. SSCB içinde Türkmenistan'ın Konumu	7
4. Merkezi Planlama Ekonomisinden Serbest Piyasa Ekonomisine Geçiş	8
4.1. Başlangıç Şartları	9
5. Siyasal Yapı	10
6. Ekonomik ve Sosyal Yapı	13
6.1. Bankacılık	17
6.2. Banka Dışı Finans Kurumları	18

6.3. Dış Ticaret	19
6.3.1. Eximbank Kredileri	19
Tablo – 1	20
II. TÜRKMENİSTAN EKONOMİSİNDE GEÇİŞ SÜRECİNDE	
UYGULANAN REFORMLAR	
1. Özelleştirme Reformları	21
2. Fiyatların ve Piyasa İşlemlerinin Serbestleştirilmesi Reformları	23
3. Kurumsal Yapının Reformu	25
4. Düzenleyici Mevzuatın Geliştirilmesi ve Hukuk Sisteminin Reformu	26
5. Özel Mülkiyet Hakkının Tanınması ve Özel Hukuk Alanının Oluşturulması Reformları	29
6. Bankacılık ve Kambiyo Rejimi Reformları	31
III. TÜRKMENİSTAN EKONOMİSİNİN SERBEST PAZAR EKONOMİSİNE GEÇME ÇALIŞMALARI İÇİNDE BANKACILIK	
1. Türkmenistan’da SSCB Devrinde Bankacılık	36
2. Bankacılık Alanındaki Genel Gelişmeler	38

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKMENİSTAN BANKACILIK SİSTEMİ

I. GENEL OLARAK TÜRKMENİSTAN’DA BANKACILIK	42
--	----

II. TÜRKMENİSTAN’DA MERKEZ BANKACILIĞI	43
1. Türkmenistan Merkez Bankası	48
2. Serbest Piyasa Sistemine Geçişte Merkez Bankacılığının Önemi	50
3. Türkmenistan Merkez Bankasının Yapılanması	51
Tablo – 2	53
3.1. Yönetim Kurulu	56
a) <i>Yönetim Kurulunun Görev ve Yetkileri</i>	58
b) <i>Yönetim Kurulu Toplantıları</i>	59
3.2. Denetim Kurulu	60
4. Merkez Bankası’nın Temel Fonksiyonları	61
5. Milli Paranın Tedavüle Sürülmesinin Temel Kuralları ve Merkez Bankası	63
5.1. Türkmenistan Milli Parasının Dolaşıma Çıkması ve Değişim Oranları	64
6. Merkez Bankası’nın Para Politikası Araçları	65
6.1. Zorunlu Karşılık Oranları Uygulaması	66
6.2. Selektif Kredi Politikası	67
6.3. Merkez Bankasının Faiz Oranları İle İlgili Uygulamaları	67
7. Merkez Bankasının Bankalarla İlgili Faaliyetleri	68
7.1. Bankalar Arası Ödeme Sistemi ve Merkez Bankası	71
8. Merkez Bankası’nın Döviz Politikaları ve Rezerv Yönetimi	74
9. Dış Borçların Yönetimi ve Merkez Bankası	75

10. Merkez Bankası'nın Hazine İle İlgili Uygulamaları	76
11. Merkez Bankası'nın Diğer Kamu Kuruluşları İle Olan İlişkileri	77
12. Türkmenistan'ın Uluslararası Para ve Kredi Kuruluşlarına Üyeliği ve Merkez Bankası	78
III. TÜRKMENİSTAN'DA BANKACILIK FAALİYETLERİ	79
1. Türkmenistan'da Bankalar	81
<i>a) Kuruluşuna Göre Bankalar</i>	82
<i>b) Malvarlığının Özelliğine Göre Bankalar</i>	82
<i>c) Maksat ve Hizmet Biçimlerine Göre Bankalar</i>	82
1.1. Bankaların Kuruluşu, Banka Faaliyetine Lisans Verilmesi	84
<i>a) Banka Lisansının Verilmesi</i>	84
<i>b) Devlet Reyestri (Devlet Kaydı)</i>	89
<i>c) Banka Lisans ve İzinlerinin Kayıt Defteri</i>	92
<i>d) Banka Lisansı Vermekten İmtina Edilmesi ve Gerekçeleri</i>	92
<i>e) Banka Lisansının Geri Alınması ve Gerekçeleri</i>	94
<i>f) Banka Lisansının Geri Alınmasından Sonraki Tedbirler</i>	95
1.2. Bankaların Yönetimi	96
<i>a) Genel Kurul</i>	97
<i>b) Üst Yönetim Kurulu (Gözetim Kurulu)</i>	98

<i>c) Denetim Kurulu</i>	99
<i>d) Yönetim Kurulu (İdare kurulu - Banka Müdürlüğü)</i>	100
1.3. Bankaların Görev ve Fonksiyonları	101
1.4. Bankaların İşlemleri	103
<i>a) Bankaların Mevduat İşlemleri</i>	103
<i>b) Bankaların Bankacılık İşlemleri</i>	103
<i>c) Bankaların Dövizli İşlem Yapmaları</i>	104
<i>d) Bankaların Akreditif Açmaları</i>	104
<i>e) Bankaların Havale İşlemleri</i>	104
<i>f) Bankaların Diğer İşlemleri</i>	105
<i>g) Bankaların Topladıkları Mevduatların Güvencesi</i>	
<i>ve Banka Sırrı</i>	105
2. Türkmenistan Bankacılığının Geliştirilmesi İçin Alınması Gereken Tedbirler	109

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKMENİSTAN HUKUKUNDA BANKALARIN DENETİMİ

I. KAVRAM OLARAK DENETİM	111
II. BANKA DENETİMİNİN ÖNEMİ	114
III. DENETİM ÇEŞİTLERİ	115

1. Amacına Göre Denetim Çeşitleri	116
1.1. Finansal Denetim	116
1.2. Uygunluk Denetimi	116
1.3. Performans Denetimi	117
1.4. Ekonomik Denetim	118
2. Statüsüne Göre Denetim Çeşitleri	118
2.1. İç Denetim	118
2.2. Dış Denetim	119
a) <i>Bağımsız Denetim</i>	119
b) <i>Kamu Denetimi</i>	119
IV. İÇ DENETİM	121
1. İç Denetimimin Gerekliliği ve Yararları	121
2. İç Denetimin Genel Esasları	122
3. İç Denetim Kuralları	127
4. Denetim Kurulu	129
5. İç Denetim Departmanı	132
6. İç Denetçiler	133
V. DIŞ DENETİM	135
1. Merkez Bankanın Denetimi	136
2. Bağımsız Dış Denetim	136

3. Bağımsız Denetçiler ve Bağımsız Denetim Şirketleri	140
3.1. Bağımsız Denetçiler	142
3.2. Bağımsız Denetim Şirketleri	144
4. Bağımsız Dış Denetim Sözleşmesi	147
4.1. Bağımsız Dış Denetim Sözleşmesinin Tarafları	149
4.2. Bağımsız Dış Denetim Sözleşmesinin Unsurları	149
5. Bağımsız Denetçi veya Bağımsız Denetim Şirketi Tarafından Yapılan Denetimin Kapsamı	150
6. Bağımsız Denetçi veya Bağımsız Denetim Şirketinin Raporu, Raporun Temel Bölümleri, İçeriği ve Çeşitleri	152
6.1. Bağımsız Dış Denetim Raporu	152
6.2. Bağımsız Dış Denetim Raporunun Temel Bölümleri	154
6.3. Bağımsız Dış Denetim Raporunun İçeriği	156
6.4. Bağımsız Dış Denetim Raporunun Çeşitleri	157
a) <i>Olumlu Görüş Bildiren Rapor</i>	157
b) <i>Olumsuz Görüş Bildiren Rapor</i>	158
c) <i>Şartlı Görüş Bildiren Rapor</i>	158
d) <i>Görüş Bildirmeme Halinde Rapor</i>	158
SONUÇ	159
ÖZET	164

ABSTACT

166

KAYNAKÇA

168

KISALTMALAR

ADB	:Asya Kalkınma Bankası (Asian Development Bank)
AGİT	:Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
a.g.e.	:Adı geçen eser
a.g.m.	:Adı geçen makale
A.Ş.	:Anonim Şirket
BDT	:Bağımsız Devletler Topluluğu
BM	:Birleşmiş Milletler
Bkz.	:Bakınız
COMECON	:Doğu Bloğu Ülkeleri Karşılıklı Ekonomik Yardım Konseyi
DMHB	:Devlet Mal ve Hammadde Borsası
ECO	:Ekonomik İşbirliği Örgütü (Economic Cooperation Organization)
f.	:Fıkra
IMF	:Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund)
IBRD	:International Master in Rural Development
m.	:Madde

TMB	:Türkmenistan Merkez Bankası
TMBK.	:Türkmenistan Merkez Bankası Hakkında Kanun
TBBFK.	:Ticari Bankalar ve Banka Faaliyetleri Hakkında Kanun
s.	:Sayfa
S.	:Sayı
SSCB	:Sovyetler Birliği
WB	:Dünya Bankası (World Bank)
WHO	:Dünya Sağlık Örgütü (World Health Organization)
WTO	:Dünya Ticaret Örgütü (World Trade Organization)
UNESCO	:Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization)

GİRİŞ

Mevduat kabulü ve kredi olarak kabul edebileceğimiz ilk bankacılık işlemlerinin M. Ö. 2000 yılında Babil'de başladığı, ilk bankaların tapınaklar, ilk bankacıların da rahipler olduğu söylenmektedir. Bankacılık hukuku tarihçileri ve iktisatçılar, tapınakların en güvenilir yer olmaları dolayısıyla birçok kimsenin değerli eşyalarını ve para gibi kullanılan nesnelarını tapınaklara bıraktıklarını ve güvenilir kişiler olan rahiplerin de bunları ihtiyacı olanlara bazı güvencelerle ödünç olarak verdiklerini, daha sonra da hediyesi (faizi) ile birlikte geri aldıklarını ifade ederek, bu faaliyeti bir çeşit ilkel bankacılık olarak nitelemişlerdir.

Bankacılık alanındaki gelişmeleri ülkelerin ekonomik ve sosyal gelişmelerinden ayrı tutmak mümkün değildir. İtalya'da seyyar tezgâhlar üzerinde, para değişimi ile başlayan bankacılık, dünya ticaret hacmindeki gelişimin bir sonucu olarak, ülke sınırları dışına çıkmış, çok uluslu bankacılığın yoğunluk kazandığı günümüze kadar hızlı bir gelişme göstermiştir.

Çağımızın önemli hizmet işletmelerinden olan bankalar, şube sayıları ne olursa olsun yerine getirdikleri ekonomik fonksiyon itibariyle karmaşık ve büyük organizasyondurlar. Dolayısıyla bu organizasyon yapısı içerisinde zaman zaman işle ilgili ya da insanlarla ilgili sorunlar ortaya çıkmaktadır.

Bankalar, ülke ekonomisinin en önemli ve hassas kesimi olan ve kredi piyasalarında faaliyet gösteren, genellikle, kamuya ait fonların oluşturulduğu ve bunların kredi şeklinde piyasada kullanıldığı mali kuruluşlardır. Bu nedenle, bankaların faaliyetinin çok sıkı bir denetime tabi tutulması önem arz etmektedir.

Banka organizasyonlarında yöneticilerin mevcut sorunları çözmek ya da yeni sorunların ortaya çıkmasını önlemek için kullanabilecekleri ana işletmecilik fonksiyonlarından biri de “denetim”dir.

Sağlıklı bir perspektifle yönlendirilmiş dinamik, çağdaş ve güncel bir denetim mekanizması mevcut sorunların çözülmesine yardımcı olacağı gibi, işletmelerin profesyonel denetim elemanları sayesinde gelecekte ortaya çıkabilecek bazı sorunlar da zamanında önlenilecektir.

Sağlıklı bir denetim sonucunda elde edilecek sonuçlardan ve denetim elemanlarının önerilerinden yararlanılarak yeni düşünceler ortaya çıkarılabilecek, aynı zamanda yararlı uygulamalar da gerçekleştirilebilecektir.

Banka organizasyonlarında denetimin gelişmesi, bankacılıkta gelişme ile paralellik gösterir. Bankacılığın fonksiyonları arttıkça, denetime daha fazla önem verilmiştir. Bankalar, tasarrufları muhafaza etmesi, kişi ve kurumların tasarruflarına faiz vererek gelir elde etmelerine aracılık yapması, iktisadi politikaların uygulanmasında en önemli aracı kurum olması gibi nedenlerle sıkı bir denetime tabi tutulmaktadır.

Banka işletmeleri, iç ve dış denetim olmak üzere iki tür denetime tabi tutulmaktadır. İç denetim, kurum içi denetim, dış denetim ise merkez bankası, bağımsız denetçi, bağımsız denetim şirketleri tarafından yapılan denetimdir. Bankacılıkta etkin gözetim ve denetime ilişkin, uluslararası özelliği bulunan Basel Komitesi tarafından temel prensipler oluşturulmuştur. Basel Komitesi, bu temel prensiplerin uygulanması konusunda tavsiyelerde bulunmaktadır.

İç denetimin doğru politikalar uygulayan, sistemli, dinamik, çağdaş ve işletmelerin üst düzey yönetimi ile uyumlu olması gerekmektedir. Dış denetim ise objektif olarak belirlenmiş kurallara göre yapılmalıdır.

Türkmenistan bankacılığında da, dünya ülkelerinde gözlenen hızlı gelişimin ve banka kuruluşları olarak ekonomide yükledikleri düzenleyici rolün özelliklerini görmek mümkündür. Son yıllarda Türkmenistan'ın dış ülkelerle gelişmekte olan ticari ilişkileri sonucunda banka kurumları büyük ilerleme kat etmiştir.

Bu çalışma, Türkmenistan hukukunda banka işletmelerinin yönetim ve organizasyon yapısını analiz etmek, bankaların denetim işlemlerini incelemek amacıyla yapılmıştır.

Tezin birinci bölümünde, Türkmenistan hakkında genel bilgiler, ülkenin ekonomik yapısı ve günümüz bankacılığının olmazsa olmazı serbest pazar ekonomisi ve ülkenin serbest pazar ekonomisine geçme çalışmaları incelenmiştir.

İkinci bölümde, Türkmenistan'ın bankacılık sistemi, banka işletmeciliği, bankaların kurulması ve Merkez Bankası ayrıntısıyla ele alınmıştır.

Tezin üçüncü bölümünde ise, Türkmenistan Hukukunda bankaların tabi tutulduğu denetimin analizi yapılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

GENEL OLARAK TÜRKMENİSTAN EKONOMİSİ VE MALİ YAPISI

I. TÜRKMENİSTAN EKONOMİSİNDE GEÇİŞ SÜRECİ

1. Tarihi Süreçte Türkmenistan

Türkmenistan topraklarındaki ilk insan yerleşimlerinin izleri Toğalaktepe, Çobantepe ve Göktepe bölgelerinde bulunmuştur. Bulunan kanıtlara göre bu bölgelerdeki insan yerleşimi M. Ö. 7000. ile 5000. yılları arasında gerçekleşmiştir. Türkmen kelimesinin tarih sahnesine çıkışı X. yüzyıla rastlamaktadır. Genel olarak Türkmen adı, yerleşik hayata geçmiş Türkler için; ağırlıklı olarak da Müslüman Oğuz boyları için kullanılmıştır. Türkmenler Oğuz boyundandırlar. Bugün Türkmenistan Cumhuriyeti'nde yaşayan Türkmenler ile Irak, İran, Suriye ve Anadolu'daki Türkmen boylarının mensuplarına Türkmen adı verilmektedir¹. Türkmen kelimesinin yapısı ile ilgili oldukça değişik görüşlerin bulunmasıyla beraber, en kayda değeri Karaman, Ataman, Kölemen kelimelerindeki -men, -man ekleriyle aynı anlamda olduğu kabul edilmektedir.

¹ Türkmenistanyň Taryhy Boýunça Hrestomatiýa, Aşgabat 1992, s.24.

Türkmen kabileleri tarih boyunca göçebe bir hayat sürmüş ve göçebe hayatın doğal sonucu olarak hayvancılıkla uğraşmışlardır. Türkmenlerin en büyük kabileleri arasında Teke, Yomut, Çavdur (Çandır), Ersarı, Göklen gibi kabileler yer almaktadır.

Türkmen dili genel olarak diğer Oğuz boylarının özelliklerini taşımakla beraber, tarihi süreç içerisinde bazı değişik özellikler de kazanmıştır. Türkmenler, kendilerine has özellikleri korudukları gibi, Çağatay ve Kıpçak boyları arasında kaldıkları için, onlarla birlikte gelişmişlerdir. Ayrıca, Oğuz grubu ağızlarında görülmeyen bazı hususiyetleri de benimsemişlerdir².

Türkmenistan'da yaşayan Türkmenler ve diğer ülkelerde (İran, Suriye, Türkiye, Afganistan, Irak) yaşayan soydaşlarının konuştukları diller farklılık göstermektedir. Bu sorunun en önemli nedenlerinden biri de Türkmenistan'ın uzun yıllar boyunca Rus egemenliğinde kalmasıdır. Çarlık Rusya'sı ilk olarak 1717 yılında bu coğrafyayı işgale kalkışmış fakat başaramamıştır. Bu tarihten yaklaşık bir asır sonra, iç kargaşa ve benzeri sebeplerle zayıflayan bölgeye Rus ordusu ancak girebilmiştir. 1881 yılında meydana gelen Göktepe Savaşı'nda Türkmenler 26 bin 500 şehit vermişlerdir ve bu olay Türkmen tarihinde büyük bir yer edinmiştir. Bu sebepten her sene 12 Ocak'ta Göktepe Şehitleri için yas tutulmaktadır³.

2. SSCB'den Önce Türkmenistan'ın Devlet Deneyimleri

Rus Çarlığı döneminde Türkmenler sürekli ezilmeye ve sömürülmeye maruz kalmışlardır. Bu sömürgeyi kolaylaştırmak için Köpetdağı'na kadar uzanan Aşkabat Demiryolu kurulmuştur. Rus Çarlığı tarafından yaptırılmış ve idare edilen demiryolu

² GÖMEÇ, S., *Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Tarihi*, Ankara 2003, s. 199.

³ TİKA, *Türkmenistan*, (1997), Ankara 1997, s. 20.

hattı Türkmenistan'ın menfaatine olmuştur⁴. Ancak hedef tabi ki Türkmenistan'ın menfaatinden ziyade daha çok sömürge elde etmektir. Bu dönemde Özbek ve Kazak Türklerine uygulanan siyasi ve ekonomik politikalar Türkmenlere de tatbik edilmiştir. Türkmenistan'ın topraklarının en verimli kısımları Rus Çarlığı'nın tekstil sanayisinin ihtiyacını karşılamak üzere pamuk üretimine tahsis edilmiştir.

1912 yılında, Hive topraklarındaki Özbekler ile Türkmenler arasında su yüzünden çıkan kavgalar bilinmektedir. 1913'te ise Rus askeri kuvvetleri ayaklanan Türkmenleri bastırmak için harekât başlatmışlardır. Uzun müddet dayanan Türkmenler 1913'te Cüneyt Han idaresinde Hive'ye hücumla geçmiştir. Çarlık Rusya, General Galkin'in kumandasındaki kuvvet ile 1915 senesinde Hive'ye girmiştir. Cüneyt Han mücadeleye devam ederken yıl 1916 olmuştur ve 1917'de Bolşevik İhtilalı patlak vermiştir. Birlikten ve güçten yoksun bu istiklal hareketi dışarıdan da destek alamadığı için başarılı olamamıştır. Dört yıl sonra Rusya'daki çarlık rejimini bitiren Sovyet orduları 1920'de Hive ve civarını Sovyet topraklarına dâhil etmişlerdir. Türkmenler ve ortak bir çizgide buluşamadıkları Özbekler, 1924 yılında birlikte hareket etmişler ve nispi başarılar elde etmişlerse de, Rusların sayısal üstünlüğüne daha fazla karşı koyamamışlardır⁵.

Türkistan'ı yönetme siyasetinin bir parçası olarak Türkmenistan'da bir Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti kurulmuştur. Hemen ardından kurulan Türkmenistan Komünist Partisi tarafından Türkmenistan'ın Sovyetler Birliğinin parçası olduğu ilan edilmiştir. Bu süreçte sömürgeciliğe benzer politika takip edilmiş

⁴ GÖMEÇ, S., *a.g.e.*, s. 207.

⁵ **Türkmenistanyň Taryhy Boýunça Hrestomatiýa**, Aşgabat 1992, s. 78.

ve (en azından o zamanlarda çok garip gözükecek bir şekilde) Türkistan'daki Türk ve Tacikler beş cumhuriyete bölünmüş ve suni sınırlarla birbirinden ayrılmışlardır⁶.

3. SSCB İçinde Türkmenistan'ın Konumu

Türkmenistan Sosyalist Cumhuriyeti kuruluş hazırlıkları yapıldıktan sonra SSCB'ye 27 Ekim 1924 tarihinde katılmıştır. Türkmenistan'ın devlet olarak yapılanması bu tarihte gerçekleşmiştir. 1985 yılında iktidara gelen M. Gorbaçov'un Açıklık (Glasnost) ve Yeniden Yapılanma (Perestroika) politikası sonucu Türkmenistan'da da milliyetçilik daha yüksek sesle ifade edilmeye başlanmıştır. Türkmenistan, kuruluşu müteakip 1991 yılına kadar Sovyetler yönetiminde kalmıştır. SSCB'nin dağılma sürecinin başladığı 1990 yılının 22 Ağustos ayına kadar herhangi bir değişiklik olmadan devam etmiştir. 27 Ekim 1991 yılında Türkmenistan Cumhuriyeti bağımsızlığını ilan etmiştir⁷. Bu süreçte Türkmenistan Komünist Partisi (TKP) başkanlığına getirilen Saparmurat Niyazov, Türkmenistan'ın istiklalinde de büyük rol oynamıştır.

⁶ GÖMEÇ, S., *a.g.e.*, s. 209; Rus Coğrafya Enstitüsü Bilim Akademisi'ne göre, eski SSCB topraklarında 160 potansiyel sınır sorununun bulunduğu belirtilmiştir. Tüm mevcut sınırların %85'inin tarihsel meşruyetten yoksun olduğu, sadece, Letonya-Litvanya, Letonya-Beyaz Rusya ve Beyaz Rusya-Rusya arasında sınır sorunun bulunmadığı belirtilmiştir. (AKKURT, Melih, *Rusya Federasyonu'nun Güney Kafkasya Politikası*, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi, Yayınlanmamış Tez, Ankara, 2006, s.4).

⁷ TİKA, (1997), s. 20.

4. Merkezi Planlama Ekonomisinden Serbest Piyasa Ekonomisine Geçiş

II. Dünya savaşından sonra Sovyetler, Doğu Avrupa'ya hızla yayılarak dünyaya sosyalizmi getirme gayreti sergilemiştir. Bu büyüme sonucu neredeyse Avrupa'nın yarısı sosyalizmi benimsemiştir. Avrupa'nın sosyalizmi benimseyen kısmına Doğu Bloğu Ülkeleri denilmiştir. Sosyalizmin çökmesinden sonra Doğu Bloğu ve Sovyetler dağılmıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birçok ülke ortaya çıkmıştır. Türkmenistan da bu dönemde bağımsızlığını elde eden ve dünya arenasına yeni bir ülke olarak ortaya çıkan ülkeler arasındadır.

Sovyetler Birliği içerisinde olan Türkmenistan'da da merkezi planlama ekonomisi uygulanmaktadır. SSCB'nin dağılmasıyla Türkmenistan'da da diğer bağımsızlıklarını kazanan ülkelerde olduğu gibi, merkezi planlama ekonomisinden serbest piyasa ekonomisine, gerek ekonomik gerekse siyasal liberalizme doğru bir yöneliş başlamıştır. Yirminci yüzyılın sonunda dünya siyasal konjonktürü çok büyük çalkantılar yaşamış ve büyük değişmeler gerçekleşmiştir. SSCB ve Yugoslavya gibi çok uluslu devletler, Varşova Paktı, COMECON (Doğu Bloğu Ülkeleri Karşılıklı Ekonomik Yardım Konseyi) gibi uluslararası örgütler tarih sahnesinden çekilmiştir. Bu değişimlerin temel dinamiğini, sosyalist ekolün ve siyasal yapıların çökmesi oluşturmuştur. Sovyetler Birliği'nin ve Doğu Avrupa'daki sosyalist ülkelerin dağılması Batı'da birçok kişi tarafından liberalizmin sosyalist düzenler karşısında nihai zaferi olarak değerlendirilmiştir.

Serbest piyasa ekonomisine geçiş kavramı, genel olarak ekonomik faaliyetlerin, fiyatlar ve piyasa işlemlerinin serbestleştirilmesi anlamına gelmektedir⁸.

4.1. Başlangıç Şartları

Türkmenistan gibi gelişmekte olan ve sosyalist rejimden kapitalist rejime ayak uydurmaya çalışan ekonomilerin içinde başarı sergileyen ülkelerin, bu süreçte nispeten kendilerine göre geri kalmış ülkelere nazaran iki avantajları vardır:

Birincisi: Siyasi otoriteler, piyasa ekonomisine ayak uydurmanın gerekirse serbestleştirme ve gerekirse kurumsal yapılanmanın tüm kurallarıyla yapılmasına inanmışlar ve bu yönde çalışmışlardır.

İkincisi: Geçişte başarı kaydeden ülkeler elverişli başlangıç şartlarına sahip olmaları nedeniyle sürece ileri bir noktadan başlamışlardır. Yukarıda bahsi geçen başlangıç şartları, Fischer ve Sahay tarafından komünist idare altında kısa süre kalma, batı Avrupa'ya yakın olmak ve AB'ye tam üyelik perspektifi olarak sıralanmıştır. Exeter ve Fries tarafından desteklenmekte olan bu yaklaşım farklı geçiş ekonomilerinin, farklı geçiş aşamasında olmalarının nedenleri, planlı ekonomi döneminden devralınan miras ve politik faktörlerin etkisine bağlanmaktadır⁹.

Türkmenistan'daki ekonomik reformlar, birçok BDT (Bağımsız Devletler Topluluğu) ülkelerinde olduğu gibi çok yavaş uygulanmıştır. Devlet, ekonomideki hâkim oyuncu olmaya devam etmektedir. Küçük işletmelerin özelleştirilmesi büyük

⁸ CESAR, M., *Bağımsızlığının Onuncu Yılında Türkmenistan'da Piyasa Ekonomisine Geçiş Süreci*, (Erişim) <http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/DTDERGI/ocakoze12002/turkmen.htm>, 17 Kasım 2009, s. 2.

⁹ CESAR, M., *a.g.m.*, s. 2.

ölçüde tamamlanmış olmakla birlikte, orta ve büyük ölçekli işletmelerin satış yoluyla elden çıkarılması henüz tamamlanmamıştır¹⁰.

Kısa vadede Türkmenistan'ın yatırım ortamındaki temel zayıflık döviz kısıtlamalarıdır. Artan gaz ihracatı gelirleri, döviz sisteminin birleştirilmesinde önemli rol oynamaktadır. Türkmenistan'ın sahip olduğu kaynaklar dikkate alındığında, uzun vadede büyük bir kalkınma potansiyeline sahip olduğu söylenebilir. Daha fazla yabancı yatırım, bu potansiyelin harekete geçirilmesinde itici bir güç olacaktır. Türkmenistan hükümetinin 2000 yılında yayınladığı "10 Yıllık Ulusal Kalkınma Planı", ülkede modern bir ekonominin inşa edilmesi için devlet önderliğinde yapılacak yatırımlar üzerinde durmaktadır. Bu sürecin enerji üretimi ve pamuk işleme faaliyetleri ile desteklenmesi öngörülmektedir.

5. Siyasal Yapı

1924'ten 1990'a kadar SSCB'ne bağlı Türkmen Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti olan Türkmenistan, 22 Haziran 1990 tarihinde egemenliğini, 27 Ekim 1991 tarihinde de bağımsızlığını kazanmıştır.

Türkmen Komünist Partisi, Aralık 1991'de yapılan XXV. Kongresi'nde parti örgütünün feshine ve onun yerine yeni partinin kurulmasına karar vermiştir. Yeni kurulan partinin başına Türkmenistan'ın ilk Cumhurbaşkanı Saparmurat Türkmenbaşı getirilmiştir. Türkmenistan yönetimi, ülkedeki farklı etnik unsurlar ve Türkmen boyları arasında anlaşmazlık ve sürtüşmelere zemin hazırlayacağı

¹⁰ ÖWEZOW, M.S., GANDYMOW, S.G., MURADALYYEW, H., GARLYYEW, J.O., YAYLANOWA, T.M., *Bank İşi*, Aşgabat 2001, s. 3.

endişesini ve ülkenin bu aşamada istikrara ihtiyaç duyduğunu öne sürerek çok partili sisteme geçilmesine karşı çıkmıştır.

Bağımsızlık sonrası Türkmenistan'ın siyasi yapısı, yeni anayasanın yürürlüğe girmesi ile yeniden oluşturulmaya başlanmıştır. 18 Mayıs 1992 tarihinde Parlamento tarafından oy birliği ile kabul edilen Türkmenistan Anayasası 21 Haziran 1992 tarihinde halkoyuna sunularak onaylanmıştır. Söz konusu 1992 Anayasası birçok kez değişikliğe uğramıştır. En son 1992 Anayasası çağın gereklerine uymadığı gerekçesiyle yürürlükten kaldırılarak, ikinci Cumhurbaşkanı Gurbanguli Berdimuhammedov'un çabalarıyla 26 Eylül 2008 tarihinde yeni Anayasa kabul edilmiştir.

1992 Anayasası, Başkanlık Sistemini öngörmekteydi. Bu anayasa, Cumhurbaşkanıya çok büyük yetkiler tanımaktaydı. Anayasadan aldığı yetkilerle Cumhurbaşkanı; hem kabine lideri hem Devlet Başkanı olarak geniş yetkilerle ülkeyi yönetmekteydi. Bu anayasaya göre Cumhurbaşkanıya tanınan yetkiler ilerde meclis onayına sunmak üzere kanun yapma yetkisini de içermektedir. 1992 Anayasası ayrıca Cumhurbaşkanıya kendi inisiyatifi ile gerekli gördüğü hallerde meclisi feshetme yetkisi vermişti. Türkmenistan Cumhurbaşkanı, Başbakan Yardımcılarını, Valileri, Belediye Başkanlarını ve Yüksek Mahkeme üyelerini atama hakkına sahipti.

2008 Anayasası da Başkanlık Sistemini öngörmektedir. Ancak 1992 Anayasasından farklı olarak Cumhurbaşkanı'nın yetkileri sınırlandırılmıştır. Yeni Anayasaya göre de Cumhurbaşkanı hem kabine lideri hem Devlet Başkanı olarak ülkeyi geniş yetkilerle yönetmektedir. Ancak Yeni Anayasaya göre yasama yetkisi

sadece Meclis'tedir¹¹. Ayrıca 2008 Anayasasına göre Türkmenistan Cumhurbaşkanı, ancak Meclis'in rızasıyla Yüksek Mahkeme Başkanı, Başsavcuyu, İç İşleri Bakanını ve Adalet Bakanını atayabilir ve görevden alabilmektedir¹². Türkmenistan Meclisi 125 milletvekilinden oluşmakta¹³ ve milletvekilleri 5 yıllığına seçilmektedirler¹⁴.

2010 yılında yapılan düzenlemeyle artık çok partili sistem öngörülmüştür. Bunun yanı sıra ülkede hâlihazırda "Demokratik Parti" adı altında bir tek parti bulunmaktadır. Bu partinin çekirdeğini az sayıda aydınlar oluşturmaktadır.

Anayasal gelişim yukarıda belirttiğimiz şekilde gerçekleşmiş olup siyasal yapı şüphesiz dış politikanın ana dinamiğini oluşturduğundan siyasal yapının değerlendirilebilmesi için Türkmenistan'ın diğer tüm ülkeler ve uluslar arası aktörlerle olan ilişkilerinin de üzerinde durulması gerekmektedir.

Bağımsızlığını elde etmesini müteakip, dünya kamuoyunda bağımsız Türkmen devletinin kabul görmesi ve dünya siyaset sahnesinde rol alabilmesi için büyük gayretler sarfedilmektedir.

Bağımsız Türkmenistan, aktif bir iç ve dış politika izlemektedir. Dünya siyaset sahnesinde yer alabilme, uluslararası camiaya katılma yolunda önemli adımlar atan Türkmenistan, bağımsızlıktan sonra BM, IMF, IBRD, WTO, ADB, AGİT, ECO, WB, WHO, UNESCO gibi uluslararası örgütlere üye olmuştur¹⁵.

¹¹ 1992 Anayasasına göre, yasama yetkisi, Cumhurbaşkanı ile birlikte Meclis ve Halk Maslahatı tarafından paylaşılmaktaydı. Meclis alt yasama organı olup, önemli yasaları Halk Maslahatı'nın onayına sunmaktaydı. Halk Maslahatı; milletvekilleri, her ilden seçilen halk temsilcileri, üst yöneticiler, bakanlar kabinesi üyeleri ve yerel yöneticilerden oluşmaktaydı. Halk Maslahatı, Meclise göre daha geniş yetkilere sahip idi.

¹² **Türkmenistan Anayasası** m. 53/12.

¹³ **Türkmenistan Anayasası** m. 60.

¹⁴ **Türkmenistan Anayasası** m. 59.

¹⁵ **TİKA**, (1997), s. 21.

Türkmenistan “tarafsızlık” statüsü gereği BDT’ye ve BDT’nin Gümrük Birliğine üye değildir. Ayrıca 1993 yılında ABD ile “En Çok Kayırılan Ülke” ticaret anlaşmasını imzalamış ancak bunu takip eden ikili vergi ve yatırım anlaşmaları imzalanmamıştır.

Türkmenistan uluslararası borsalara da üye olmuş; ancak üyelik şartlarının yerine getirilmemesi ve ticari şartların sağlanamamasından dolayı birçok uluslararası borsadan üyeliği iptal edilmiştir.

6. Ekonomik ve Sosyal Yapı

SSCB döneminde Türkmenistan’ın ekonomik yapısı, tarım ürünleri, pamuk üretimi ve hammadde üretimine dayanmaktaydı. Ekonominin hammadde üzerinde yoğunlaşması diğer sektörlerin geri kalmasına neden olmuştur.

Türkmenistan hükümeti, piyasa ekonomisine geçiş sürecinde sanayi sektörünün gelişmesine ağırlık vermiştir. Bağımsızlığının ilk yıllarında ülke ekonomisinde keskin bir düşüş meydana gelmiştir. 1992-1996 yılları arasında GSYİH’deki kümülatif düşüş %50 olarak gerçekleşmiştir. Ülke, yükselen enerji fiyatlarından istenilen geliri elde edememiştir. Bunun nedeni, esas ithalatçı ülkeler olan Rusya ve Ukrayna’nın gaz ithalatı ödemelerini gerçekleştirememeleridir. Ödenmemiş ve birikmiş borçların tırmanması doğal gaz üretimin düşmesine sebep olmuştur¹⁶.

¹⁶ **Türkmenistanyň Milli Döwlet Hasabaty we Maglumatlar İnstituty**, “*Türkmenistanyň Ýyllyk Hasabat Neşiri*”, Aşgabat 1997, s. 57-91.

Türkmenistan ekonomisinde 1996-2000 yılları arasında ciddi düşüş yaşanmıştır. Bunun sebebi Asya Krizi'nde tekstil sektörünün olumsuz etkilenmesidir. 1999 yılından itibaren yükselişe geçen GSYİH 3,857 Milyar Dolar¹⁷'den 2008'de 29,78 Milyar Dolar¹⁸'a ulaşmıştır. 2009'da ise küresel mali krizin etkisi ile 18,269 Milyar Dolar¹⁹'a gerilemiştir.

Türkmenistan'da bağımsızlığının ilk yıllarında enflasyon hızlı bir yükseliş göstermiştir. Ülke'de bağımsızlıktan bir önceki yılda enflasyon oranları % 4,6 iken, 1991 yılından itibaren enflasyon oranı çok hızlı bir şekilde yükselmiş ve % 1000'leri (1993 yılında % 3102 ve 1994 yılında % 1748, 1995 yılında % 1005) aşan oranlara ulaşmıştır. 1993 yılından itibaren ithal edilen tüketim maddelerinde meydana gelen fiyat artışları hükümetin de defalarca fiyatlarda artış yapmasına neden olmuştur. Yaşanan ekonomik kriz hiper enflasyona neden olmuştur. Dolayısıyla Türkmenistan, geçiş süreci yaşayan SSCB'den ayrılan diğer ülkeler arasında en yüksek enflasyona sahip ülke konumuna gelmiştir²⁰.

Ülkede enflasyonu arttıran ve ülkeyi ciddi anlamda parasal sıkıntıya sokan en önemli unsur –yukarıda da zikredildiği üzere- Türkmenistan'ın BDT'ye yaptığı doğal gaz ihracatından kaynaklanan alacaklarını zamanında tahsil edememesi olmuştur.

Büyüyen ekonomik sıkıntılara yönelik olarak hükümet, 1996 yılında resmi ve piyasa döviz kurlarının birleştirilmesi ve ekonominin kontrol edilmesi için önlemler içeren bir ekonomik reform paketi açıklamıştır. Bu programın uygulanması ve uluslararası piyasalarda enerji fiyatlarının yükselmesinin sağladığı imkânlar ile

¹⁷ IMF (Uluslararası Para Fonu) Verileri.

¹⁸ IMF (Uluslararası Para Fonu) Verileri.

¹⁹ IMF (Uluslararası Para Fonu) Verileri.

²⁰ İLYASOW, G., *Türkmenistan'ın Ekonomik Yapısı ve Türkiye ile Ekonomik İlişkilerinin Analizi*, T.C. İstanbul Üniversitesi S.B.E. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2003, s. 44.

ekonomik istikrar sağlanmıştır. Türkmenistan BDT ülkelerinden farklı olarak istikrar programı uygulamaksızın enflasyon sorununu aşmayı başarmıştır. 1997 yılından itibaren enflasyon 3 haneli rakamlardan 2 haneli rakamlara inmiş, 2000 yılı enflasyonu tahmini % 10 seviyelerine kadar gerilemiştir. Yukarıda sözünü ettiğimiz yüksek enflasyon 1995'te % 1.005,3²¹ iken düşmeye başlamış ve 2000'de % 8,0²² olarak gerçekleşmiştir. Bunun en temel nedeni sıkı para politikası uygulamasıdır. Enflasyon oranı 2008'de %14,5²³ iken 2009 yılında %0,4²⁴ düzeyine kadar gerilemiştir.

Ülkenin enflasyon oranlarını aşağı çekmesinde, enerji ve tarım sektörlerindeki üretim performansındaki iyileşme, bazı temel ihtiyaç maddeleri ve kamu hizmetlerinde fiyat kontrollerinin, yapay fiyatlama ve takas işlemlerinin devam etmesi ile Özbekistan'da gerçekleştirilen devalüasyondan sonra bu ülkeden ucuz ithalat gerçekleştirilmesi önemli rol oynamıřtır²⁵.

Türkmenistan ekonomisinin temel taşını enerji sektörü oluşturmaktadır. Ülkede büyük ölçekli gaz ve petrol kaynakları bulunmaktadır. Enerji sektörü, ülkedeki ekonomik gelişmelere yön vermektedir. Hükümet, enerji sektörünün gelişmesine önem vermektedir ve sektör potansiyelinin ortaya çıkartılması için bir dizi proje yürütmektedir. Sektöre geniş çaplı yatırım sağlandığı takdirde, bu projelerin hayata geçirilmesi kolaylařmaktadır²⁶.

²¹ IMF (Uluslararası Para Fonu) Verileri.

²² IMF (Uluslararası Para Fonu) Verileri.

²³ IMF (Uluslararası Para Fonu) Verileri.

²⁴ IMF (Uluslararası Para Fonu) Verileri.

²⁵ ODABAŞ, D., *Geçiş Sürecinde Türkmenistan'da Finansal Piyasaların Yeniden Yapılandırılması alışmaları*, Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi, ASAM Yayını, Yaz 2001, Fasikül 23, Cilt: 7 Sayı: 2.

²⁶ CESAR, M., *a.g.m.*, s. 4.

Türkmenistan siyasal kesiminde sosyal istikrarın, ekonomik büyümenin gerekli bir koşulu olarak algılanması nedeni ile geniş çaplı özelleştirme reformları uygulanmaktan kaçınılmıştır. Çünkü devletin tüm işyerlerinin özelleştirilmesi gibi sert reformlar yapması halinde zayıf olan sosyal denge zedelenecek, işsizliğin artmasına neden olabilecektir.

Ekonomik düşüşün olduğu yıllarda Türkmenistan yükselen enerji fiyatlarından herhangi bir fayda sağlayamamıştır. Bunun nedeni daha önce de belirttiğimiz gibi bazı Bağımsız Devler Topluluğu ülkelerinin gaz ithalatı ödemelerini gerçekleştirememeleri sonucunda ödenmemiş ve birikmiş borçların tırmanması ve buna bağlı olarak da Türkmenistan'ın gaz üretiminin düşmesidir.

Bağımsızlığının ilk yıllarında ekonomik ve istatistik veri toplamada dahi güçlük çeken Türkmenistan, 1991 yılından bu tarafa gelinen süreç içerisinde tüm güç koşullara rağmen rekor bir büyüme hızını yakalamıştır. 2010 yılında ise aynı rekorların en azından tekrarlanacağı tahmin edilmektedir. Bu sıra dışı büyüme oranlarının ithalat hacmine yansıtacağı göz önüne alındığında, Türkmenistan'ın dünya ekonomisi açısından ne denli ciddi bir potansiyel pazar olduğu kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

Türkmenistan Hükümetinin önem verdiği sektörler arasında tekstil, gıda işleme, enerji ve pamuk sektörleri ile taşımacılık ve iletişim altyapısının geliştirilmesi yer almaktadır. Ülkede, buğday üretiminde ise kendi kendine yeterlilik politikası izlenmektedir.

6.1. Bankacılık

Türkmenistan'da bankacılık faaliyetleri aşağıdaki kanunlar ile düzenlenmektedir;

- Merkez Bankası Kanunu,
- Ticari Bankalar ve Bankacılık İşlemleri Kanunu,
- Döviz Rejimi Kanunu,
- Milli Para Birimi Kanunu²⁷.

Türkmenistan'ın Merkez Bankası, banka kurma ve dış operasyonlar için lisans veren mercidir. Ayrıca, bankaların döviz kurunu belirleyen ve mevzuat kapsamında hareket etmelerini denetleyen de Merkez Bankası'dır. Hâlihazırda Türkmenistan'da sabit döviz kuru uygulandığından Merkez Bankası günlük döviz kuru belirlememektedir. Merkez Bankası'nın yetkileri arasında, öncelikli sektörlerde kullanılacak krediler için faiz oranları belirleme hakkı da vardır²⁸.

Türkmenistan'ın devlete ait, Dış Ekonomik İlişkiler Bankası olan Vnesheconombank, yabancı yatırımcılara, işadamlarına ve yerli ihracatçılara hizmet veren bankadır. İhracat-ithalat ve yatırım işlemlerinin hemen hemen hepsi bu banka üzerinden yapılmaktadır²⁹.

Türkmenistan'ın ikinci büyük devlet bankası, Sberbank'tır. Toplam mevduatın %95'ine sahip olan bu banka, hükümetin ödeme amirliği olarak hizmet vermektedir. Ülkede kalkınma ve girişimciliği destekleme vazifesi Garagum

²⁷ ÖWEZOW, M.S., GANDYMOW, S.G., MURADALYYEW, H., GARLYYEWA, J.O., YAYLANOWA, T.M., *a.g.e.*, s. 13.

²⁸ ÖWEZOW, M.S., GANDYMOW, S.G., MURADALYYEW, H., GARLYYEWA, J.O., YAYLANOWA, T.M., *a.g.e.*, s. 13.

²⁹ TMB, "Bank Habarlary" Dergisi, Aşgabat, Ruhnama 2006, s. 30.

Uluslararası Ortak Bankası ve Rus-Türkmen Rossiysky Credit Bank kuruluşlarına verilmiştir³⁰.

3 Ağustos 1993 tarihinde Türkiye Halk Bankası'nın yüzde 25 katılımıyla 2 milyon ABD Doları karşılığı sermaye ile Uluslararası Türkmenistan Halk Kalkınma Bankası (Uluslararası Yeniden Yapılanma Kalkınma ve Girişimciliği Destekleme Bankası) kurulmuştur. Bankanın amacı, küçük ölçekli teşebbüsleri finanse ederek özel teşebbüsü desteklemek, yön vermek ve sermaye birikimini oluşturmak suretiyle kalkındırmayı hızlandırmaktır.

Ülkede T.C. Ziraat Bankası'nın Daykhanbank'la kurduğu Türkmen- Türk Ticaret Bankası ve Halk Bankası katılımı ile kurulan Uluslararası Yeniden Yapılanma Kalkınma ve Girişimciliği Destekleme Bankası (Garagum Uluslararası Ortaklar Bankası), İranlı Saderat Bank, Pakistan Milli Bankası ve Rus-Türkmen Rossiysky Credit Bank olmak üzere 5 yabancı sermayeli banka mevcuttur³¹.

Bankacılık ve bankaların denetimi konusu çalışmamızın ana konusu olmasından dolayı ileriki bölümlerde detaylı bir şekilde incelenecektir.

6.2. Banka Dışı Finans Kurumları

Türkmenistan'da sigortacılık sektöründe faaliyet gösteren tek kuruluş, Devlet Sigorta Şirketi'dir. Bu kuruluş dışında ülkede sigorta hizmetlerini bankalar gerçekleştirmektedir. Birçok banka leasing faaliyetleri geliştirmeye başlasa da, bu

³⁰ TMB, "Bank Habarlary" Dergisi, Aşgabat, Ruhnama 2006, s. 37.

³¹ TMB, "Bank Habarlary" Dergisi, Aşgabat, Garaşsyzlyk 2002, s. 11.

faaliyetler için bankaların çok küçük bir kısmı tahsis edilmektedir. Türkmenistan'da faal tek özel risk sermayesi fonu Orta Asya Amerikan Teşebbüs Fonu'dur³².

6.3. Dış Ticaret

Türkmenistan'ın dış ticaretindeki temel maddeler enerji ve pamuktur. Ancak ülkenin yapmış olduğu enerji ihracatından elde etmeyi umduğu para akışı ticaret ilişkisi içinde bulunduğu ülkelerin ekonomik sıkıntıları nedeniyle sağlanamadığından ülke, enerji üretimini azaltmak durumunda kalmıştır. Yine de 2008 yılı verilerine göre %47,2'sini gaz, %24,4'ini ham ve işlenmiş petrol olmak üzere ihracatın %71,6'sını enerji sektörü sağlamaktadır.

6.3.1. Eximbank Kredileri

1992 yılında Türk Eximbank tarafından Türkmenistan'a 75 milyon dolarlık mal kredisi açılmıştır. Bunun yanı sıra Türkmenistan'a Eximbank tarafından 88,3 milyon dolarlık proje kredisi tahsis edilmiştir. Eximbank tarafından toplam tahsis edilen kredi miktarı ise 163,3 milyon dolardır.

³² TMB, "Bank Habarlary" Dergisi, Aşgabat, Alp Arslan 2006, s. 50.

Tablo 1: Eximbank Kredileri³³

	Tahsis Edilen (milyon dolar)	Kullanılan (milyon dolar)	Geri Öde me (Ana Para+ Faiz) (milyon dolar)	Erteleme (milyon dolar)
Toplam	163,3	132,95	114,53	48,0
Mal Kredisi	75,0	74,99	89,48	
Proje Kredisi	88,3	57,96		

Proje kredisi olarak verilen 88,3 milyon doların 57,96 milyon doları kullanılmıştır. Proje kredisi çerçevesinde: otel 14,2 milyon dolar ve rafineri projeleri 21,66 ve 22,10 milyon dolar tutarında olan Türkmenbaşı Rafinerisi CCR Ünitesi ve Türkmenbaşı Rafinerisi MSCC Ünitesi finanse edilmiştir. Geri ödeme problemleri nedeniyle 30 Ağustos 2000 tarihinde “Borç Erteleme Anlaşması” imzalanmış ve toplam 48 milyon ABD dolarlık borç 2002 – 2008 dönemini kapsayan yeni bir ödeme takvimine bağlanmıştır.

³³ **EIU Turkmenistan Country Profile**, *EIU hesaplamaları Türkmenistan Hükümeti istatistikleri*, Erişim adresi: http://store.eiu.com7index.asp?layout=country_home_pageref=quick_search&country_idTM.

II. TÜRKMENİSTAN EKONOMİSİNDE GEÇİŞ SÜRECİNDE UYGULANAN REFORMLAR

1. Özelleştirme Reformları

Bağımsızlıkla beraber tamamen devlet ekonomisinden teşekküllü ekonomik yapıyı devir alan genç bağımsız Türkmenistan'ın özel sektörü oluşturmak için çok hızlı davranması gerekmektedir. Planlı ekonomide özel mülkiyetin olmaması özelleştirmeyi yapabilmeyi karma ekonomilerde olandan daha da zor hale getirmektedir. Almanya Doğu Almanya'yla birleştiğinde neredeyse tüm devlet şirketlerini özelleştirmiştir. O zamanlar “en iyi özelleştirme hızlı olandır” sloganıyla ilerlenmiştir. Almanya yaklaşık 6-7 yıl boyunca bütçe açığı vermiştir. Ancak zamanın geçmesi ile en iyi seçim olduğunu ve uzun dönemde çok ciddi bir büyüme sağlandığına şahitlik edilmiştir. Bu örneği incelersek Doğu ve Batı Almanya'da iki yapı mevcuttur, biri sosyalist diğeri kapitalist. Almanya özelleştirmeyi gerçekleştirdiğinde sosyalist rejimden kalan fabrikaları satın alıp çalıştırabilecek ve teknik beceriye sahip kapitalist rejimde yetişen elemanlar mevcuttur. Türkmenistan'da da bu bilgiye sahip insanlar (know how), ve de bu fabrikaları satın alacak sermaye sahipleri yavaş yavaş ortaya çıkmaktadırlar.

Türkiye örneğine bakıldığında sermaye sınıfı oluşturmak için maliye bakanının veya il amirlerinin izni ile sabit kur sisteminde insanlara döviz

sağlanmıştır ve bu neredeyse bilinçli olarak devleti soyma işlemi, bir program dâhilinde ‘her mahalleye bir milyoner’ sloganıyla yapılmıştır³⁴.

Türkmenistan hükümeti kalkınma programı dâhilinde her fırsatta özel sektörü desteklediğini söylemektedir ancak ne mali reformlar ne de kanun yapımı ile yeterli derecede desteklememektedir. Türkmenistan’da özelleştirmeden Bakanlar Kurulu tarafından yetkili kılınan Devlet Mülkiyet Organı sorumludur.

Türkmenistan’da 2002 ve 2008 yılları arasında toplam şirket sayısında düşüş, devlet şirketlerinde ise artış meydana gelmiştir³⁵. Özel sektörde çok büyük düşüş gözlenmektedir. Ekonomik yapıda özel sektörün neredeyse hiçbir ilerleme görülmemekle beraber devletin hâlâ piyasada etkinliğini arttırması, piyasa ekonomisine geçiş sürecinde özelleştirmeden kaçındığını göstermektedir.

Özelleşmiş şirketlerin çoğu aslında özelleşmemiş ancak özerkleşmiş şirketlerdir. Özerkleştirme ile; vatandaşlar tarafından işletme yönetiminin ilgili yetkilerini ve fonksiyonlarını işletme düzeyinde devredilmesi ve devlet mülkiyetinin başka mülkiyet şekillerine dönüştürülmesi kastedilmektedir³⁶. Mesela kolektif şirketlere veya anonim şirketlere veya kamu iktisadi teşebbüsü şeklinde yapılanması özerkleştirmeye birer örnektirler. Türkmenistan hükümeti mevzuatta özelleştirme ve özerkleştirmeyi ayırmamıştır. Türkmenistan Devlet İstatistik ve Tahmin Enstitüsü de verileri açıklarken özel sektör başlığı altında özerkleşmiş şirketleri de vermektedir. Gerçekten ne kadar özel şirketlerin bulunduğu ancak tahmin edilmesi gerekir.

³⁴ **Politika Forumu**, (Erişim) <http://www.yeniozgurpolitika.org/?bolum=haber&hid=8177>, 2 Mart 2009, s. 2.

³⁵ **Türkmenistanyň Milli Döwlet Hasabaty we Maglumatlar İnstituty**, “*Türkmenistanyň Ýyllyk Hasabat Neşiri*”, Aşgabat 2004, s. 102-156.

³⁶ **TİKA**, *Türkmenistan Mevzuatı (1993-1994-1995)*, Ankara, Ağustos 1995, s. 206.

Türkmenistan devlet özelleştirme programı özelleştirme reformunu iki aşamada gerçekleştireceğini öngörmektedir. İlk aşamada (1994–1996 yılları arasında) tarım ürünleri işleyen gıda işletmeleri, konservecilik işletmeleri, tüketim malları ve inşaat malzemeleri üreten işletmeler, hizmet işletmeleri gibi küçük işletmelerin özelleştirilmesi planlanmaktadır. İkinci aşamada ise inşaat sektörü, nakliyecilik (deniz taşımacılığı dâhil) ve sanayi işletmelerinin özelleştirilmesi planlanmaktadır. İkinci aşamada anonim şirketleri ve holdinglerin özelleştirilmesi Türkmen halkının tüm sınıflarının katılımıyla gerçekleştirilmesi planlanmıştır³⁷.

Ancak zaman gösterdi ki Türkmenistan Devlet Özelleştirme Programı pek başarılı bir özelleştirme programı olamamıştır. Devlet şirketlerinin çoğu devlet bütçesine katılmayıp döner sermayeye dâhil edilmiş ve özelleştirme yerine özelleştirme gerçekleştirilmiştir.

Türkmenistan hükümeti genellikle çok küçük ve kârsız şirketleri özelleştirmiş, orta ve büyük ölçekli şirketleri özelleştirmekten kaçınmıştır. Bunun sebeplerine bakıldığında, etkin olmayan mali denetim sistemlerinden dolayı vergi alamama korkusu bu yaklaşımı haklı çıkartabilir ancak uzun dönemde bu yaklaşımın çok büyük çelişkileri görülmektedir³⁸.

2. Fiyatların ve Piyasa İşlemlerinin Serbestleştirilmesi Reformları

Türkmenistan bağımsızlığına kavuşmasıyla birlikte fiyatlarda serbest piyasa sistemine geçmeyi hedeflemiş ve Ocak 1992’de üretici fiyatlarının %90’ı ve tüketici

³⁷ TİKA, (*Türkmenistan Mevzuatı*), s. 215.

³⁸ MÄMMEDOW, M., s. 22.

fiyatlarının %80'i serbest bırakılmıştır. Gaz, elektrik, devlet taşımacılığı, haberleşme ve temel tüketim maddelerini içeren 14 mal grubu dışındaki mallarda fiyat kontrolleri kaldırılmıştır. Nisan 1993'deki yeni fiyat liberalizasyonu ile un dışındaki tüketim mallarının fiyatları ve telefon dışındaki haberleşme fiyatları serbest bırakılmıştır. Ulaştırma, petrol, elektrik ve gaz fiyatları halen de kontrol altında tutulmaktadır. Tarımsal ürünlerin fiyatlarında da benzer serbestlik uygulanmış, üzüm, tütün, pamuk, çay, tahıl ve ipek ürünlerinin fiyatlarının üretici ile alıcı devlet kuruluşları arasında belirlenmesi esası kabul edilmiştir³⁹. Tümüyle düşünülen bir fiyat serbestisi, Türkmenistan sanayisinin aşırı fiyat artışlarına yol açabilen tekelci yapısı nedeniyle mümkün olamamaktadır. Tam fiyat serbestisi ancak özelleştirmenin tamamlanması ile mümkün olabilecektir.

Kamu işletmelerinin sattığı malların fiyatları, öncelikle sektörel bakanlıklarca belirlenmekte ve daha sonra sözleşme tescili vasıtasıyla Devlet Mal ve Hammadde Borsası (DMHB) tarafından onaylanmaktadır. 30 milyon manatı aşan finansal işlemlerin borsaya kaydı zorunlu kılınmıştır. Bu işlemlerin kaydının tutulması, aynı zamanda denetim için çok büyük kolaylıklar sağlamaktadır. Borsanın fiyatlarını uygun görmediği anlaşmaları onaylamama yetkisi bulunmaktadır⁴⁰.

Türkmenistan'da fiyat serbestisi genel olarak sağlanmıştır, ancak, gaz, elektrik, ısıtma ve su tedarikini de kapsayan kamu hizmetlerine sübvansiyon uygulanmaktadır. Hükümet, belirli ürünlerin Türkmen halkı tarafından alınması ve bunların yabancı rekabetine karşı korunması amacıyla, yerli halk ve yabancılar için farklı fiyatlar koymak suretiyle çifte fiyat uygulamaktadır. Bu tür mal ve hizmetler;

³⁹ TİKA, (1996), s. 68.

⁴⁰ CESAR, M., a.g.m., s. 10.

hava yolları, demiryolu ve şehir içi otobüs taşımacılığı, telekomünikasyon, müze ve sergilere giriş, benzin istasyonu hizmetleri, yerli olarak üretilen inşaat malzemeleri ve gübreleri kapsamaktadır⁴¹.

Türkmenistan Ticaret Kanunu'na göre; şirket ürünlerini veya hizmetlerini serbestçe belirlediği fiyatlardan veya sözleşme temelinde belirlenen fiyattan, eğer yasayla kararlaştırılmışsa kamu fiyatlarından satması gerekmektedir. Pazara egemen olan mal ve hizmet fiyatlarının devlet tarafından düzenlenmesine izin verilmektedir. Bu tür mal ve hizmetler hükümetçe belirlenmektedir.

Türkmenistan pazarında, ürünlerin fiyatlarının belirlenmesini ekonomik ve doğal faktörler etkilemektedir. Nakliyat maliyetleri, ürün fiyatını iki hatta üç katına çıkarabilmektedir. Bazı ithal ürünlerine uygulanan gümrükler fiyatları rekabet edemez hale getirmektedir.

3. Kurumsal Yapının Reformu

Planlı ekonomiden serbest piyasa ekonomisine geçiş kaçınılmaz olarak kurumsal yapının reformunu beraberinde getirmektedir. Sadece, özel mülkiyete izin verilmesi ve özelleştirme aracılığıyla bir takım kamu işletmesinin özel sektöre devredilmesi yeterli değildir. Kun Wang ve Nellis gibi yazarlara göre, ekonominin işleyişini düzenleyen kuralların tüm aktörler tarafından kabulünün sağlanması ve bu kuralların uygulamasını sağlayacak etkin kurumların oluşturulması, piyasa ekonomisinin verimli işleyişini sağlaması beklenmektedir. Uygun kurumsal yapının oluşturulması, piyasa ekonomisinin düzgün işlemesi için çok önemlidir. Kurumsal

⁴¹ MÄMMEDOW, M., *a.g.e.*,s. 34.

yapının zayıflığı, piyasanın işleyişinde aksaklıklar oluşmasına neden olmasıyla beraber firmaların performansını da olumsuz yönde etkilemektedir⁴².

1991 yılına bağımsızlığını kazanan Türkmenistan, kurumsal yapının reformuna önemli adımlar atmıştır. Ülkenin kurumsal yapısında oluşturulan en önemli değişikliklerden biri, Halk Maslahatı idi. Halk Maslahatı, milli iradenin en yüksek temsilcisiydi. Bu organ, anayasa değişikliği, referandum, ülkenin ekonomik, sosyal ve politik gelişmesine yön verecek ana konularda tavsiyeleri tartışma ve karar alma yetkisine sahipti. Ancak 2008 tarihli Yeni Anayasa ile tüm bu yetkiler meclise verilmiştir. Anayasa’da Meclis’in yetkileri; anayasanın hazırlanması ve değiştirilmesi, kanunların çıkarılması, parlamento ve başkanlık seçimlerinin tarihlerinin belirlenmesi, Başbakan Yardımlarınca yürütülen faaliyetlerin onaylanması, bütçenin onaylanması olarak belirlenmiştir⁴³.

4. Düzenleyici Mevzuatın Geliştirilmesi ve Hukuk Sisteminin Reformu

Türkmenistan’ın, serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecinde, atması gereken en önemli adımlardan biri, hukuksal sistemin reformu ve düzenleyici mevzuatın geliştirilmesidir.

1992 yılındaki anayasanın kabulünden sonra, ülke yeni mevzuatının oluşturulmasına başlamıştır. Türkmenistan mevzuatının oluşturulmasında, “Değerli Kâğıtlar ve Menkul Kıymetler Borsası Kanunu”, “Yabancı Ülke Vatandaşlarının Hukuksal Konumu Kanunu”, “Gümrük Kanunu”, “Mal ve Hammadde Borsaları

⁴² CESAR, M., *a.g.m.*, s. 11.

⁴³ **Türkmenistan Anayasası** m. 59-71.

Kanunu”, “Serbest Ekonomi Bölgeleri Kanunu”, “Merkez Bankası Hakkında Kanun” ve “Ticari Bankalar ve Bankacılık İşlemleri Hakkında Kanunu” gibi kanun ve yasaların kabul edilerek yürürlüğe girmesi önemli yer teşkil etmektedir⁴⁴.

Bu konudaki ilk adım, 12 Kasım 1991 tarihinde kabul edilen “Türkmenistan’da Girişimcilik Faaliyetlerine Dair” kararname olmuştur. Söz konusu kararnameye daha sonra, 1 Ekim 1993 tarihinde, Türkmenistan Meclisi tarafından tashihler ve ilaveler yapılmıştır. Bu yasaların asıl hedefi Türkmenistan’da girişimciliğin genel ilkelerini belirlemek, sorumluluk ve hakları kurallara bağlamaktır. Girişimcilerin ve devletin yönetim organları ile ilişkileri belirtilmektedir⁴⁵.

Serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecinde özelleştirmenin başarısı ve özel sektörün gelişimi, hukuk sisteminin düzenlenmesine büyük ölçüde bağlıdır. Geçiş sürecinde Türkmenistan, hukuki alt yapının oluşturulmasında önemli gelişmeler kaydetmiştir. Özellikle, özel sektörün düzenli faaliyeti için gerekli olan, “Şirketler Kanunu” ve “İflas Kanunu” yürürlüğe konulmuştur. Ancak, tüm bu çabalara rağmen, Türkmenistan’da serbest piyasa ekonomisinin gerek duyduğu tüm düzenlemeleri gerçekleştirmeye karşı çok istekli davranıldığı söylenemez⁴⁶.

Türkmenistan sosyalist ekonomiden kapitalist ekonomiye geçiş sürecinde acil ihtiyaç olan neredeyse bütün hukuki yetersizlikleri gidermiştir⁴⁷:

- Anonim Şirketler Kanunu (Aşkabat-01.12.1991)
- Girişimcilik Faaliyetleri Kanunu (Aşkabat-01.11.1993)

⁴⁴ **TİKA**, (*Türkmenistan Mevzuatı*), s. 3–7.

⁴⁵ **TİKA**, (*Türkmenistan Mevzuatı*), s. 11.

⁴⁶ **CESAR**, M., *a.g.m.*, s. 12.

⁴⁷ **MÄMMEDOW**, M., *a.g.e.*, s. 62.

- Mülkiyet Hakları Kanunu (Aşkabat-01.10.1993)
- İflas Kanunu (Aşkabat-01.10.1993)
- Türkmenistan Değerli Kâğıtlar ve Menkul Kıymetler Borsasının Oluşumu Hakkında Kanun (Aşkabat-28.12.1993)
- Değerli Kâğıtlara İşlem Vergileri Kanunu (Aşkabat-28.12.1993)
- Rehin Kanunu (Aşkabat-01.10.1993)
- Türkmenistan'daki Yabancı Vatandaşların Hukuksal Konumu Hakkında Kanun (Aşkabat-25.06.1991)
- Türkmenistan Gümrük Kanunu (Aşkabat-08.12.1993)
- Türkmenistan Mal ve Hammadde Borsaları Kanunu (Aşkabat-23.09.1994)
- İşletmeler Hakkında Kanun (Aşkabat-02.02.1993)
- Serbest Ekonomi Bölgeleri Kanunu (Aşkabat-08.10.1993)
- İş Güvenliği Kanunu (Aşkabat-01.10.1993)
- Türkmenistan Devlet Özelleştirmesi ve Özerkleştirmesi Hakkında Kanun Hükümünde Kararnamesi (Aşkabat-1.11.1993)
- Ticari Bankalar ve Banka Faaliyetleri Hakkında Kanun (Aşkabat-08.10.1993)
- Türkmenistan Devlet Merkez Bankası Hakkında Kanun (Aşkabat-08.10.1993)
- Yabancı Yatırımları Düzenleme Kanunu (Aşkabat-24.11.1994)
- Denetim İşleri Hakkında Kanun (Aşkabat-18.06.1996).

Türkmenistan'ın hukuk sisteminin reformu ve düzenleyici mevzuatın geliştirilmesinde yaşadığı sorunlar geçiş ekonomilerin tipik sorunlarıdır. Bu

sorunların temel nedenlerinden biri, birçok mevzuatın uygulanmasında düzenleyici ve yetkili kuruluşun oluşturulmamasıdır. Eski mevzuatın kaldırılmaksızın yerine yeni mevzuatın getirilmesi sonucu yaşanan karışıklık ve çelişkiler ikinci önemli neden olarak ifade edilebilir

Türkmenistan hükümeti 1991 ve 1996 yılları arasında genel mevzuat değişikliğini tamamlamıştır. Türkmenistan'daki yasalar gelişmiş devletlerdeki yasalardan pek farklı olmamasına⁴⁸ rağmen, yasalardaki boşluklar ve hükümetin isteği üzerine değişik zamanlarda Bakanlar Kurulu tarafından çıkartılan Kanun Hükümündeki Kararnameleri mevzuattaki keyfi uygulamaların önünü açmıştır.

5. Özel Mülkiyet Hakkının Tanınması ve Özel Hukuk Alanının Oluşturulması Reformları

Merkezi planlı ekonomiden serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecinde, özel mülkiyet hakkının tanınması ve özel hukuk alanının oluşturulması hayati önem taşımaktadır. Türkmenistan, özel mülkiyetin tanınması konusunda ilk adımı 1992 yılında “Özelleştirme ve Demonopolizasyon Kanunu”nun kabul etmesiyle atmıştır⁴⁹.

Söz konusu kanun yürürlüğe girdikten sonra, ülkede geniş çapta özelleştirmeler başlamıştır. 1993 yılında bu özelleştirme dalgası, ilk etapta küçük ölçekli hizmet ve ticari işletmelerin özelleştirilmesiyle başlamıştır⁵⁰.

⁴⁸ MÄMMEDOW, M., *a.g.e.*, s. 38.

⁴⁹ Sovyetlerde 1965 yılında Liberman ve Kosıgın, sosyalist ekonomilerin verimini arttırmak için ilk defa âdemi merkezîyetçilikten bahsetmişlerdir. (ŞATALİN, S., *Sosyalist Ekonomiden Piyasa Ekonomisine Geçiş*, İstanbul 1991, s. 10).

⁵⁰ CESAR, M., *a.g.m.*, s. 9.

Özel mülkiyetin tanınmasında, Türkmenistan tarafından atılan ikinci önemli adım ise, 1 Ekim 1993 yılında yürürlüğe giren “Mülkiyet Hakları Kanunu” olmuştur. Söz konusu yasa gereğince, Türkmenistan’da özel mülkiyet hakkı tanınmaktadır ve korunmaktadır. Yasaca her nevi ve her biçim mülkiyetin gelişmesi için dokunulmazlık, eşit koruma ve eşit koşullar garanti edilmektedir⁵¹.

“Mülkiyet Hakları Yasası” ’nda mülkiyet:

- Özel mülkiyet,
- Devlet mülkiyeti,
- Kamu birliklerin mülkiyeti,
- Ortak işletmelerin, yabancı devletlerin ve bunların tüzel kişilerinin ve vatandaşlarının mülkiyeti,
- Karma mülkiyet biçimi, Kooperatif birliklerin mülkiyeti ana başlıkları altında belirlenmiştir. Bu yasa kolektif anlayıştan ferdîyetçi anlayışa geçişteki en temel düzenlemedir.

Söz konusu yasanın 8. maddesi gereğince özel mülkiyet; vatandaşların mülkiyeti, tüzel kişilerin özel mülkiyeti ve gerçek ve tüzel kişilerin mülkiyetlerinin birleşmesine dayanan karma özel mülkiyet olmak üzere üç kategoride sınıflandırılmaktadır⁵².

Hukuki çerçevenin oluşturulmasına rağmen, Türkmenistan’ın ekonomisinde devlet sektörünün ağırlıklı olduğu söylenebilir. Hükümetin tüm çabalarına rağmen, özelleştirme konusunda istenilen seviyeye ulaşamadığı aşikârdır.

⁵¹ **TİKA**, (*Türkmenistan Mevzuatı*), s. 18.

⁵² **Өрөв**, М., *2010 йылына ченли Милли Мақсатнамасы*, İstanbul 1999, s. 95-96.

6. Bankacılık ve Kambiyo Rejimi Reformları

Piyasa ekonomilerinde hükümetler, ekonomik faaliyetleri etkilemek üzere iki farklı politika enstrümanı kullanmaktadırlar. Bunlardan birincisi, vergiler ve kamu harcamalarından oluşan maliye politikasıdır. Hükümet, bu politika aracılığıyla vergi oranlarında ve kamu harcamalarında değişiklikler yaparak, piyasaya müdahale etme gücüne sahip olmaktadır. Diğeri ise, faiz oranları, para arzı ve döviz fiyatlarının kontrolünden oluşan, para politikasıdır. Para politikası, Merkez Bankası tarafından yürütülmekte ve hükümete faiz oranları ile döviz fiyatlarında değişiklikler yaparak ekonomideki para miktarını kontrol etme imkânını sağlamaktadır. Merkezi planlama döneminde bu iki tür politika enstrümanı da mevcut değildi. Geçiş ekonomilerinin piyasa mekanizmasını oluşturabilmek için her ikisinin de, mali ve parasal araçlarının oluşturulması gerekmektedir. Piyasa ekonomisine geçiş sürecinde mali sistem reformu büyük önem taşımaktadır⁵³.

Türkmenistan'ın bankacılık sistemi Sovyetler döneminden kalma yavaş ve verimsiz bir operasyon ağına sahiptir. Banka mevduatlarında nakit para işlemleri pek rağbet görmemektedir. Ülkedeki bankacılık sistemi, kamu ve özel şirketlerin ticaret ve yatırım faaliyetleri için kaynakların akışını kontrol etme hizmetini vermektedir. Zayıf ekonomik koşullara ve düşük gelir düzeyine bağlı olarak, bankalar halk arasında henüz yaygın bir tasarruf ve gelir elde etme aracı olamamıştır. Türkmenistan'ın bankacılık sistemini, Merkez Bankası, kamu bankaları, ticaret bankaları, yabancı ortaklı ortak girişim bankaları ve yabancı bankalardan oluşturmaktadır.

⁵³ CESAR, M., *a.g.m.*, s. 10-11.

Bağımsızlığını kazandıktan sonra, 1993 yılında Türkmenistan kendi para birimini Manat oluşturmuştur ve sınırlı konvertibilite tanınmıştır. Aynı yıl yürürlüğe konulan Döviz Düzenleme Kanunu ile tüm uluslararası işlemlerdeki ödemeler garanti altına alınmıştır. Bununla beraber, ülkede ihracat ve ithalatta kontroller devam etmektedir. Türkmenistan Merkez Bankası, hem ülkeye yönelik hem ülkeden sermaye transferlerini onayına tabi tutmaktadır. Türkmenistan'a döviz getirmek isteyen girişimciler için herhangi bir kambiyo kısıtlaması bulunmamaktadır. Türkmenistan Merkez Bankası'nın düzenleme ve denetleme için üç ana rolü bulunmaktadır;

1) Bankerlik⁵⁴; Türkmenistan Merkez Bankası Türkmenistan Bakanlar Kuruluna faiz oranı ve vadesi belli olmak kaydıyla borç verebilir veya Bakanlar Kurulunun isteği doğrultusunda uzun vadeli krediler temin edebilmektedir. Türkmenistan Merkez Bankası Manat karşılığı döviz borç verebilir. Ayrıca Türkmenistan Merkez Bankası borç verdiği miktar, geçen üç mali yılın ortalama miktarının %8'ini geçemez⁵⁵.

2) Müşavirlik ve hesap tutma; Türkmenistan Ekonomi ve Maliye Bakanlığı Türkmenistan Bakanlar Kurulunun tüm borçları ile alakalı işlem ve kayıtları hakkında Türkmenistan Merkez Bankası'nı bilgilendirmektedir⁵⁶.

3) Mali Müşavirlik; Türkmenistan Bakanlar Kurulu tarafından çıkartılan borç taahhütlerinin satışı ve bu konuda aracı kurum olarak hizmet vermektedir. Taahhütte

⁵⁴ **TMBK**, m. 4.

⁵⁵ **ÖWEZOW, M.S., GANDYMOW, S.G., MURADALYÝEW, H., GARLYÝEWA, J.O., ÝAYLANOWA, T.M., a.g.e., s. 36.**

⁵⁶ **ÖWEZOW, M.S., GANDYMOW, S.G., MURADALYÝEW, H., GARLYÝEWA, J.O., ÝAYLANOWA, T.M., a.g.e., s. 36.**

bulunulan borçların ve kıymetli kâğıtların anapara ve faiz ödenekleri Türkmenistan Merkez Bankası vasıtasıyla gerçekleştirilmektedir⁵⁷.

Faiz, Türkmenistan Merkez Bankası'nın yönetmeliğine uyacak şekilde bağımsız olarak bankalar tarafından belirlenmektedir. Merkez Bankası'nın yönetmelikteki belirlediği faiz oranı çok düşük olup, ülke vatandaşlarının parasının tasarrufa yönlendirmeye yetmemektedir. Ayrıca halkın maaşı temel gıda ve barınma masraflarını ancak karşıladığından Türkmenistan'da tasarruf düşüktür. Tasarrufların bankalara yatırılmamasındaki temel psikolojik nedenlerden biri de Sovyetler Birliği dağıldığında bankalardaki borçlara devletin moratoryum ilan etmesidir. Toplumda, günümüzde dahi bankaya para yatırıldığında, parasının aynı şekilde geri alınmayacağına ve zarara uğranılacağına dair yaygın bir kanaat hâkimdir. Bölge istikrarsızlığından etkilenen Türkmenler Manat ile tasarruf yapmamaktadırlar. Bu sebeple Türkmenlere döviz mevduatı açma olanağı vermeyen bankacılık sistemi tasarrufu bankalara çekememektedir⁵⁸.

2008 yılına kadar Türkmenistan Merkez Bankası'nın döviz kuru belirlemesi gibi işlem söz konusu değildi. Döviz kuru sabit kur olup 1 Dolar = 5200 Manat idi. Bu uygulama Türkmenistan ekonomisinde her yıl neredeyse bir milyar dolara mal olmaktaydı. Çünkü sabit kur ve serbest kur arasında neredeyse 5 kat fark var ve bu olgu sürekli yolsuzluklara kapı açmaktaydı. Yolsuzluklardan dolayı 2008 yılına kadar son on beş yılda değişen Merkez Bankası başkanları sayısı yedidir. Serbest kur uygulamasından dolayı Merkez Bankası'nın temel kaynağı olan kambiyo işlemlerinden para kazanılamamaktaydı ve Merkez Bankası'nın temel fonksiyonu

⁵⁷ **TMBK**, m. 5.

⁵⁸ **ÖWEZOW, M.S., GANDYMOW, S.G., MURADALYÝEW, H., GARLYÝEWA, J.O., ÝAYLANOWA, T.M., a.g.e., s. 58.**

olan düzenleme görevi yerine getirilememekteydi. 2008 yılına kadar Türkmenistan'da iki tür Dolar kuru mevcut idi. Biri sabit kur 1 Dolar=5200 Manat, diğeri ise serbest piyasa koşullarında oluşan ve 25000 Manat (01.08.2007) civarında olan serbest kur. Serbest kur genellikle (halk tarafından) çapraz kur ve yurt dışına gidip gelen esnaflar vasıtasıyla çok ilkelce belirlenmekteydi. Mesela Amerika Irak savaşına girdiğinde Amerika Merkez Bankası'nın emisyon yaptığından dolayı Dolar kurunun bütün dünyada düşmesine karşın, Türkmenistan'da çok kısa bir süreliğine de olsa serbest Dolar kuru yükselmiştir. Bu Türkmenistan serbest piyasasında, serbest dolar kurunun belirlenmesindeki ilkelliği göz önüne sermektedir.

Ancak 2008 yılında yapılan son düzenlemeyle artık Türkmenistan'da tek bir döviz kuru vardır. Ayrıca yeni Denominasiya Fermanı ile 1 Ocak 2009 tarihinden itibaren Yeni Türkmen Manadı çıkarılmıştır. 1 Yeni Türkmen Manadı = 5000 Eski Türkmen Manadı olmuştur.

Türkmenistan'da, sermaye piyasanın oluşması yönündeki en önemli adımlardan birisi, 1991 yılında Anonim Şirketler Kanunu'nun çıkarılması ile gerçekleştirmiştir. 1993 yılında ise bu yönde Türkmenistan Menkul Kıymetler ve Borsalar Kanununun çıkartılması ile ikinci önemli adım atılmıştır⁵⁹.

Türkmenistan Menkul Kıymetler Borsasına üye olabilmek için değerli kâğıtlar pazarında profesyonel katılımcı vasfı ve değerli kâğıtların tedavülü üzerine faaliyette bulunma hakkı veren lisansının mevcut olması gerekmektedir. Ayrıca üyeliğe kabul edilebilmesi için Türkmenistan Menkul Kıymetler Borsasının tespit edilen aidatını ödenmesi gerekmektedir⁶⁰.

⁵⁹ MÄMMEDOW, M., s. 58.

⁶⁰ EYEBERDİYEW, G., *a.g.e.*, s. 43.

Türkmenistan'ın 2010 yılına kadar belirlediği "Milli Kalkınma Programı" sıkı para politikasının gerçekleştirilmesini öngörmektedir. Bu politikanın temel amacı; para piyasasında istikrarı sağlamak, milli paranın tam konvertibl olmasını sağlamak, kur sisteminin istikrarını sağlamak ve ülke ekonomisinin istikrarlı büyümesi için mali araçlarını seferber etmektir. Bu amaçlara ulaşabilmek için 2010 yılına kadar aşağıdaki hedefler öngörülmüştür⁶¹:

- 2005 yılında enflasyon oranının % 6, 2010 yılında ise % 4 olarak gerçekleşmesi
- Para dolaşımının hızının yükselmesini sağlamak, emisyon oranının düşük tutulması
- Mali ve para politikaları enstrümanlarının geliştirilmesi
- Vergi politikasındaki değişiklikler aracılığıyla, yeni şirketlerin kurulmasına destek olunması
- Bütçe açığının enflasyonsuz finanse etmek amacıyla, hisse ve tahvil piyasasının geliştirilmesi
- Banka sisteminin geliştirilmesi⁶².

⁶¹ **Өрөв**, М., *a.g.e.*, s. 95-96.

⁶² **Өрөв**, М., *a.g.e.*, s. 95-96.

III. TÜRKMENİSTAN EKONOMİSİNİN SERBEST PAZAR EKONOMİSİNE GEÇME ÇALIŞMALARI İÇİNDE BANKACILIK

Türkmenistan bağımsızlığını ilan ettiği günlerden hemen sonra hızlı bir tempo ile serbest piyasa ekonomisinin kurum ve kuruluşlarını hayata geçirmeye çalışmış, bir dizi yasal ve idari düzenlemeyi başlatmıştır. Ancak, genellikle eski kurumlar varlıklarını yeni sistemde de korumuşlar, sadece yapı ve düzenlerinde değişimler geçirmişlerdir. Bu nedenle, Türkmenistan bankacılığının eski düzendeki işleyişlerini de özetlemek yararlı olacaktır.

1. Türkmenistan’da SSCB Devrinde Bankacılık

Türkmenistan ekonomisi bağımsızlığını kazandığı döneme kadar SSCB’ne bağlı bir cumhuriyettir. Tüm ekonomik kararlar ve bu arada bankacılık ve mali kurumlarla ilgili kararlar da Moskova’da bulunan Devlet Plan Komitesi (Gosplan)’ın planlarına uygun olarak gerçekleşmektedir. Aslında, merkezi planlı ekonomilerin bankacılık ve mali kurumlarla ilgili uygulamaları da, devlete ve devlet kuruluşlarına kredi vermekten öte bir anlam taşımamaktadır⁶³.

Türkmenistan Cumhuriyeti’nde de SSCB Gosbank’ın şubesi konumunda bir Türkmenistan Respublikası Gosbank’ı, ayrıca yine SSCB Sberbank’ın şubesi durumunda olan Türkmenistan Sberbank’ı, Promstroibank’ın şubesi konumunda InvestBank, Agroprombank’ın şubesi konumunda Türkmenistan Agroprombank

⁶³ MEINECKE, H. D., “The Restructuring of The Banking System in the Former German Democratic Republic”, *Transformation of the Banking System*, OECD, 1993, s.89. (s.87-134).

(Dayhan Bank - Tarım Bankası) ve Vneshkekenombank'ın şubesi olan Türkmenistan Vneshekonombank (Dış İktisadi Bankası) faaliyet göstermekteydi. Bu şubelere fonlar merkezi plana göre dağıtılıyor, bu bankalar da merkezi planın kredi ve hesaplarını uygulamaya çalışıyorlardı. Ayrıca halkın tasarruflarını da muhafaza ediyorlardı. Hiç birisi fonların artırımını veya dağıtımını konusunda karar verici bir konumda değildi. Sovyet sisteminin dağılmasından ve Şubat 1992'deki Başkanlık Kararnamesinden sonra Moskova şubesi olarak faaliyet gösteren bu bankalar Moskova ile bağlarını kopardılar ve bağımsız Türkmenistan'ın devlet bankaları olarak faaliyetlerine devam ettiler.

1991 yılında SSCB Gosbank'ının izin vermesiyle ve onun denetimine tabi olarak Türkmenistan'da ticari bankalar da faaliyet göstermeye başladılar. Bu bankalar devlet kuruluşları tarafından kurulmuşlardı. Faaliyet olarak da özel sektöre, sanayiye ve küçük teşebbüslere kredi vermektedirler. Kredi kaynakları ise Merkez Bankası'nın kendilerine açtığı kredilerden oluşmaktaydı. 1991 yılında bu bankaların kredi hacimleri 0.2 milyar Ruble'den, 1.1 milyar Ruble'ye ulaşmıştı. Bu sahada faaliyet gösteren bankaların en önemlileri Sberbank ve Vneshekonombank isimlerini taşıyordu. Bu bankalara dövizli işlemler yapma yetkisi de tanınmıştı⁶⁴.

Türkmenistan'ın dış ödemeleri ve dışarıdan alacakları da Eski Sovyet sistemi kurumlarından olan ve “*şubeler arası karşılıklı hesaplaşma*” olarak adlandırılan (Mej-Filialniye Oboroty - MFO) bir usule göre gerçekleştiriliyordu. Bu usulde, kuruluşlar arası ödemeler banka ödeme emirlerine geçiriliyor, diğer Sovyet Cumhuriyetleri ile olan ödeme emirleri Moskova'daki merkezi birim kanalıyla işlem görüyordu. Cumhuriyet bankaları arası hesaplar burada uyumlaştırılıyordu, ancak

⁶⁴ IMF, *Economic Review*, May-1992, s.29.

ödenmemiş borçlar ve ortaya çıkan dengesizlikler uzun süre belirsiz olarak kalıyordu. Bu sistem 1 Ocak 1992’de Cumhuriyetler arası işlemlerin tasfiyesi amacıyla safha safha ortadan kaldırılmaya başlanmıştır⁶⁵.

Görüldüğü gibi, eski Sovyet döneminde Türkmenistan ekonomisinde bir para piyasası, sermaye piyasası ve serbest piyasa sistemi içinde yer aldığı şekliyle bir mali sektör bulunmamaktaydı. Var olan kurumlar da, devlet denetimli ve merkezi plana uygun olarak faaliyet göstermekteydiler. İsimleri benzese de, yapıları piyasa kurallarına göre işleyen bir sistemle tamamen farklı özellikler göstermekteydi.

2. Bankacılık Alanındaki Genel Gelişmeler

Türkmenistan bağımsızlığı ile birlikte serbest piyasa sistemine geçme çalışmalarını da başlatmıştır. Birçok alanda da gerekli yasal düzenlemeler başlatılmış ve yeni kanunlar ardı ardına onaylanarak yürürlüğe girmiştir. Bu düzenlemeler içerisinde bankacılık kesimi de bulunmaktadır.

Merkezi planlı ekonomilerde fiyatlar da diğer ekonomik olaylar gibi merkezi otorite tarafından belirlenmektedir. Sosyalist ülkeler özellikle enflasyonist baskılardan da kurtulmak amacıyla mal ve hizmetlerin fiyatlarını üretim maliyetlerinin altında ve suni olarak düşük tutmuşlardır. Temel ihtiyaç maddelerinin fiyatlarında da sübvansiyonlar uygulamışlardır. Ancak yeniden yapılanma süreci ile birlikte dünya fiyatlarına uyum zorunluluğu da kendisini göstermiştir⁶⁶.

⁶⁵ IMF, *Economic Review*, April-1993, s.25.

⁶⁶ Woody, K. J., *Soviet Banking and Finance*, New York, A Woodhead-Faulkner Special Report, 1990, s.171.

Türkmenistan ekonomisinin yeni bir sisteme geçiyor olmasının getirdiği yasal, idari, mali problemlerden dolayı, programlandığı ve takvime bağlandığı halde, fiyat liberalizasyonu ve özelleştirme konularında da planlanan işler zamanında yapılamayabilmektedir.

Merkezi planlı ekonomiden piyasa sistemine geçen ekonomilerdeki ilk düzenlemeler bankacılık alanında olmakta ve bu ekonomiler tek banka sisteminden iki kesimli banka yapısına geçmektedirler⁶⁷. Türkmenistan da benzer bir yol takip etmiş, serbest pazar ekonomisine geçme yolundaki en önemli adımlardan birisini oluşturan bankacılık ve merkez bankacılığı konusundaki düzenlemeleri geciktirmeden yürürlüğe koymuştur. 1993’de Merkez Bankası Hakkında Kanun ile Ticari Bankalar ve Banka Faaliyetleri Hakkında Kanun arka arkaya yürürlüğe girmiştir. Bunlarla Türkmenistan iki kesimli banka sistemine geçmiştir. Bu sisteme göre altı ayrı devlet bankası ve özel ticari bankalar piyasadaki yerlerini almaya başlamışlardır. Merkez Bankası, hükümete dış kredi sağlayan dış ticaret bankası olan Vneshekonombank, ülkedeki tek tasarruf bankası olan Sberbank, tarıma yönelik Dayhan Bank, servis sektörüne ve perakendecilere destek olan Türkmenistan Bank, endüstriyel projelere destek veren Investbank, 2000 yılında KOBİ’lere destek vermek amacıyla kurulan President Bank devlet bankaları olarak kurulmuşlar, bunlardan ayrı olarak ticari bankaların faaliyetleri de serbest bırakılmışlardır. Bu bankaların serbest piyasa merkez bankacılığı ve ticari bankacılık alanında deneyimsizlikleri ve eksiklikleri de her geçen gün giderilmeye çalışılmaktadır⁶⁸.

⁶⁷ SUNDARARAJAN, V., “Financial Sector Reform and Central Banking in Centrally Planned Economies, In: *The Evolving Role of Central Banks*, Ed: Patrick Downes and Raze Vaez-Zadeh, Washington, IMF, 1991, s.250.(s.249-268).

⁶⁸ GANDYMOW, S.G., (*Bank Ulgamy*), s. 89.

Türkmenistan'ın devlete ait, Dış Ekonomik İlişkiler Bankası olan Vnesheconombank, yabancı yatırımcılara, işadamlarına ve yerli ihracatçılara hizmet veren bankadır. İhracat-ithalat ve yatırım işlemlerinin hemen hemen hepsi bu banka üzerinden yapılmaktadır. Türkmenistan'ın ikinci büyük devlet bankası, Sberbank'tır. Toplam mevduatın %95'ine sahip olan bu banka, hükümetin ödeme amirliği olarak hizmet vermektedir. Ülkede kalkınma ve girişimciliği destekleme vazifesi Garagum Uluslararası Ortak Bankası ve Rus-Türkmen Rossiysky Credit Bank kuruluşlarına verilmiştir.

Ülkede T.C. Ziraat Bankası'nın Dayhanbank'la kurduğu Türkmen- Türk Ticaret Bankası ve Halk Bankası katılımı ile kurulan Uluslararası Yeniden Yapılanma Kalkınma ve Girişimciliği Destekleme Bankası (Garagum Uluslararası Ortak Bankası), İranlı Saderat Bank, Pakistan Milli Bankası ve Rus-Türkmen Rossiysky Credit Bank olmak üzere 5 yabancı sermayeli banka mevcuttur⁶⁹. Türkiye İktisat ve İş bankalarının da Türkmenistan'daki bazı bankalar ile muhabirlik ilişkileri vardır.

1 Kasım 1993 tarihi itibarıyla Türkmenistan kendi milli parası olan Manat'ı yegâne yasal geçerli para olarak ilan etmiştir. Aynı yıl yürürlüğe konulan Döviz Düzenleme Kanunu ile tüm uluslararası işlemlerdeki ödemeler garanti altına alınmıştır. Döviz piyasalarındaki gelişmeleri yerleştirmek amacıyla çıkarılan Döviz Düzenleme Kanunu'nun bir diğer amacı da Manat değerinin istikrarının korunmasıdır⁷⁰.

⁶⁹ TMB, "Bank Habarlary" Dergisi, Aşgabat, Garaşsyzlyk 2002, s. 11.

⁷⁰ GANDYMOW, S.G., (Bank Ulgamy), s. 117.

Türkmenistan'da Ocak 1996 tarihinde yapılan yeni düzenlemeyle faaliyet gösteren bankalar, 1 Nisan 1996 tarihinden itibaren sermayelerini 100 milyon manata çıkarmak zorunda kalmışlardır.

Menkul kıymetlerin ihraç edilmesi ve bunların serbest piyasada satılması ile ilgili yasal düzenlemeler 1993 yılında Türkmenistan Menkul Kıymetler ve Borsalar Kanununu ile yapılmıştır. Ancak, özelleştirmenin yapılmamış olması, ticaret kanunu, sermaye piyasası kanunu, icra iflas kanunu, mülkiyet hakları ve ticari anlaşmazlıklarda mahkemeye müracaat-dava açma gibi diğer konulardaki düzenlemelerin yasalaşmamış veya işlerlik kazanmamış olması nedeniyle, gerek menkul kıymet ihracı ve gerekse bunların birincil ve ikincil piyasalarda satışı işlemleri henüz başlamamıştır⁷¹. Bu konularla birlikte, menkul kıymetler borsası kurulması ile ilgili idari hazırlıklar devam etmektedir.

⁷¹ MÄMMEDOW, M., *a.g.e.*, s. 53.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKMENİSTAN BANKACILIK SİSTEMİ

I. GENEL OLARAK TÜRKMENİSTAN'DA BANKACILIK

Türkmenistan, Ekim 1991 yılında bağımsızlığını kazandıktan sonra, siyasi, askeri, sosyal ve ekonomik problemlerle karşı karşıya gelmiştir. Planlı ekonomiden Pazar ekonomisine geçiş sürecinde ülke ekonomisinde hızlı bir düşüş yaşanmıştır⁷².

Türkmenistan'ın bağımsızlığını kazanmasından itibaren ekonominin güçlenmesi için bir takım çalışmalar ve uygulamalar yapılmaya başlanmıştır. Bu çalışmalar içinde en önemli yer, bankacılık ve mali kurumlar alanındaki düzenlemelerdir. Çünkü entegre olunmaya çalışılan pazar ekonomisi sisteminin temel unsurları bankalar ve mali kurumlardır⁷³. Serbest bankacılık sistemini gerçekleştirmeden piyasa sistemine sağlıklı bir geçiş yapmak mümkün değildir. Türkmenistan'da da bu düşünceler benimsenmiş ve ilk yenilikler bankacılık alanında yapılmıştır. Arka arkaya yürürlüğe konulan kanunlarla, modern anlamda bir merkez

⁷² GANDYMOW, S.G., (*Bank Ulgamy*), s. 8.

⁷³ GANDYMOW, S.G., *Türkmenistanyn bank sistemasyny reformirlemeli*, (*Reformirlemeli*), Aşgabat 1994.

bankası oluşturulmaya çalışılmış ve özel bankaların kuruluşlarını kolaylaştırarak tek kesimli banka sisteminden iki kesimli banka sistemine adım atılmıştır⁷⁴.

Türkmenistan'ın yetmiş yıl içinde bulunduğu Sovyet Sistemi, tüm konularda olduğu gibi, para ve bankacılık alanlarında da merkezi bir kumanda mekanizmasına sahipti. Sistem içerisinde yer alan ülkeler ve mali kurumlar merkezden gelen emir ve direktifleri yerine getirmekle sorumlu tutuluyor, bu işlemlerin sonuçlarından hiç bir şekilde etkilenmiyordu. Bu yapı içinde yetişen ve şekillenen organizasyonların, tamamen farklı yeni bir sisteme geçmesi de kolay olmayacaktı. Serbest piyasa sistemine geçiş sürecinde birtakım farklı sorunlar ortaya çıkmaktaydı. Türkmenistan bu sorunları yaşamaktaydı, ancak serbest piyasa sistemine geçme azmini ve kararlılığını diğer tüm konularda olduğu gibi, bankacılık ve mali kurumlar alanında da göstermiştir. Eksiklikleri ile birlikte, pazar ekonomisi sistemine göre işleyen Merkez Bankası ve özel bankalar kurulmuştur. Diğer mali kurumları oluşturmak için de idari hazırlıklar hızla devam ettirilmektedir⁷⁵.

II. TÜRKMENİSTAN'DA MERKEZ BANKACILIĞI

Türkmenistan'da, bağımsızlığa kadar olan dönemde bütün ekonomik kurumlar gibi bankacılık ve mali kurumlar da merkezi plana göre yönetilmiş, Moskova'nın emir ve direktifleri doğrultusunda hareket etmiştir⁷⁶. Bağımsızlığın

⁷⁴ TAÝHAROW, B.T., HAJYGURBANOW, H.G., AGABAÝEWA, A., NAZAROWA, A.Ö., a.g.e, s.29.

⁷⁵ GANDYMOW, S.G., (*Reformirlemeli*), s. 37.

⁷⁶ GANDYMOW, S.G., (*Reformirlemeli*), s. 8.

kazandığı yıldan itibaren ise, demokratik kurumların ve serbest pazar ekonomisi kurallarının yerleştirilmesine çalışılmaktadır.

Genel olarak Türkmenistan'da bankacılığın yapısı diğer Bağımsız Devletler Topluluğu Cumhuriyetleri'ne benzemektedir. stte Merkez Bankası görevini yüklenmiş olan bir devlet bankası ve onun denetimi ve kredi desteğinde Ticari Bankalar bulunmaktadır. Buradaki *ticari banka* deyimine dikkat etmek gerekir. Türkmenistan Hukukunda *Ticari Banka* deyiminin, *dar* ve *geniş* olmak üzere iki anlamı vardır. *Dar anlamda*, devlete ait olmayan, sadece özel kişilere ait bankalar anlaşılmaktadır. *Geniş anlamda* ise, özel bankalar ile birlikte, belirli sahalarda devlete finansman sağlamakla görevli, topladığı paraları genel olarak devlet kuruluşlarına aktaran devlet bankaları anlaşılmaktadır. Türkmenistan Hukukunda geniş anlamdaki banka terimi kullanılmaktadır⁷⁷.

Türkmenistan'da bağımsızlığa kadar bütün dış ilişkiler doğrudan Moskova'dan yönetildiği için, özellikle dış ilişkilerde bir bilgisizlik ve deneyimsizlik başlıca sorun olarak görülmekteydi. Serbest ekonomi düzenine geçme aşamasında bankacılıkta da değişikliğe gidilmiştir. Bankaların sadece ihtisas konularında kredi verme anlayışından vazgeçilmiş, her bankanın her işlemi yapabilme esasına dnlmştir. Buna rağmen dış ilişkiler genellikle *VneşekonomBank*⁷⁸ üzerinden gerçekleştirilmektedir. .

Mevduat faizleri vadelere göre %5 - %50 arasında, kredi faizleri %10 ila %100 arasında değişmektedir. Fakat bu oranlar son derece istikrarsız ve pazarlığa tabidir. Devlet Bankası'nın Mevduat Fonu ve diğer fonları devlet kaynaklarından

⁷⁷ TA'YHAROW, B.T., HAJYGURBANOW, H.G., AGABA'YEWA, A., NAZAROWA, A.., a.g.e., s. 210.

⁷⁸ *VneşekonomBank* 'ın kelime anlamı, Dış İktisadi Bankadır.

oluşmakta, miktarlar hükümetçe tayin edilmektedir. İşletme sermayesi, gerçek ve tüzel kişilerin mali kaynakları, hisseler ve diğer menkul değerlerden oluşmaktadır. Bütçe imkanları, kredileri, siyasi ve ticari birikimlerin imkanları, özel amaçlı kamu kaynakları (hayır kurumları dahil), bankanın işletme sermayesi fonunun oluşturulmasında kullanılmaktadır. Ticari bankalar, dövizden elde ettikleri karla döviz fonları tesis edebilmektedirler.

Ticari bankaların esas görevi mali kaynakları kabul etmek, onları en makul şekliyle ekonomiye kanalize etmek ve mevcut şartlar dâhilinde geri ödenmesini sağlamaktır. Ticari banka, müşterilerine, muhabirleri ve nakit servisiyle hizmet vermektedir. Bu bankalar aynı zamanda mevzuata aykırı olmayan diğer banka işlemlerini de yapabilmektedirler⁷⁹.

Alacakların ve yatırımcıların çıkarlarının korunması için Türkmenistan Merkez Bankası, ticari bankaların tabi olduğu bir dizi ekonomik standartlar kabul etmiş olup, bunlara uyulup uyulmadığı kontrol edilebilmektedir. Bankalar yaptıkları işlemlerle ilgili şartları özgürce tayin edebilmektedirler. Ticari bankalar halktan aldıkları tasarrufları kullanırken bunları güvence altına almaktadır. Kabul edecekleri mevduat yatırımları, işletme fonunu geçememektedir⁸⁰.

Türkmenistan Merkez Bankası, ticari bankalara kredi tahsis ederken faiz oranlarını, tahsis miktarına ve kullanılacak esasa göre belirlemektedir. Bu esas, ana kurallara uygunluk ve teminat konularını kapsamaktadır. Tahsis edilecek kaynağın

⁷⁹ GANDYMOW, S.G., (*Bank Ulgamy*), s. 45.

⁸⁰ TAÝHAROW, B.T., HAJYGURBANOW, H.G., AGABAÝEWA, A., NAZAROWA, A.Ö., a.g.e., s. 187.

geri dönüşünün, ödeme şartlarının ve gecikme ihtimalinin gerek tahsiste gerekse faiz nispetinde büyük önemi vardır⁸¹.

Ticari bankalar da kullandıracakları krediyi kefalet, garanti ve diğer taahhüt şekilleriyle teminat altına almak zorundadırlar ve faaliyetlerinde faiz ve komisyon oranları anlaşmalar bazında serbestçe belirlenmektedir. Enflasyonun artışı halinde, gerek Merkez Bankası ticari bankalara tahsis edeceği limitte, gerekse ticari bankaların bu kaynağı aktarma durumunda, faiz ve komisyon oranları yeniden tespit edilebilmektedir. Ülkede kalkınma ve çeşitli ekonomik yatırımlar amacıyla bankalar uzun vadeli kredi verebilmektedir.

1997 yılına kadar Türkmenistan Merkez Bankası, hükümetin emriyle para basmak, eksi reel faizli krediler vermek ile yükümlüydü. 1997 yılında istikrar girişimleri doğrultusunda kısıtlı bir özerkliğe sahip olmuştur. Fakat pratikte hükümet Merkez Bankası üzerinde hala otorite sahibidir. Kredilerin tahmini %95'i hükümet kuruluşlarına gitmeye devam etmektedir. Kamuya ait olan Daikhan Bank tarıma yönelik düşük faizli krediler vermektedir. Merkez Bankası'nın tarım dışı işletmelere de düşük faizli kredi verme emelleri olduğuna dair göstergeler bulunmaktadır. Büyüyen ödenmemiş bakiyeler, bankaya olan borçların geç ödenmesi sonucunda Türkmenistan bankalarının birçoğu uluslararası standartlara göre batmış durumdadır. Kamuya ait olan büyük ticari bankalar, 2008 yılı verilerine göre banka sektörünün toplam varlıklarının %80'ine sahiptir. 500 milyon dolar olarak açıklanan toplam varlıklar resmi döviz kuru baz alındığında GSYİH'nin %10'una tekabül etmektedir. Aynı verilere göre mevduatlar da GSYİH'nin %6'sını oluşturmaktadır. Bireyler tasarruflarını bankaya yatırmaktansa nakit olarak saklamayı tercih etmektedirler.

⁸¹ TAÝHAROW, B.T., HAJYGURBANOW, H.G., AGABAÝEWA, A., NAZAROWA, A.Ö., *a.g.e.*, s. 190.

Küçük bankalara sıkı bir hukuki çerçeve içerisindeki uygulamalara izin verilmiştir. 1998 yılı ortalarından beri Merkez Bankası kontrol ve denetleme rolünü arttırmaya yönelik çalışmaktadır. Asgari anapara şartları yüksektir. Başlıca ticari bankalar tarafından uluslararası muhasebe standartları benimsenmiştir⁸².

Bankacılık ve Merkez Bankacılığı konusundaki düzenlemelerle ilgili ilk olarak 1992 yılında “Bankalar ve Bankaların Faaliyetleri Hakkında Kanun” yürürlüğe girmiştir. Daha sonra ise, 1992 tarihli kanunu yürürlükten kaldıran 8 Ekim 1993 tarihli “*Türkmenistan Merkez Bankası Hakkında Kanun*” ve “*Ticari Bankalar ve Banka Faaliyetleri Hakkında Kanun*” ardı ardına yürürlüğe girmiştir. Böylelikle iki seviyeli bankacılık sistemi kurulmuştur; birinci seviyede Merkez Bankası, ikinci seviyede diğer bankalar. Para ve bankacılık sektöründeki politikaları belirleme, denetim ve kontrol yetkisi Merkez Bankası’na aittir.

Daha sonra yeni düzenlemeler yapılarak, 1994, 1996 ve 1997 tarihlerinde bankacılık mevzuatında değişiklikler yapılmıştır⁸³. Türkmenistan bankacılık mevzuatı, modern anlamdaki tüm bankacılık işlemlerini kapsamına almakla birlikte, uygulamada ihtiyaçlara tam anlamıyla cevap verdiği söylenemez.

Türkmenistan’da serbest piyasa sisteminin kurallarına göre işleyen Merkez Bankası, bankacılık ve diğer mali kurumlar bağımsızlığı takip eden yıllarda safha safha uygulamaya geçmişlerdir. Bu geçiş, mali kurumların serbest piyasa sistemi içerisindeki önemine uygun hazırlıklar ve çalışmalarla yürümektedir. Bu çalışmaların yapıldığı yaklaşık 19 yılda ise, diğer konularda olduğu gibi bankacılık alanında da önemli gelişmeler kaydedilmiştir.

⁸² TAÝHAROW, B.T., HAJYGURBANOW, H.G., AGABAÝEWA, A., NAZAROWA, A.Ö., a.g.e., s. 128.

⁸³ TAÝHAROW, B.T., HAJYGURBANOW, H.G., AGABAÝEWA, A., NAZAROWA, A.Ö., a.g.e., s. 26.

Şüphesiz mali sektör içindeki en büyük rol merkez bankalarına ait bulunmaktadır⁸⁴. Ayrıca bankaların bankası, para ve kredi politikalarının belirleyicisi durumundaki Merkez Bankası, piyasa sisteminin de temel kurumlarından birisini oluşturmaktadır. Fakat milli bankacılık sisteminin ve mali sektörün oluşması, milli para biriminin de varlığı ve istikrarı ile yakından ilgili bulunmaktadır. Aşağıda, Türkmenistan'daki gelişmeye uygun olarak, öncelikle Merkez Bankası, sonra ise bankacılık kesimi incelenmeye çalışılacaktır.

1. Türkmenistan Merkez Bankası

Merkez bankacılığı ve merkez bankalarının çok eski bir tarihi bulunmaktadır. İlk merkez bankası *Bank of England* sayılırsa bu bankanın kanunla kuruluşu tarihi 1694 yılıdır⁸⁵. Daha sonra 1668 yılında *Bank of Sweeden* kurulmuştur⁸⁶. Bugünkü anlamıyla merkez bankaları ise 20. y.y.'da ortaya çıkmıştır. Dünyada önemli bir yere sahip olan Amerikan Merkez Bankası (*Federal Reserve Bank*) 1913 yılında, para biriminin esnekliğini temin etmek, ticari kredilerin sağlanmasında kolaylıklar getirmek, banka sistemini denetlemek gayesi ile kurulmuştur⁸⁷. Avusturya Merkez Bankası ise 1940'lı yıllarda tam anlamıyla merkez bankası fonksiyonlarına başlamıştır⁸⁸. Bütün bu bankaların temeldeki kuruluş amaçları ise devlete kredi temin etmekten ibarettir⁸⁹.

⁸⁴ GANDYMOW, S.G, (*Reformirlemeli*), s. 19.

⁸⁵ ЧЕЛНОКОВ, В.А., *Банки и Банковские Операции*, Москва 1998, ст. 4.

⁸⁶ КОЛЕСНИКОВА, В.И. , КАРАШВЕСКОВ, Л.П., *Банковское Дело*, Финансы и Статистика, 1994г, ст. 29.

⁸⁷ ЖУКОВ, Е.Ф., *Деньги, кредит, банки*, Москва 2001, ст. 15.

⁸⁸ БУНКИНА, А.К., *Деньги, Банки, Валюта*, АО ДИС., 1994г, ст. 9.

⁸⁹ ЖУКОВ, Е.Ф., ст. 17.

Özellikle 1950'li yıllarda gelişmekte olan ülkelerin gelişme problemleri merkez bankalarının önemini arttırmışlardır. Parasal genişlemenin düzenlenmesi, ekonomik büyümenin sağlanması için gerekli fiziki kapitalin temini, tasarrufların toplanması ve kredilerin dağıtılması gibi konuların düzenlenmesi merkez bankalarının ekonomideki rollerini artırmıştır⁹⁰.

Günümüz gelişmiş ülkelerinde ekonominin en önemli birimi konumunda olan merkez bankalarının, planlı ekonomiden serbest piyasa sistemine geçen ekonomiler için daha da hayati önemi bulunmaktadır. Çünkü makro ekonomik politikaların yeni bir ayırımı olan para politikalarının işletilmesi, fiyat reformu ve istikrar politikalarının temel araçları olan faiz ve döviz kuru politikalarının yönetimi, kredi dağılımı ve risk yönetimi kararlarının verilmesi konusundaki basiretli (*prudential*) düzenlemelerin yapılması hep merkez bankalarının gelişmesine bağlı bulunmaktadır. Merkez bankalarının iyi işlemesi ile mali sektör de düzenlenmiş olacaktır. Dolayısıyla merkez bankaları, mali sistemin, tasarrufların ve yatırımcıların farklı ihtiyaçlarına cevap verir hale gelmesini temin edecektir. Bu nedenle, serbest piyasa sistemine geçmeye çalışan ülkelerin, merkez bankalarını gelişmiş ülke merkez bankaları ile aynı fonksiyonel yapıya kavuşturmaları ihmal edilemezdir⁹¹.

Türkmenistan Merkez Bankası 1992 tarihli Başkanlık kararnamesi ile kurulmuş ve modern anlamdaki bankacılık faaliyetlerine başlamıştır. 1992 yılında kurulan ve 1997 yılında özerklik kazanan Türkmenistan Merkez Bankası, para politikalarından ve finans sektörünün denetlenmesinden sorumludur. Merkez Bankası çalışmalarını 1993 tarihli Türkmenistan Merkez Bankası Hakkında Kanun

⁹⁰ АЛПАТОВ, Г.Е., БАЗУЛИН, Ю.В., ИВАНОВА, В.В., СОКОЛОВА, Б.И., *Деньги, Кредит, Банки (учебник)*, Финансы и Статистика, Москва 2004, с. 67.

⁹¹ БИММАН, А.Б., *История Банков*, Петроград 1997, с. 35.

ve ilgili mevzuat⁹² çerçevesinde yürütmektedir. Bu kanun IX Fesil, 67 maddeden oluşmaktadır.

2. Serbest Piyasa Sistemine Geçişte Merkez Bankacılığının Önemi

Merkezi planlı ekonomiden serbest piyasa sistemine geçiş yapan ekonomilerin bankacılık alanında ortaya çıkan sorunları diğer ekonomik sorunların önünde gelmektedir. Çünkü bankacılık ve mali kesimin modern anlamda yapılaşmasını sağlamakla piyasa sistemini de tam anlamıyla yerleştirmek mümkün olacaktır⁹³.

Daha önce de belirttiğimiz gibi, piyasa sistemi temel işlevlerini ancak modern anlamdaki bankacılık sektörünün işlediği ekonomilerde yerine getirebilmektedir. Bu nedenle geçiş sürecindeki ekonomilerin de bu alana öncelik vermeleri gerekmektedir⁹⁴. Bu bakımdan Merkez Bankası ve bankaların önemini şöyle sıralayabiliriz:

- Ekonomik kalkınma ve gelişmeyi sağlamanın ilk şartı, banka ve mali kesimin istikrarını temin etmektir.
- Yapısal değişimlerin tümünü piyasa sistemine uygun hale getirmek, bu yeni piyasalarının gelişmesini sağlamak, bunu yaparken de

⁹² *Türkmenistan Anayasası, Medeni Kanun, bunlara muvafık yasa tutanakları ve Türkmenistan'ın taraf olduğu uluslararası antlaşmalar.*

⁹³ **ЕГОРОВ, С.Е.**, *Проблемы деятельности коммерческих банков на современном этапе развития экономики*, Москва 2003, ст. 95.

⁹⁴ **ЕГОРОВ, С.Е.**, ст. 98.

öncelikle bu piyasaların gelişmesinde en büyük rolü alacak olan ticari banka sektörünün gelişmesini temin etmek gerekmektedir.

- Sistemin çalışması açısından, merkez bankası yapısındaki yenileşmeye paralel olarak, ticari banka kesiminin de yenileşmesi gerekmektedir.
- Merkez bankası ve ticari bankalar, kamunun piyasalara olan güvenini sağlayıcı yeğâne kuruluşlardır.

Gerçekten de yapısal değişim ve dönüşümün sağlıklı yolu bankacılık kesiminin yeniden yapılanmasından geçmektedir. Her ne kadar merkez bankalarının ilk kuruluş amaçları devletin kredi ihtiyaçlarını karşılamak ise de, batı ekonomilerinde 1930'lu yıllarda aktif olarak merkez bankacılığı fonksiyonlarına başlamış olsa da, bağımsız ve istikrarlı bir merkez bankasının ekonomik problemlerin halledilmesinde ve serbest piyasa sisteminin yeniden kurulmasında vazgeçilmez öneme sahip olduğu kabul edilmektedir. Bu nedenle merkez bankacılığının sorunlarını çözmek, piyasa sistemine olan geçişi de kolaylaştıracaktır⁹⁵.

3. Türkmenistan Merkez Bankası'nın Yapılanması

Türkmenistan Merkez Bankası Hakkındaki Kanun'un 3. maddesine göre, Türkmenistan Devlet Merkez Bankası, sermayesinin tamamı devlete ait olan ve diğer

⁹⁵ БИММАН, А.Б., с.т. 40.

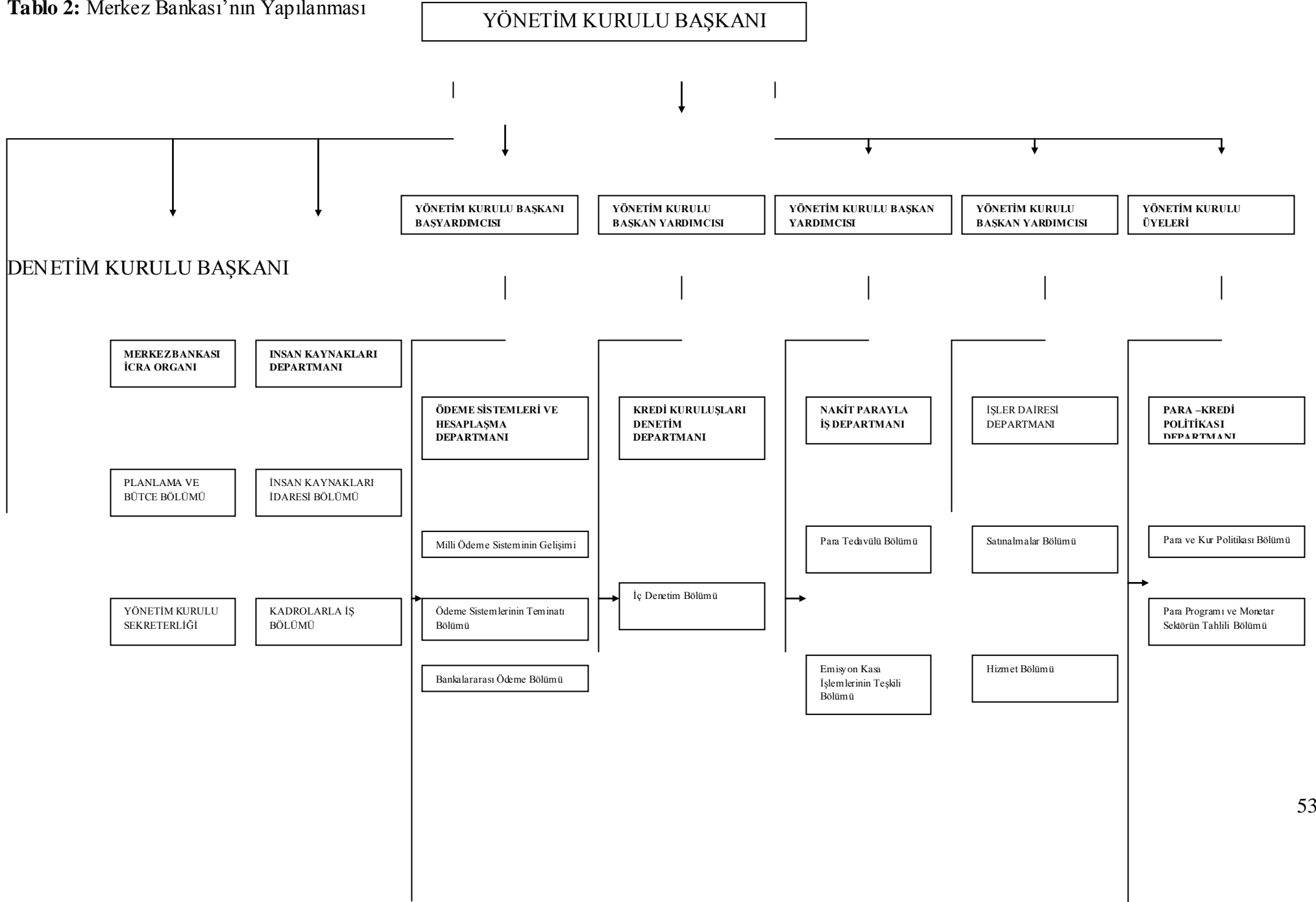
kurum ve kuruluşlardan tamamen bağımsız bir tüzel kişiliktir. Para ve bankacılık sektöründe politikaları belirleme, denetim ve kontrol Merkez Bankası'na aittir⁹⁶.

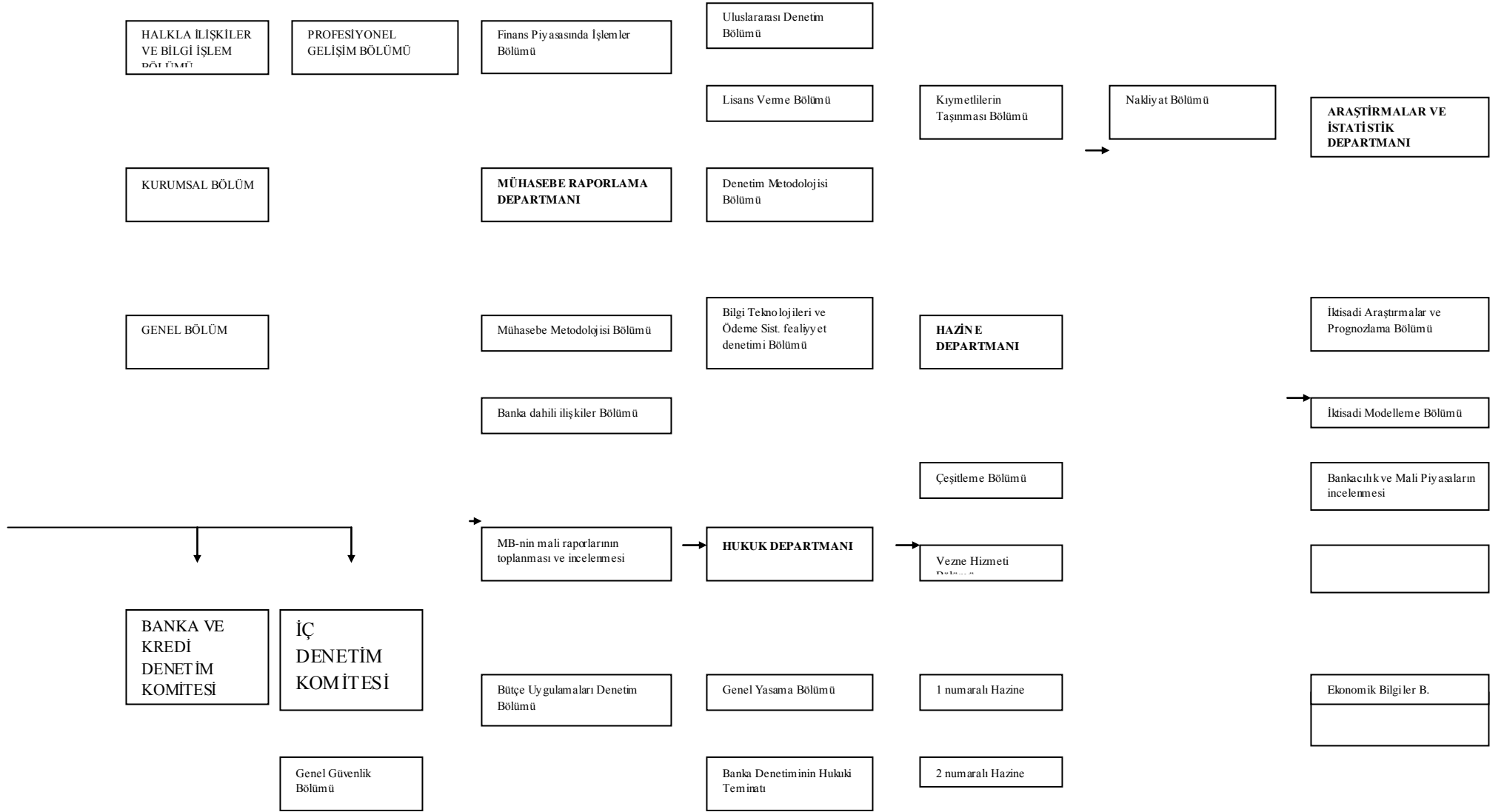
Türkmenistan Merkez Bankası, Türkmenistan Devletinin Milli Bankası'dır. Ayrıca Merkez Bankası, Bakanlar Kurulunun bankeri, danışmanı ve fiskal ajanıdır⁹⁷.

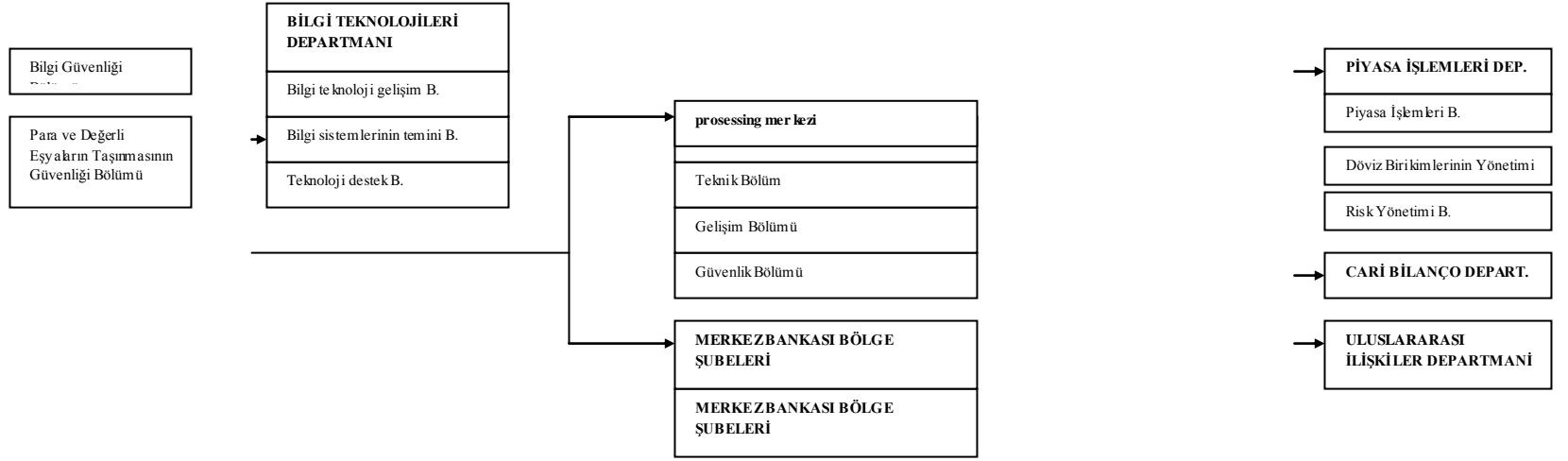
⁹⁶ **TMBK.** m. 3.

⁹⁷ **TMBK.** m. 4.

Tablo 2: Merkez Bankası'nın Yapılanması

3.1. Yönetim Kurulu

Merkez Bankası, yedi kişiden oluşan bir Yönetim Kurulu tarafından yönetilmektedir. Yönetim kurulu; yönetim kurulu başkanı, yönetim kurulu başkanı başyardımcısı, iki başkan yardımcısı ve 3 üyeden oluşmaktadır. Merkez Bankası'nın yönetim kurulu üyelerini Türkmenistan Anayasasına uygun olarak Türkmenistan Cumhurbaşkanı göreve atamakta ve görevden almaktadır. Yönetim kurulu üyelerinin görev süresi 7 yıldır. Yönetim kurulu başkan ve üyelerinin tekrar seçilme hakları vardır⁹⁸.

TMBK. m. 9'a göre, Merkez Bankası'nın yönetim kurulu başkanını, yönetim kurulu üyeleri arasından Türkmenistan Cumhurbaşkanı 7 yıl süreyle göreve atamaktadır⁹⁹.

Lisans düzeyinde öğrenim görmüş, belirtilen alanlarda bilgi ve mesleki deneyime sahip olmaları, dolandırıcılık, görevi kötüye kullanma gibi suçlardan hükümlü bulunmamak, ağır hapis cezasıyla cezalandırılmamış, yabancı devlette hiçbir görevi olmayan Türkmenistan vatandaşları yönetim kurulunun üyeleri olabilmektedirler.

Türkmenistan Bakanlar Kurulu üyeleri ve milletvekilleri Merkez Bankası yönetim kurulu üyeliğine seçilemezler¹⁰⁰.

Meclis, Merkez Bankası'nı bilanço ve kar-zarar hesapları aracılığıyla denetlemektedir. Banka doğrudan Meclis'e karşı sorumludur. Maliye Bakanlığı Banka'yı denetleyemez ancak, Maliye Bakanlığı, Merkez Bankası ve Meclis işbirliği

⁹⁸ TMBK. m. 9.

⁹⁹ TMBK. m. 9.

¹⁰⁰ TMBK. m. 11.

içinde çalışmaktadırlar¹⁰¹. Banka'nın bütçesini banka idare meclisi onaylamakta ve Milli Meclis'in onayına sunmaktadır. Halihazırda Banka'da yaklaşık 150 kişi çalışmaktadır.

Yönetim kurulunun üyeleri ve onlara birinci derecede akrabalık bağı bulunan kişiler Merkez Bankası'nın gözetimine tabi kredi kuruluşlarında hissedar olamamaktadırlar.

Yönetim kurulu üyeleri siyasi partilerin üyesi olamamaktadırlar.

Yönetim kurulu başkanının ve üyelerinin aylıkları Türkmenistan Cumhurbaşkanı tarafından belirlenmektedir.

Merkez Bankası'nın yönetim kurulu başkanı ve üyeleri Kanun'a göre, ancak aşağıdaki hallerde Cumhurbaşkanı tarafından görevden alınabilmektedirler:

- TMBK. m. 11'de belirtilen organlara atanması veya seçilmesi;
- Hakkında ceza davasının açılması;
- Görevi ihmalden dolayı işten uzaklaştırılması;
- Görevini yapmaya sağlığının el vermemesi;
- Merkez Bankası'nın çıkarlarına ters gelecek şekilde görevini ihmal etmesi sonucu Banka'yı büyük zarara uğratması¹⁰²;
- Türkmenistan Cumhurbaşkanı'na 1 ay öncesinden istifa dilekçesi vermesi¹⁰³.

¹⁰¹ TMBK. m. 45 – 46.

¹⁰² TMBK. m. 12.

¹⁰³ TMBK. m. 13.

a) Yönetim Kurulunun Görev ve Yetkileri

Türkmenistan Merkez Bankası Hakkındaki Kanun'un 7. maddesinde yönetim kurulunun görevleri, 8. maddesinde ise yönetim kurulunun yetkileri sayılmıştır. Buna göre yönetim kurulunun görev ve yetkileri şunlardan ibarettir:

- Türkmenistan Merkez Bankası'nın genel denetim ve gözetimini yapmak,
- Bankanın kredi, para, döviz ve iktisadi durumlarını periyodik olarak kontrol etmek,
- Her takvim yılı para politikası stratejisi belirlemek ve onaylamak,
- Para politikası araçlarına ilişkin kararlar almak, faiz oranlarına, açık piyasa işlemlerine, döviz işlemlerine ilişkin usul ve esasları tespit etmek,
- Tedavüldeki banknotların değiştirilmesine, tedavülden kaldırılmasına ilişkin konularda düzenleme yapmak ve kararlar almak,
- Döviz rezervlerinin yönetimi, dövizlerin Türkmenistan Manatı ile değişimi kurunun tespit edilmesi kurallarını onaylamak,
- Merkez Bankası'nın bütçesini ve bütçeye ilişkin düzenlemeleri onaylamak,
- Merkez Bankası'nın yıllık faaliyet raporunu, bilançosunu düzenlemek,

- Ülke altın ve döviz rezervlerinin yönetim stratejisini, usul ve esasları tespit etmek,
- Kredi kuruluşlarına banka faaliyetinde bulunmak için faaliyet izninin (lisans) verilmesi ve iptal edilmesi ile ilgili kararları kabul etmek,
- Ülkenin bankacılık sisteminde yabancı sermayenin miktarını belirlemek,
- Merkez Bankası'nın idare, teşkilat ve hizmetleri ile personeline ilişkin olarak hazırlanan düzenlemeleri onaylamak,
- Merkez Bankası'nın personel kadrolarını onaylamak,
- Merkez Bankası'nın personeline ödenilecek aylıkların meblağını belirlemek¹⁰⁴.

b) Yönetim Kurulu Toplantıları

TMBK.'nin 15. maddesinde yönetim kurulu toplantıları düzenlenmiştir. Yönetim kurulu toplantıları, yönetim kurulu başkanının veya başkanın olmadığı durumlarda başyardımcının çağrısı ile¹⁰⁵ her çeyrek yılda en az üç defa olmak üzere yapılmaktadır¹⁰⁶. Yönetim kurulu toplantılarına Merkez Bankası yönetim kurulu başkanı başkanlık etmekte, onun hazır olmadığı toplantılara ise başyardımcı başkanlık etmektedir¹⁰⁷.

¹⁰⁴ TMBK. m. 7 – 8.

¹⁰⁵ TMBK. m. 15/f.1.

¹⁰⁶ TMBK. m. 15/f.2.

¹⁰⁷ TMBK. m. 15/f.1.

Yönetim kurulu, yönetim kurulunun en az üç üyesinin talebiyle, olağanüstü hallerde ise iki üyesinin yazılı talebiyle toplantıya çağrılmaktadır. Toplantının yapılacağı yer, tarihi ve toplantıda görüşülecek konular toplantının yapılmasına en az üç gün kala yönetim kurulu üyelerine bildirilmektedir. Yönetim kurulu, üyelerin en az üçte ikisinin katılımıyla toplanmakta ve mevcut üyelerin çoğunluğu ile karar verilmektedir¹⁰⁸. Oyların eşitliği halinde, başkanın katıldığı tarafın teklifi kabul edilmiş sayılmaktadır. Eğer başkan toplantıya katılamamışsa, bu durumda başkan başyardımcısının katıldığı tarafın teklifi kabul edilmiş sayılmaktadır¹⁰⁹.

Yönetim kurulu kararlarını, kararlara katılan üyelerle birlikte banka genel sekreteri de imzalar. Bankanın genel sekreteri, yönetim kurulu başkanı tarafından Merkez Bankası'nın uzmanlarının arasından seçilmektedir. Genel sekreter, yönetim kurulu üyesi olamaz¹¹⁰.

3.2. Denetim Kurulu

Denetim kurulu başkanı ve üyeleri, banka yönetim kurulu tarafından oy çokluğuyla seçilmektedirler. Denetim kurulu başkanı ve üyeleri 7 yıllık süre ile seçilmektedirler¹¹¹.

Denetim kurulu başkanı, sadece yönetim kurulu kararıyla işten çıkartılabilmektedir. Denetim kurulu başkanı ve üyeleri Türkmenistan vatandaşı olmalıdırlar. Denetim kurulu başkan ve üyelerinin tekrar seçilme hakları mevcuttur.

¹⁰⁸ TMBK. m. 15/f.3.

¹⁰⁹ TMBK. m. 15/f.5.

¹¹⁰ TMBK. m. 16.

¹¹¹ TMBK. m. 20/f.1.

Denetim kurulu başkan ve üyelerinin aylıkları yönetim kurulu tarafından belirlenmektedir¹¹².

Denetim kurulu, banka ve mali hesaplarının iç denetimini yapmaya; işlerin yasalara uygunluğunu denetlemeye; hesapların, hesap dokümanlarının, bütçe ve muhasebe işlerinin ve Türkmenistan Merkez Bankası'nın denetiminin sonuçları hakkında yönetim kurulunu bilgilendirmekle yükümlüdür¹¹³.

Ticari bankaların denetimi de Merkez Bankası denetim kurulu tarafından veya ticari bankanın rızası olursa bağımsız denetim kuruluşları tarafından yapılabilmektedir¹¹⁴.

4. Türkmenistan Merkez Bankası'nın Temel Fonksiyonları

Türkmenistan Merkez Bankası'nın para politikasının tanzimi, para değerinin istikrarını sağlamak ve bankaların bankası olmak gibi başlıca fonksiyonları vardır. Merkez Bankası'nın fonksiyonları Türkmenistan'ın Merkez Bankası Hakkındaki Kanun'un 4. ve 5. maddelerinde düzenlenmiştir. Kanun'un 4. maddesinde "*Türkmenistan Merkez Bankası'nın temel vazifeleri*" başlığı altında Merkez Bankası'nın temel fonksiyonlarından, 5. maddesinde ise Merkez Bankası'nın uluslararası fonksiyonlarından bahsedilmektedir. Türkmenistan'ın Merkez Bankası Hakkındaki Kanun'un 4. maddesine göre, Merkez Bankası'nın temel vazifelerini aşağıdaki gibi sıralayabiliriz:

¹¹² **TMBK.** m. 20/f.1.

¹¹³ **TMBK.** m. 20/f.2.

¹¹⁴ **TMBK.** m. 20/f.2, **TBBFK.** m.33

- Kredi ve Para politikasını tanzim etmek,
- Para değerinin istikrarını sağlamak,
- Milli parayı tedavüle sürmek,
- Banka sisteminin sorunsuz çalışmasını sağlamak,
- Ticari Banka ruhsatlarını vermek, ticari bankaların ve banka sisteminin denetimini sağlamak,
- Ticari bankaların kredilendirilmesini sağlamak,
- Mili paranın değerini ve faiz oranlarının istikrarını korumak için gerekli para politikalarını belirlemek ve uygulamak,
- Devletin mali idareciliğini yapmak,
- Devletin uluslararası güvencelerini, döviz ve altın rezervlerini muhafaza ve idare etmek,
- Bakanlar Kurulu'na mali destek sağlamak,
- Bakanlar Kurulu'nun bankerliğini, danışmanlığını ve fiskal ajanlığını yapmak¹¹⁵.

Türkmenistan'ın Merkez Bankası Hakkındaki Kanun'un 5. maddesine göre, Banka'nın uluslararası fonksiyonları ise şu şekildedir:

- Devletlerarası ödeme sisteminin kurulmasını ve işlemlerini sağlamak,

¹¹⁵ TMBK. m. 4.

- Para politikalarının konu edildiği bütün devletlerarası toplantılarda Türkmenistan Devleti'ne vekillik etmek,
- Yabancı bankalara ruhsat vermek, onların denetimini sağlamak ve onlarla ilgili diğer işleri yapmak,
- Yabancı devletlere, yabancı devletlerin merkez bankalarına ve maliye organlarına ve de Türkmenistan Devleti'nin veya Türkmenistan Merkez Bankası'nın üye olduğu uluslararası kuruluşlara banka hizmetini vermek,
- Uluslararası kuruluşların kalkınmasına yardımcı olmak,
- Türkmenistan devletinin vekili olarak katıldığı uluslararası kuruluşların toplantılarıyla ilgili tüm borçnameleri kendi üstüne almak ve bununla ilgili işlemleri yapmak¹¹⁶.

Merkez Bankası, belirlenen bu görevleri yerine getirebilmek için gerekli düzenlemeleri yapmakta ve uygulamaktadır.

5. Milli Paranın Tedavüle Sürülmesinin Temel Kuralları ve Merkez Bankası

Merkez Bankası, milli paranın tedavüle sürülmesini ve tedavülden çekilmesini belirleyen kuruluştur. Bir başka anlatımla, emisyon yapılması veya sıkı para politikası takip edilmesi Merkez Bankası'nın yetkisinde bulunmaktadır¹¹⁷.

¹¹⁶ TMBK. m. 5.

Türkmenistan Merkez Bankası, devletin nakit darlığı çektiği tüm durumlarda piyasaya nakit para sürmektedir. Merkez Bankası, tüm devlet kuruluşları ile birlikte bankaların da başlıca finansman kaynağıdır¹¹⁸.

5.1. Türkmenistan Milli Parasının Dolaşıma Çıkması ve Değişim Oranları

Eski Sovyetler Birliği'nin parası uluslararası konvertibilitesi olan bir para değildi. Bu para ancak birliğe dahil ülkeler arasındaki ticarete kullanılabilirdi. Ancak, Sovyetler Birliğinin dağılması ile birlikte ülkelerin dış dünya ile ticaretleri de artmış ve konvertibl bir paraya sahip olmamak, bu ülkelerin ticaretinin takas usulü ile yapılmasını gerektirmiştir. Ancak, takas usulünün zorlukları ve malların değerlerinin tespitindeki güçlükler ülkeleri kendi paralarını yürürlüğe koymaya zorlamıştır¹¹⁹.

Türkmenistan, bağımsızlığını elde eder etmez, milli parasının dolaşıma sürülmesi çalışmalarını da hızlandırmıştır. Bu çalışmalar 1993 yılının ilk yarısına kadar nispeten küçük oranlarda olmak üzere piyasaya Ruble sürülmesi ile başlamıştır. Bu Ruble'ler Rusya Merkez Bankası'ndan % 21 servis ücreti ödenerek alınmıştır. Ruble'nin¹²⁰ piyasa ihtiyaçlarını karşılayamaması sonucunda, 4 milyar Ruble'ye ulaşan miktarda maaş ve ücret ödenememiş ve piyasada büyük bir para darlığı yaşanmaya başlanmıştır. Bu problemlerin halledilmesi için Türkmen yetkilileri, 1 Kasım 1993'de ulusal para birimi olan Manat'ı 1'lik, 10'luk ve 25'lik

¹¹⁷ ÖWEZOW, M.S., GANDYMOW, S.G., MURADALYYEW, H., GARLYYEWA, J.O., YAYLANOWA, T.M., *a.g.e.*, s. 96.

¹¹⁸ ÖWEZOW, M.S., GANDYMOW, S.G., MURADALYYEW, H., GARLYYEWA, J.O., YAYLANOWA, T.M., *a.g.e.*, s. 98.

¹¹⁹ GANDYMOW, S.G., (*Reformirlemeli*), s. 76.

¹²⁰ *Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğinde kullanılan para birimi Ruble'dir, Rusya'da da Ruble kullanılmaktadır.*

banknotlar halinde bastırarak piyasaya sürmüşlerdir. Böylece ilk milli para olan Manat belli bir süre Ruble ile birlikte dolaşımda kalmıştır.

Ulusal Para Birimi Manat'ın değerinin korunması için Türkmenistan Meclisi tarafından 2008 yılında kabul edilen Denominasiya Kanunu ile 1 Ocak 2009 tarihi itibariyle 1 Yeni Manat 5000 Eski Manata eşdeğer olmuştur. Türkmenistan Cumhuriyeti Merkez Bankası'ndan yapılan açıklamada, Manat'ın 1993 yılından itibaren on binde bir oranında değer kaybettiğini ve bu nedenle böyle bir değişikliğe ihtiyaç duyulduğu belirtilmiş, söz konusu değişiklik sayesinde ülke içerisindeki para sirkülasyonunun artacağı, muhasebe sistemlerinde kolaylık sağlanacağı ve önemli derecede bir tasarruf sağlanacağı ifade edilmiştir ve Türkmenistan Merkez Bankası tarafından 1, 5, 10, 20, 50, 100 ve 500 Yeni Manat'lık banknotlar ve 1, 3, 5, 10, 20 ve 50 Tenge'lik madeni paralar piyasaya sürülmüştür.

Milli paranın piyasada yegâne yasal para olarak tedavül etmesi, bu arada fiyat artışlarının hızlanması, döviz ve faiz oranlarındaki değişimler milli paranın idaresi konusundaki düzenlemeleri de gerektirmektedir. Bu düzenlemeler ise en başta Merkez Bankası'nın kurulması ve tam işlerlik kazanmasına bağlı bulunmaktadır.

6. Merkez Bankası'nın Para Politikası Araçları

Merkez Bankası para politikalarını, her yıl devlet bütçesi ile birlikte tasdik edilen "*Para Politikasının Başlıca Hedefleri*" adını taşıyan ve Meclis tarafından tasdik edilen esaslar çerçevesinde yürütmektedir.

Merkez bankalarının bilinen geleneksel para politikası araçları vardır. Bunlar, açık piyasa işlemleri, zorunlu karşılık oranları, reeskont oranları, umumi dispoñibilite

oranları ve selektif kredi politikasıdır¹²¹. Aşağıda, Türkmenistan Merkez Bankası'nın zorunlu karşılık oranları, selektif kredi politikası araçları ve faiz oranları ile uygulamalarına açıklık getirilecektir.

6.1. Zorunlu Karşılık Oranları Uygulaması

Merkez Bankası, kredi hacmini ve faiz oranlarını kontrol etmek amacıyla banka mevduatlarına zorunlu karşılıklar getirmektedir. Bu karşılıklar 1993 yılının haziran ayına kadar bir yıldan az süreli mevduatlar için % 15, bir yıl veya daha fazla vadeli mevduatlar için ise % 12 olarak tespit edilmiştir. Haziran 1993 tarihinden itibaren karşılık oranları milli para olan Manat mevduatları için % 12, döviz mevduatları için ise % 5 olarak belirlenmiştir. 1 Aralık 1995 tarihi itibarıyla döviz mevduatları için de karşılık oranları % 12 olarak belirlenmiştir. 1 Nisan 2008 tarihinden itibaren bu oranlar yeniden düzenlenmiş ve her iki mevduat türü için de % 15 olarak uygulanmaya başlanmıştır. Bankaların bulundukları rezervleri de bu hesaplama dâhil bulunmaktadır¹²².

Merkez Bankası'nın banka sistemi üzerinde yeterli denetimi sağlayamaması nedeniyle, zorunlu karşılıklarını yatırmayan bankalar için cezai şartlar öngörülmüştür. Buna göre, milli para ile olan hesapların bakiyeler üzerinden % 3, döviz hesaplarının bakiyelerine ise % 1 olarak belirlenmiştir. Buna rağmen, zorunlu karşılık olarak yatırılan mevduatlarda düşmeler gözlenmiştir. Bu nedenle Merkez Bankası 1 Ocak 1994 itibarıyla yeni bir düzenlemeye gitmiş, karşılıklarını yatırmayan bankalara ödeme emirleri göndererek bankaları zorlamaya başlamıştır.

¹²¹ GANDYMOW, S.G., (*Bank Ulgamy*), s.32.

¹²² GANDYMOW, S.G., (*Bank Ulgamy*), s.34.

Ayrıca karşılık oranları konusundaki cezai müeyyideleri artırmış ve 5 Mayıs 1995 döneminden sonra karşılık olarak yatırılması gereken miktarın % 50'si oranında cezai şart getirmiştir. Bu zorunluluğun ceza uygulamasına rağmen yerine getirilmemesi halinde ise bankanın izninin iptali süreci başlatılmaktadır¹²³.

6.2. Selektif Kredi Politikası

Merkez Bankası kamu iktisadi kuruluşları ve bankalara kredi açmakta, ticari bankalar ve kamu iktisadi kuruluşları kullanılabilir kaynaklarının büyük bir bölümünü Merkez Bankası'ndan elde etmektedirler. Merkez Bankası'nın para ve kredi politikası hükümetçe tespit edilen amaçlara uygun olarak yürütülmektedir. Bu nedenle, gerek kamu kuruluşlarının kredilendirilmesinde ve gerekse özel bankalara kaynak aktarılmasında hükümet politikaları ön planda tutulmaktadır. Ayrıca Merkez Bankası'nın özel ticari bankalara verdiği kredilerde, banka mevduatlarının % 50'sini geçmemesi IMF¹²⁴,ce tavsiye edilmiştir. Böylelikle bankaların mevduat toplamada da bir rekabete girmeleri hedeflenmiştir¹²⁵.

6.3. Merkez Bankası'nın Faiz Oranları İle İlgili Uygulamaları

Türkmenistan Merkez Bankası, kural olarak faiz oranlarını belirleyici bir konumda değildir. Her banka mevduatlarına ödeyeceği veya kredilerinden tahsil edeceği faiz oranlarını kendisi serbestçe belirlemektedir. Zaten Ticari Bankalar ve Banka Faaliyetleri Hakkında Kanun, bankaların birbirleri ile anlaşarak veya birlikleri

¹²³ GANDYMOW, S.G., (*Bank Ulgamy*), s.34.

¹²⁴ *Uluslararası Para Fonu*.

¹²⁵ GANDYMOW, S.G., (*Bank Ulgamy*), s.35.

aracılığı ile faiz oranları konusunda herhangi bir tekel oluşturmalarını, rekabeti ortadan kaldırıcı kararlar almalarını yasaklamaktadır.¹²⁶ Ancak, Merkez Bankası kendisi tarafından verilen kredilere uyguladığı faiz oranlarını değiştirmek sureti ile bankaların faiz oranlarını kontrol edebilmektedir. Bununla birlikte, faiz oranları kredi dağılımlarını etkileyecek bir özellik göstermemektedir. Çünkü kamu kurumları, düşük faizli tercihli krediyi kamu bankalarından aldıkları gibi, özel bankalardan da alabilmektedir. Bunun nedeni de bankaların Merkez Bankası'ndan aldıkları finans kredilerini kullanıcılarına artı % 10 oranı ile vermek durumunda olmalarıdır¹²⁷.

7. Merkez Bankası'nın Bankalarla İlgili Faaliyetleri

Merkez Bankası bankaların kuruluş izinlerini veren, tüm faaliyetlerini düzenleyen ve onları denetleyen bir kuruluştur. Bütün bu faaliyetler de, yine daha önceden belirlenmiş ve ilan edilmiş kurallar çerçevesinde cereyan etmektedir.

Merkez Bankası bankaların kuruluşu için ana sermaye dışında bir takım kriterler ve rasyolar da istemekte, bankaların tüm işlemleri için gerekli düzenlemeleri yapmakta, bunları zaman zaman geliştirerek, bankaların hem tasarruf mevduatları sahipleri açısından hem de piyasalar açısından güvenilirliğini sağlamaya çalışmaktadır¹²⁸. Merkez Bankası'nın bankalar için getirdiği başlıca düzenleyici kural ve kriterler şunlardır:

¹²⁶ TAÝHAROW, B.T., *Bazar, Kredit, Kämilik*, Diyar 1993, s.63.

¹²⁷ TMB, "Bank Habarlary" Jumaly, Aşgabat, Alp Arslan 2006, s. 28.

¹²⁸ GANDYMOW, S.G., (*Bank Ulgamy*), s.56.

- Bankaların faaliyete başlayabilmeleri için gerekli asgari sermaye miktarının belirlenmesi¹²⁹,
- Bankanın öz kaynak gücünü korumak açısından, banka öz kaynakları ile aktif toplamı arasındaki en son sınırın ne olacağının tespiti,
- Bankanın yükümlülüklerini zamanında yerine getirebilme kabiliyetinin devamını sağlamak için gerekli likidite rasyosunun tayini,
- Şahıslara veya kuruluşlara verilebilecek olan kredi limitlerinin belirlenmesi,
- Döviz kredileri ve döviz yükümlülükleri ile ilgili olan döviz rasyolarının tespiti,
- Kredi ve mevduat faizleri arasındaki sınırın tespiti,
- Ticari bankaların kambiyo işlemleri yapabilmelerine izin verilmesi,
- Ticari bankaların dış ülkelerden kredi alması, dış ülkelerle kıymetli evrak ticareti yapması ve dış ülkelere kredi açması konusundaki sınırların belirlenmesi,
- Bankaların mevduat sigortası kurmak, yedek akçeler oluşturmak gibi kararları ile ilgili kuralların tespit edilmesi,
- Bankaların uygulayacakları hesap planlarının tespit edilmesi,

¹²⁹ Ocak 1996 tarihinde yapılan yeni düzenlemeyle 1 Nisan 1996 tarihinden itibaren asgari sermaye 100 milyon manata çıkartılmıştır.

- Bankalar hakkında her türlü bilginin bankalardan istenmesi ve alınması,
- Bankaların teftiş ve denetiminin yapılması,
- Ticari Bankalar ve Bankacılık Faaliyetleri Hakkındaki Kanun'u ve Merkez Bankası direktiflerini yerine getirmeyen veya mali bünyesi zayıflayan bankaların yeniden teşkiline, bu bankalar ile ilgili yeni düzenlemeler yapılmasına, bankanın tasfiye edilmesine, cezalandırılmasına, kuruluş izninin iptal edilmesine karar verilmesi.

Merkez Bankası kurulmuş olan bankalarla kredi alış verişlerinde bulunmakta, döviz alım satımı yapmakta ve benzer bankacılık fonksiyonlarını icra etmektedir.

Merkez Bankası'nın bankalarla olan münasebetleri şöyle sıralanabilir:

- Borç talep edenlerle karşılıklı anlaşma esasına göre kredi vermek (bu kredilerin miktarı banka kredi verilebilir kaynaklarının 20 katına kadar ulaşmış, ancak şu anda kısmen daraltılmıştır),
- Muhabir bankaların hesaplaşmalarını yapmak, bankalararası hesaplaşmaları yapmak ve bankalara kasa hizmeti vermek,
- Devlet kıymetli kâğıtlarını, çekleri, tahvilleri, kıymetli malları, mücevherleri ve emtiaları almak ve satmak,
- Tahvil ve kıymetli kâğıtlar karşılığında bankalara en çok üç yıl vadeli kredi vermek,
- Dövizleri veya dış ülke ödemeli senet ve vasıtalarını almak ve satmak.

Görüldüğü gibi Merkez Bankası, bankaların iç faaliyetlerine karışmamakla birlikte, bankaların kuruluşundan tasfiyesine veya kuruluş izninin iptaline kadar tüm konularda düzenleyici ve denetleyici bir görev üstlenmekte, tümüyle hayata geçirilememiş olsa bile bankalarla çeşitli şekillerde para ve para araçlarının alım satımını yapmayı hedeflemektedir. Bu da doğal olarak, bankaların bankası ve ekonominin para ve kredi politikasının düzenleyicisi olan Merkez Bankası'nın görev ve sorumluluklarını arttırmaktadır¹³⁰.

7.1. Bankalararası Ödeme Sistemi ve Merkez Bankası

Eski Sovyetler Birliği ülkelerinde ve Türkmenistan'da ödemeler sistemi büyük ölçüde planlı ekonominin mirasını taşıyordu. Bu sistem ise geniş çaplı bir ödeme değerlendirmesinden yoksundu. Ödemeler, ekonomik büyüklükler üzerinde serbestçe etki edebiliyor ve yapılması gerekenler çoğunlukla kâğıt üzerinde kalıyordu. Ödeme riskleri araştırılmıyor, işlemlerin hızı ve güvenliği önem taşıymıyordu. Herhangi bir yerde ortaya çıkan nakit açıkları, merkez planın amaçlarını gerçekleştirebilmek için merkez bankaları tarafından kapatılıyordu¹³¹.

Bu sistemin uzantısı olarak Türkmenistan'da da 1991 yılına kadar firmalar arası ödemeler bankaların ödeme emirleri vasıtası ile yapılmaktaydı. Devletlerarası ödeme emirleri Moskova'daki merkezi ünite tarafından işleme tabi tutuluyordu. Bankalar arası hesaplaşmalar kesinlik açısından uyumlaştırılıyor, fakat ödenmemiş borçlar uzun süre belirsizliğini koruyordu. MFO¹³² denilen bu sistem devletlerarası

¹³⁰ GANDYMOW, S.G., (*Bank Ulgamy*), s.62.

¹³¹ TAYHAROW, B.T., HAJYGURBANOW, H.G., AGABAÝEWA, A., NAZAROWA, A.Ö., a.g.e., s.185.

¹³² MFO'nun açılımı: *Mej-Filialniye Oboroty*; Türkçe karşılığı: *Şubeler arası karşılıklı hesaplaşma*.

ödemelerden 1 Ocak 1992 tarihinden itibaren safha safha kaldırılmaya başlandı. Ödenmemiş bakiyelerin konsolide edilmesi ve sonunda ödenmesi hedeflendi¹³³.

Ülkelerarası mutabakatlardan sonra, eski Sovyetler Birliği ülkelerinin merkez bankaları aralarında karşılıklı ödeme anlaşmaları imzaladılar. Bu anlaşmalar herhangi bir merkez bankasının diğerine karşı çekebileceği sınırlar içinde, taahhüt edilmiş Ruble limitleri vasıtasıyla karşılıklı çekiş kolaylıklarını içermektedir. Türkmenistan Merkez Bankası'nın diğer ülke merkez bankalarına karşı çekişlerini ve Türkmen bankasının hesabının borçlanmasını icap ettiren değişimlerin nihai hesaplaşması ise ödemeyi gerektirmektedir. Ödeme kolaylıkları karşılıklı, eşit tavanlı, kullanımı konusunda tam istekli olduğundan dolayı, sonuçta ülkeler arasında karşılıklı hesaplaşmalar prensip olarak icap etmemektedir. Aynı zamanda kalan bakiyelere faiz ödenmesi de gerekmemektedir. Normalde bu anlaşmalar yılsonunda bitmekte, karşı tarafça aksi beyan edilmedikçe otomatik olarak uzamaktadır. Ancak bu anlaşmalar önemli kusurları da bünyesinde barındırmaktadır. Anlaşma yapılan ülke ile ticaret dengelerinin uyumlaşması, ticaret yapılan malların fiyatları, miktarları ve tiplerinin yapılan anlaşma ile uygun olması gereği bu zorluklardan birkaçıdır¹³⁴.

Eski Sovyetler Birliği ülkeleri ile olan anlaşma ve hesaplaşmalar devam ederken 1993 yılı içerisinde özel bankalar da bu tür işlemlerde görev alma

¹³³ Ц.Б.Т., Журнал "Банковский вестник", Ашгабат 1997-1998г, ст. 21.

¹³⁴ ТАЎНАРОВА, В.Т., НАЈІГУРБАНОВ, Н.Г., АГАБАЎЕВА, А., НАЗАРОВА, А.Ö., a.g.e., s.173.

çalışmalarını başlatmış ve eski Sovyetler Birliği ülkelerindeki bankalarda muhabir hesaplar açarak müşterileri adına işlemler yapmaya girişmişlerdir¹³⁵.

Türkmenistan içindeki ödemelerde ise eski MFO sisteminin kalkması ile bir değişme olmamıştır. Merkez Bankası'nın nihai hesaplaşma görevi (clearing house) devam etmekte, ülke içindeki bankaların nihai hesapları, bankalararası hesaplaşma sistemi yoluyla yani MFO ile yürütülmektedir. Buna göre, ödeme yapmak isteyen bir şahsın ödeme emrini bankasına vermesiyle bankadaki hesabı hemen borçlandırılmaktadır. Ancak alacaklının hesabı birkaç güne kadar kredilendirilememektedir. Ödeme yapacak şahsın hesabının ödeme yapmaya yeterli olmaması durumunda, banka ödeme işlemini başlatmamakta, yeterli fonun geleceği döneme kadar bunu elinde tutmaktadır. Şehir içindeki bankalar arasındaki ödemelerin yapılması yaklaşık 3 gün, diğer şehirlerdeki bankalar arasındaki ödemeler ise 15 gün alabilmektedir. MFO sisteminin krediler arasında büyük bir dağınıklık meydana getirmesi, tarıma ve sanayi sektörüne bankaların kredi limitlerinin üzerinde bir kredi akışını kolaylaştırırken, parasal kontrolü de zorlaştırmaktadır. Bu nedenle MFO sisteminin 1997 yılından itibaren kaldırılması esası benimsenmiştir¹³⁶.

Yürürlükte olan bu sistemin başlıca eksikliği bankalararası taleplerin karşılaştırmasını yönetecek bir merkezin bulunmamasıdır. Bu merkez kurulduğunda ise bu işlemler bankaların Merkez Bankası'ndaki serbest mevduatlarının transfer edilmesi ile yapılacaktır.

¹³⁵ ЖУКОВ, Е.Ф. / МАКСИМОВА, Л.М / МАРКОВА, О.И., *Банки и Банковские Операции* (Учебник для вузов), Москва 1997.с.т. 68.

¹³⁶ ТАЎНАРОВА, В.Т., НАЖЫГУРБАНОВ, Н.Г., АГАБАЎЕВА, А., НАЗАРОВА, А.Ö., *a.g.e.*, s.177.

8. Merkez Bankası'nın Döviz Politikaları ve Rezerv Yönetimi

Türkmenistan Merkez Bankası, döviz kurlarının istikrarı ve milli paranın döviz kurları karşısındaki değerinin tespiti ile ilgili işlemler yapmakla da görevlidir.

Türkmenistan'ın döviz kuru sistemi 2000'li yıllara kadar oldukça parçalı bir görünüme sahip olmuştur ve piyasada 3 - 4 döviz kuru bulunur olmuştur. Döviz kurlarının belirlenmesinde belirli bir düzen yaratmak amacıyla, "döviz kurlarının belirlenmesi" kararı 1994 yılı itibariyle başlatılmıştır. *Bankalararası Döviz Piyasasında* yapılmayan tüm döviz alım ve satım işlemleri Bakanlar Kurulu kararı ile yasaklanmış bulunmaktadır¹³⁷. Bu yasak Meclisin aldığı karar ile de teyit edilmekte ve izinsiz döviz alım satımı ve dövizli işlem yapmanın yasaklanması, bu yasağa uymayanlara ağır cezalar getirilmesi öngörülmektedir.

Merkez Bankası, döviz kurlarını sabitleştirmek maksadıyla bir atak daha yapmış ve daha önceleri haftada iki gün yapılmakta olan döviz çalışmalarını haftanın bütün günlerine yaymıştır. Son zamanlarda döviz piyasalarında aktif bir rol üstlenen Merkez Bankası, yaptığı düzenlemelerle 2008 yılı içinde dövizde istikrarı sağlamış görünmektedir.

Hâlihazırda Türkmenistan'da sabit döviz kuru uygulandığından Merkez Bankası günlük döviz kuru belirlememektedir.

Merkez Bankası, devletin döviz rezervlerinin muhafaza ve idaresini de yürütmektedir. 1992 - 1993 yılları boyunca Türkmenistan'ın döviz rezervleri Uluslararası Banka'da tutulmuştur. 1993 yılında bu rezervler Merkez Bankası'na aktarılmıştır. Ancak, Merkez Bankası'nda bulunan Uluslararası Banka'nın muhabir

¹³⁷ GANDYMOW, S.G., (*Bank Ulgamy*), s.82.

hesabında tutulmakta ve devlet adına yönetilmektedir. 1993 yılında Uluslararası Banka tarafından tutulan ve idare edilen döviz rezervleri Merkez Bankası mevcutları ile birleştirilmiş ve *birleşik döviz fonu* yaratılmıştır. Uluslararası dövizler dış ülkelerin Türkmenistan Merkez Bankası'na verdikleri dövizler ve istikrar fonunu da kapsayan *birleşik döviz fonu* bilançosundan meydana gelmektedir. Amacı Manat'ın değerini desteklemektir. Bu hesaplardan döviz çekebilmek Türkmenistan Devlet Başkanlığı'nın iznine bağlı bulunmaktadır¹³⁸.

1995 tarihinden itibaren bu uygulamaya da son verilmiş ve *birleşik döviz fonu* feshedilmiştir. Döviz kazancı elde eden tüm kurum ve kuruluşların döviz kazançlarının belli bir yüzdesini satmaları zorunlu kılınmıştır. Bu düzenlemenin piyasanın döviz ihtiyaçlarını karşılamak ve döviz değerini sabitleştirmek için daha yararlı olduğu da döviz kurlarından anlaşılmaktadır¹³⁹.

Şuan uygulanmakta olan sabit döviz kuruna göre, 1 ABD Doları, 2.85 TMT¹⁴⁰'ye eşittir. 1 Euro ise, 3.8874 TMT'dir¹⁴¹.

9. Dış Borçların Yönetimi ve Merkez Bankası

Dış borçların yönetimi ve dış borçlanma ile ilgili konuların tümü Merkez Bankası tarafından karara bağlanmaktadır. Öncelikle ülke dışından dâhil olacak tüm

¹³⁸ TMB, "Bank Habarlary" Jurnalı, Aşgabat, Alp Arslan 2006, s. 45.

¹³⁹ TAYHAROW, B.T., HAJYGURBANOW, H.G., AGABAÝEWA, A., NAZAROWA, A.Ö., a.g.e., s.143.

¹⁴⁰ TMT, Yeni Türkmen Manat'ıdır.

¹⁴¹ <http://www.cbt.tm> (Türkmenistan Merkezi Bankasının Resmi İnternet Sitesi), (Erişim: 15.04.2010).

özel sermaye hareketleri ve parlamento tarafından yıllık tavan miktarları belirlenmiş bulunan devlet borçlanmaları Merkez Bankası'nın onayı ile gerçekleşmektedir¹⁴².

Türkmenistan Hükümetinin yaklaşımı ekonomik kalkınmayı dış borçlanma yerine doğrudan yatırımlar yoluyla finanse etmek yönündedir. Bu durum, toplam kamu borç yükünün kontrol altında tutulmasını sağlamıştır¹⁴³.

10. Merkez Bankası'nın Hazine İle İlgili Uygulamaları

Türkmenistan'da gelişmiş ülkelerdeki hazine yapılarına uygun anlamda bir hazine kurulmamıştır. Bu nedenle hazinenin fonksiyonlarından bir kısmı Ekonomi ve Maliye Bakanlığı, bir kısmı da Merkez Bankası tarafından yerine getirilmektedir. Merkez Bankası'nın yerine getirdiği hazine fonksiyonları şöyledir;

- Devlet borçlarının ve faizlerinin ödenmesini sağlamak (Merkez Bankası, devletin parası olsun veya olmasın bu işlevi yerine getirmektedir),
- Devlet gelir ve giderlerini tahmin ederek, gider açıklarını belirlemek, yani fiskal planlamayı yapmak.

İlk olarak 1994 yılında Ekonomi ve Maliye Bakanlığı 0,2 milyar Manat ve 5 yıl vadeli % 5 faizle borçlanma senedi satışa çıkarmıştır. Merkez Bankası ise 1994 yılında 0,3 milyar Manat'lık eski düzenden kalma devlet borçlanma senetlerini halka satmıştır. Ayrıca, 0,4 milyar Manat'lık da sertifika satmıştır. 1996 yılının Ocak ve

¹⁴² TMB, "Bank Habarlary" Jumaly, Aşgabat, Alp Arslan 2006, s. 49.

¹⁴³ TMB, "Bank Habarlary" Jumaly, Aşgabat, Alp Arslan 2006, s. 50.

Ağustos ayları arasında 3,319 milyar Manat'lık kısa vadeli (1 ay) 11 seri devlet borçlanma senetlerinin emisyonu gerçekleştirilmiştir. Ancak, halktan talep olmaması, devlet borçlanma senetleri konusundaki düzenlemelerin yapılmamış olması ve ayrıca bu konudaki bir piyasanın da yerleşmemiş olması nedeniyle devlet borçlanma senetlerinin satışı devam edememiştir. Hâlihazırda Merkez Bankası sadece devletin dış borç ve faizlerinin ödenmesine, Ekonomi ve Maliye Bakanlığı'nca belirlenen bütçe tahminlerinin gerçekleşmesine ve gider açıklarının kapatılmasına hizmet etmektedir¹⁴⁴.

11. Merkez Bankası'nın Diğer Kamu Kuruluşları İle Olan İlişkileri

Merkez Bankası kamu gelir ve giderlerinin toplandığı ve ödemelerin yapıldığı devletin kasası konumundadır. Bu nedenle, tüm devlet ödemeleri Merkez Bankası'ndan yapılmaktadır¹⁴⁵.

Bundan ayrı olarak, kamu kuruluşlarının nakit ihtiyaçları da Merkez Bankası tarafından karşılanmaktadır. Merkez Bankası, devlet bankaları ile birlikte, kamu iktisadi teşebbüslerine ve kamu kuruluşlarına, bu kuruluşların talepleri üzerine kredi vermektedir. Ayrıca Merkez Bankası Meclis'in belirlediği limitler çerçevesinde Maliye Bakanlığı'na da kredi açabilmektedir. Karşılık olarak da devlet kıymetli kâğıtlarını satın alabilmektedir¹⁴⁶.

¹⁴⁴ TAÝHAROW, B.T., HAJYGURBANOW, H.G., AGABAÝEWA, A., NAZAROWA, A.Ö., a.g.e., s.145.

¹⁴⁵ TMB, "Bank Habarlary" Jumaly, Aşgabat, Ruhnama 2006, s. 39.

¹⁴⁶ TMB, "Bank Habarlary" Jumaly, Aşgabat, Alp Arslan 2006, s. 35.

Merkez Bankası, devlet ve diğ er kamu kuruluşlarının döviz olan paralarının kasası görevini de görmektedir. Her bir devlet kuruluşunun Merkez Bankası'nda bir hesabı bulunmakta ve bu hesap ilgili devlet kuruluşunun döviz varlığı ile bu varlığı milli para karşılığını göstermektedir. Devlet kuruluşlarının ve Merkez Bankası'nın kendisinin döviz varlıkları Merkez Bankası'ndaki bir hesapta tutulmaktadır. Merkez Bankası bu varlıkları ilgili kuruluşların taleplerine göre ödemekte veya başka ülkelere transfer etmektedir¹⁴⁷.

12. Türkmenistan'ın Uluslararası Para ve Kredi Kuruluşlarına Üyeliği ve Merkez Bankası

Eylül 1991 ile Mart 1992 yılları arasında tüm eski Sovyetler Birliği ülkeleri IMF'ye üyelik için müracaat etmişlerdir. Bu süre içinde IMF'nin yetkili grupları heyetler halinde ilgili ülkeleri ziyaret etmişler ve IMF'ye üyelik için gerekli altyapıların oluşturulması, ilgili veri ve dokümanların toplanmasına başlamışlardır.

Bu çalışmalar sonucunda 1992'de Türkmenistan IMF'ye üye olarak kabul edilmiş ve IMF'de 70 Milyon SDR'lik (yaklaşık 112.000.000 \$) kredi hakkı tanınmıştır. Bununla birlikte, Türkmenistan bankacılık ve mali kurumlarının serbest piyasa sistemine uygun hale getirilmesi için işbirliği başlatılmıştır.

Bu işbirliği çerçevesinde 1992'deki IMF heyetinin ziyaretinden sonra, 1993 yılında yeni bir heyet Aşgabat'ı ziyaret etmiş ve Merkez Bankası'nın yeniden yapılanması ile ilgili inceleme, öneri ve raporlarını sunmuştur. Bu raporlar ile Merkez Bankası'nın parasal işlemler, bankaların denetimi, ödeme sistemi, döviz operasyonları, parasal analiz ve araştırma, muhasebe ve kontrol, milli paranın

¹⁴⁷ TMB, "Bank Habarlary" Jumaly, Aşgabat, Alp Arslan 2006, s. 36.

tedavüle sürülmesinin teknik yönleri gibi konulardaki yapılacaklar önerilmiştir. Bu suretle, piyasa sistemi içinde faaliyet gösteren tam anlamıyla bir Merkez Bankası'na geçişin altyapı ve düzenlemeleri teklif edilmektedir. Bu rapora göre, 1994 ortalarına kadar Türkmenistan Merkez Bankası'nın yeniden yapılanması ile ilgili kurumsal düzenlemelerin tamamlanması gerekmektedir¹⁴⁸.

IMF'nin tavsiyeleri neticesinde dört bölümle çalışmalarını yürüten Merkez Bankası'nda 1992 sonlarında 8 yeni bölüm daha kurulmuş, 1993 yılının başlarında bölüm sayısı 14'e yükselmiş, şu anda ise 55 bölümle faaliyet gösterir hale getirilmiştir¹⁴⁹.

Türkmenistan'da IMF'nin bankacılık ve merkez bankacılığı ile ilgili öneri ve denetim çalışmaları sürmekte ve Türkmenistan'ın entegre olmaya çalıştığı yeni sistemin kurumlarına benzer bir yapılanma göstermesi faaliyetleri devam etmektedir.

IV. TÜRKMENİSTAN'DA BANKACILIK FAALİYETLERİ

Ekonominin yeniden yapılanmasında ve iyileşmesinde bankacılık sektörü hayati öneme sahiptir. Çünkü bankalar, tasarruflarını ödünç verenler ile bunları yatırıma dönüştürecek olanlar arasında köprü görevi görmektedirler. Bu nedenle de, yatırım - tasarruf sürecinin kalbi konumundadırlar¹⁵⁰. Komünist sistemde tasarrufların toplanması ve kredilerin dağıtılması tamamen merkezi otorite tarafından belirlenmektedir. Banka kredileri ise sadece politik tercihlere göre şekillenmiş

¹⁴⁸ TMB, "Bank Habarlary" Jurnaly, Aşgabat, Oguz 2005, s. 14.

¹⁴⁹ Türkmenistanýn Milli Döwlet Hasabatý we Maglumatlar İnstitutý, "Türkmenistanyň Ýyllyk Hasabat Neşiri", Aşgabat 2004, s. 19.

¹⁵⁰ СМІРНОВ, Л.Р., *Банковский Аудит*, Москва 2002, с.т. 29.

yatırım planlarının gerçekleştirilmesine yardımcı olmaktadır. Bu nedenle de bankalar emir ve talimatlara göre çalışıyor, hiç bir risk almadan kredi dağılımını yapmakta ve hesaplarını tutmaktaydılar.

Piyasa sisteminin önemli kurumları olan bankalar, mevduatların toplanması ve dağıtılması fonksiyonları ile sermaye birikiminin sağlanması ve bunların ülke kalkınmasında kullanılmasında önemli görevler yapmaktadırlar. Tasarruflular ile sermayedarlar arasında sağlıklı ve güvenli köprü ancak bankacılık sektörünün sağlam yapılması ile mümkün olabilmektedir¹⁵¹.

Ayrıca bankalar, gördükleri çeşitli hizmetler ile serbest piyasa sisteminin hızlı işlemesi, uluslararası ticaretin güvenli yapılması ve para politikalarının etkin kullanılmasına da imkân vermektedirler. Bu nedenle, piyasa sistemini modern anlamdaki bankacılık hizmetleri ve fonksiyonlarından ayrı düşünmek mümkün değildir¹⁵².

Ancak piyasa sistemine geçiş, bankacılık sektörünün bu durumunun değişmesini gerektirmekteydi. İşte bu nedenle, Türkmenistan'da da modern anlamdaki bankaların kurulmasının altyapıları oluşturuldu ve serbest piyasa sisteminin temel kurumlarından olan bankacılık faaliyetleri tam anlamıyla 8 Ekim 1993 yılında çıkarılan "*Ticari Bankalar ve Banka Faaliyetleri Hakkında Kanun*"dan sonra başladı. "*Merkez Bankası Hakkında Kanun*" ile aynı zamanda yürürlüğe giren bu Kanun'la Türkmenistan'da devlet ve özel sektör bankacılığı şeklinde iki kesimli

¹⁵¹ КРУПЧЕНКО, Е.А., ЗАМЫЦКОВА, О.И., *Аудит*, Москва 2005, с.т. 42.

¹⁵² ÖWEZOW, M.S., GANDYMOW, S.G., MURADALYYEW, H., GARLYYEW, J.O., YAYLANOWA, T.M., a.g.e., s. 27.

bir bankacılık yapısı oluşturuldu¹⁵³. Bu Kanunlar modern anlamdaki tüm bankacılık işlemlerini kapsamına almakla beraber uygulamada eksiklikleri mevcuttur.

1. Türkmenistan’da Bankalar

Türkmenistan’da banka faaliyetleri, Türkmenistan’ın Merkez Bankası Hakkında Kanun, Ticari Bankalar ve Banka Faaliyetleri Hakkında Kanun, Merkez Bankası’nın yönetmelikleri, tutanakları ve Türkmenistan devletinin imzaladığı uluslararası anlaşmalar ile düzenlenmektedir.

1993 tarihli Ticari Bankalar ve Banka Faaliyetleri Hakkında Kanun’un 1. maddesinde temel kavramların açıklaması yapılmıştır. Ancak, Ticari Banka kavramı tanımlanmamıştır. Doktrine göre ise, ticari bankayla ilgili şu şekilde bir tanımlama yapılmıştır:

“Ticari Banka”- Merkez Bankası tarafından verilecek ruhsatla açılacak, gerçek ve tüzel kişilerin parasını depozite etmek, bu sermayeyi belli bir yüzdeyle iade etmek koşulu ile kendi adına yatırmak, gerçek ve tüzel kişilerin hesaplarını açmak ve yürütmek ve diğer bankacılık işlemleri için müstesna hak sahibi olan kuruluştur¹⁵⁴.

Daha önce de bahsettiğimiz üzere, Türkmenistan Hukukunda *Ticari Banka* deyiminin, *dar* ve *geniş* olmak üzere iki anlamı vardır. *Dar anlamda*, devlete ait olmayan, saf özel kişilere ait bankalar anlaşılmaktadır. *Geniş anlamda* ise, özel bankalar ile birlikte, belirli sahalarda devlete finansman sağlamakla görevli, topladığı

¹⁵³ ÖWEZOW, M.S., GANDYMOW, S.G., MURADALYYEW, H., GARLYYEWA, J.O., YAYLANOWA, T.M., a.g.e., s. 12.

¹⁵⁴ АЛЕКСЕЕВА, Д.Г., ХОМЕНКО, Е.Г., *Банковское право: Вопросы и ответы*, Москва 2003, s. 16.

paraları genel olarak devlet kuruluşlarına aktaran devlet bankaları anlaşılmaktadır. Türkmenistan Hukukunda geniş anlamdaki banka terimi kullanılmaktadır¹⁵⁵.

Türkmenistan'da faaliyet gösteren bankaları şu şekilde sınıflandırmaya tabi tutabiliriz:

a) Kuruluşuna Göre Bankalar:

- Özel ticari bankalar (anonim ortaklık)
- Devlet ticari bankaları
- Kooperatif bankalar
- Yabancı devlet bankalarının şubeleri
- Yabancı ortaklı bankalar

b) Malvarlığının Özelliğine Göre Bankalar:

- Devlet bankaları
- Özel bankalar

c) Maksat ve Hizmet Biçimlerine Göre Bankalar:

- Bölgesel (territorial) çok taraflı bankalar

¹⁵⁵ TAÝHAROW, B.T., HAJYGURBANOW, H.G., AGABAÝEWA, A., NAZAROWA, A.Ö.: a.g.e., s. 210.

- Devlet kurumlarına hizmet için kurulmuş bankalar
- Sosyal kurumlara hizmet için kurulmuş bankalar (Pudaklayın ve pudakara bankalar)

Hâlihazırda Türkmenistan'da faaliyet gösteren bankalar şunlardır:

-Kamu (ve Devlet Ticaret) Bankaları:

- Türkmenistan Devlet Dış Ekonomik İlişkiler Bankası (Vnesheconombank)
- SbergateInıy Bank Devlet Ticaret Bankası (Sberbank)
- Türkmenistan Devlet Ticaret Bankası (Turkmenbank)
- Turkmenbashıbank Devlet Ticaret Bankası (Turkmenbashy Bank)
- Dayhanbank Devlet Ticaret Bankası (Dayhanbank)
- Halkbank Devlet Ticaret Bankası (Halkbank)

- Ticari Bankalar (Anonim ortaklık) :

- Senagat Anonim Ortaklık Ticaret Bankası
- Garashsyzlyk Anonim Ortaklık Ticaret Bankası
- Garagum Uluslararası Anonim Ortaklık Ticaret Bankası

- Prezidentbank

-Yabancı Bankalar:

- Saderat Ticaret Bankası (İran)
- Pakistan Milli Bankası

-Yabancı İştirakli Ortak Girişim Bankaları:

- Türkmen-Rus Anonim Ortaklık Kredi Bankası (Rus-Türkmen Rossiysky Credit Bank)
- Türkmen-Türk Anonim Ortaklık Ticaret Bankası (Uluslararası Garagum Ortaklar Bankası)

1.1. Bankaların Kuruluşu ve Banka Faaliyetine Lisans Verilmesi

a) Banka Lisansının Verilmesi

Ticari bankaların kurulması ve faaliyet izninin verilmesiyle ilgili 1996 tarihli “Bankaların Açılması ve Kapatılması Usulleri Hakkında Yönetmelik”¹⁵⁶ çıkartılmıştır.

Ayrıca Ticari Bankalar ve Banka Faaliyetleri Hakkında Kanun’un 6. maddesine göre, ticari banka, anonim şirket şeklinde, gerçek veya tüzel kişi

¹⁵⁶ Ц.Б.Т., “Положение о Порядке Открытия и Прекращения Деятельности Банков”, Ашгабат 1996 г.

tarafından kurulur. Kurucuların veya hissedarların her hangi birinin sermaye payı esas sermayenin yüzde 35'inden fazla olamaz. Siyasi partiler ve kamu fonları bankaların kurucusu olamazlar¹⁵⁷.

Ticari Bankalar ve Banka Faaliyetleri Hakkında Kanun'a ve "Bankaların Açılması ve Kapatılması Usulleri Hakkında Yönetmelik"e göre, bankaların kuruluşu için Türkmenistan Merkez Bankası'ndan izin alınması gerekmektedir. Bu konuda mevzuatın getirdiği hüküm şu şekildedir:

"Türkmenistan'da banka kuruluş izinlerinin, lisansların verilmesi ve iptal edilmesi, şube ve temsilciliklerin açılmasına izin verilmesi ve bu izinlerin iptal edilmesi konusunda tek yetkili Merkez Bankası'dır. Merkez Bankası tarafından lisans verilmemiş kişilerin mevduat toplamaları, kredi vermeleri veya diğer bankacılık işlemlerini yapması katiyen yasaktır".

Banka lisansı belirsiz bir süre için verilir. Aslında Türkmenistan Devletinde bir bankanın kurulması ve faaliyete geçmesi için iki aşamalı bir sistem vardır. Banka lisans ve izninin alınması için Merkez Bankası'na müracaatta bulunulur. Merkez Bankası bu başvuruya olumlu yanıt verirse, bankaya faaliyette bulunabilmesi için lisans verir, daha sonra tüzel kişilik kazanması için bankanın devlet kaydını (devlet reyestri) yapar¹⁵⁸.

Banka lisansı ve izninin alınması için banka kurucuları veya kanunla yetkili kılınmış vekilleri Merkez Bankası'na yazılı şekilde müracaatta bulunurlar. İzin için yapılacak müracaatların ve izin verilmesine ilişkin usul ve esaslar Ticari Bankalar

¹⁵⁷ ТББФК. м. 6.

¹⁵⁸ Ц.Б.Т., "Положение о Порядке Открытия и Прекращения Деятельности Банков".

ve Banka Faaliyetleri Hakkında Kanun¹⁵⁹, Bankaların Açılması ve Kapatılması Usulleri Hakkında Yönetmelik ve Merkez Bankası'nca çıkarılacak yönetmelikle belirlenir. Banka lisansı almak için Merkez Bankası'na yazılı resmi talepte bulunulur. Resmi talep ile beraber şu bilgi ve belgeler Merkez Bankası'na sunulur¹⁶⁰:

- Banka esas sermayesine konulan sermayelerin kaynağını gösteren deklarasyon,
- Bankanın tüzüğü,
- Banka ana sözleşmesi (kuruluş sözleşmesi),
- Kurucular toplantısının protokolü,
- Esas sermayenin en az yüzde 30'unun ödenmiş olduğuna dair makbuz (Devlet rüsumunun ödendiğine dair makbuz),
- Esas sermaye miktarı ve hisse senetleri miktarı,
- Bankanın iktisadi yapısı,
- Hesap balansı,
- Banka gelirlerinin, giderlerinin, girdilerinin ve çıktılarının planı,
- Bankanın resmi adı ve hukuki adresi,
- Hisselerin toplamının yüzde 5'ine veya daha fazlasına sahip hissedarların adı, adresi ve mesleği,

¹⁵⁹ **ТББФК.** м. 7.

¹⁶⁰ **Ц.Б.Т.,** “Положение о Порядке Открытия и Прекращения Деятельности Банков”.

- Yabancı bankanın şubesi için talimatname,
- Tüzel kişi kurucuların son yıl için mali durumunu gösterir muhasebe bilançosu, kar ve zarar konusunda raporu ve bununla ilgili bağımsız denetçi veya bağımsız denetim şirketinin raporu,
- Kurucuların önerdikleri yönetim kurulu başkanı ve baş muhasebecinin mesleki uygunluğu ve hürriyeti bağlayıcı bir cezaya mahkûm edilip edilmedikleri konusunda bilgi, bu kişiler tarafından doldurulmuş soru formu.

Yabancı bankaların şubeleri, tümüyle yabancı sermayeli ve müşterek kredi teşkilatları banka lisansı almak için yukarıdaki söz konusu belgeler dışında, onaylanmış şu belgeleri de sunmaktadırlar¹⁶¹:

- Türkmenistan sınırları içerisinde banka oluşturması veya şube açması konusunda yabancı tüzel kişinin muvafık organının kararı ve bankanın tüzüğü;
- Tüzük veya tüzel kişinin statüsünün basılmış bilançoları;
- Türkmenistan sınırları içerisinde bankanın şube açması için yabancı kurucunun bulunduğu ülkenin yetkili devlet organının izin verdiği dair yazılı belge. Şüphesiz bu belge, söz konusu devletin mevzuatında bu tür iznin alınması önerildiği takdirde aranacaktır¹⁶².

¹⁶¹ **Ц.Б.Т.**, “Положение об Открытии Иностранных Банков и Банков с Участием Иностранного Капитала на Территории Туркменистана”, Ашгабат 1996 г.

¹⁶² **КАНДЫМОВ**, С.К., (Банковская Система), ст. 181.

Merkez Bankası, banka lisansının verilmesi konusundaki resmi talebi, Ticari Bankalar ve Banka Faaliyetleri Hakkında Kanun ve Bankaların Açılması ve Kapatılması Usulleri Hakkında Yönetmelik ile önerilmiş tüm belgeleri kabul ettiği günden itibaren en geç 3 ay içerisinde inceler. İzne ilişkin karar, müracaatın yapıldığı ya da müracaatta eksiklik bulunması halinde, istenilen bilgi ve belgelerin tamamlandığı tarihten itibaren 3 ay içinde ilgiliye bildirilir¹⁶³.

Merkez Bankası, kabul edilmiş belgelerin bilirkişi tarafından incelenmesi yapıldıktan sonra belgelerde eksiklik bulunması halinde keyfiyeti ilgili bankaya bildirir. Belgelerdeki eksiklikler, giderildiği tarihten itibaren en geç 15 gün içinde incelenir.

Merkez Bankası ilgili banka için açılmış muhabir hesaba asgari tüzük sermayesinin ödenildiğini ve sunulan belgelerin TBBFK. m. 7'deki ve Bankaların Açılması ve Kapatılması Usulleri Hakkında Yönetmelikteki şartların kapsamında olduğunu belirledikten sonra banka faaliyetinde bulunmak için lisans verilmesi konusunda karar verir. Lisansın verilmesine ilişkin karar ilgili bankaya yazılı olarak bildirilir¹⁶⁴.

Banka lisansı vermektan imtina edildiği yahut belirli koşullar konulduğu veya banka faaliyetlerinin sınırlandırıldığı durumlarda resmi talep sahibine bu durumu meydana getiren nedenler yazılı olarak bildirilir¹⁶⁵.

¹⁶³ Ц.Б.Т., “Положение о Порядке Открытия и Прекращения Деятельности Банков”.

¹⁶⁴ Ц.Б.Т., “Положение о Порядке Открытия и Прекращения Деятельности Банков”.

¹⁶⁵ Ц.Б.Т., “Положение о Порядке Открытия и Прекращения Деятельности Банков”.

b) Devlet Reyestri (Devlet Kaydı)

“*Reyestr*”, İngilizce’den iktisap edilmiş bir terim olup, orijinal şekli “*register*” olarak ifade edilmektedir. Bu da, “*sicil*”, “*kayıt*”, “*kütük*”, “*kaydetmek*”, “*sicile geçirmek*” gibi anlamlar taşımaktadır. Türkmenistan Bankacılık Hukukunda “devlet kaydı” ve “devlet reyestri” aynı anlamlarda kullanılmaktadır.

Devlet kaydını da Merkez Bankası tutmaktadır¹⁶⁶. Ticari Bankalar ve Banka Faaliyetleri Hakkında Kanun’un 8. maddesine göre, Merkez Bankası’nda genel kontrol ve geniş ölçüde bilgi almak için lisansların not edildiği defter tutulur. Kayıt defterine tüm bankaların, onların şubelerinin, temsilciliklerin adları, adresleri, lisansın kayıt numarası ve tarihi yazılır¹⁶⁷.

Feshedilmiş, lisansı geri alınmış bankalar ve onların şubeleriyle ilgili kayıtlar ve diğer bilgiler kayıt defterine yazılır.

Banka, devlet kaydına alındıktan sonra tüzel kişilik kazanır¹⁶⁸. Bankaların Devlet kayıt organı olan Merkez Bankası’nın üstlenmiş olduğu görev iki kısımdan oluşmaktadır: birincisi, bankaların faaliyet iznini vermek¹⁶⁹, ikincisi ise tescili gereken hususları devlet reyestrine¹⁷⁰ kaydetmek.

Bir banka devlet kaydı ile tüzel kişilik kazanmakta, fakat faaliyetini Merkez Bankası tarafından verilen lisans esasına dayalı olarak sürdürmektedir.

¹⁶⁶ **ТББФК.** m.8.

¹⁶⁷ **ТББФК.** m.8.

¹⁶⁸ **КАҢДЫМОВ,** С.К., (*Банковская Система*), с.т. 188.

¹⁶⁹ *Bir bankanın tüzel kişilik kazanması için kaydının yapılmasına ilişkin karar vermek.*

¹⁷⁰ *Devlet kaydı yapılması gereken kuruluşların sicil kayıt defteri.*

Devlet kaydı ile kuruluş işlemleri son bulur. Türkmenistan Hukukunda, tescili gereken hususların devlet reyestrine (Devlet Kayıt Defterine) geçirilmesi işlemini Merkez Bankası gerçekleştirmektedir¹⁷¹.

Bankanın devlet kaydı için gerekli olan belgelerin listesi, “Tüzel Kişilerin Devlet Kaydı Hakkında” Kanun’la belirlenmiştir. Buna göre, bir bankanın devlet kaydının yapılması için, Merkez Bankası’na dilekçe ile başvurulur. Dilekçe, kurucular tarafından imzalanır. Kuruculardan sadece birinin veya vekil tayin edilmiş kişinin imzası başvuru için yeterlidir. Ayrıca, şu belgelerin de, başvuru dilekçesine eklenmesi gerekmektedir:

- Ticaret unvanı ve şirket merkezi;
- Mali yıl;
- Her bir kurucunun adı, soyadı, babasının adı;
- Her bir kurucunun mesleği ve adresi;
- Her bir kanuni temsilcinin adı, soyadı, babasının adı, mesleği ve adresi;
- Esas sermaye miktarı;
- Her bir kurucunun esas sermayedeki pay miktarı;
- Banka yöneticilerinin her bir üyesinin adı, soyadı, babasının adı¹⁷².

¹⁷¹ КАНДЫМОВ, С.К., (Банковская Система), с.т. 194.

¹⁷² КАНДЫМОВ, С.К., (Банковская Система), с.т. 197.

Tüzel kişinin devlet kaydına alınması için mevzuatta belirtilmeyen belgeler sadece Türkmenistan devletinin ilgili kanunlarında bu tür belgelerin ibrazı öngörüldüğünde ve bu belgeler tüzel kişinin kuruluşu ile ilgili olduğunda, dilekçeye eklenir. İşletmeler Hakkında Kanun'a göre, "İşletmenin devlet kaydının yapılması için, Türkmenistan Devleti Kanunlarında öngörülmemiş belgeler talep edilemez"¹⁷³.

Bütün bunlar dışında, yabancı yatırımın iştiraki ile kurulan bankanın devlet kaydı esnasında onlardan istenecek, yukarıda sayılanlara ek belgeler de vardır. Buna göre, yabancı kurucu gerçek kişi olduğunda, onun kimliğini onaylayan belge (iki adet pasaport fotokopisi) ve vatandaşı olduğu veya daimi ikamet ettiği ülkedeki Türkmenistan Konsolosluk birimlerinde veya Türkmenistan Devleti adına faaliyet gösteren diğer ülke konsolosluk idarelerinde (bu tür birimler bulunmadığında Türkmenistan Devletinin ilgili devlet organında) onaylanmış ticari faaliyeti hakkında belge; yabancı kurucu tüzel kişi olduğunda ise, yine aynı organ tarafından onaylanmış ticaret sicil kaydı yukarıda belirtilen belgelere eklenmek zorundadır¹⁷⁴.

Merkez Bankası, bankaların, onların devlet reyestrine alınması konusunda belirlenmiş olan şartları yerine getirip getirmediğini araştırmakla yükümlüdür.

Banka devlet reyestrine alındıktan sonra, devlet reyestrinin bir örneği dilekçe sahibine gönderilir. Dilekçe sahibi, gönderilen reyestr örneğini kontrol etmeli, bir hata bulursa, bunu derhal yazılı olarak Merkez Bankası'na bildirmelidir.

¹⁷³ **КАНДЫМОВ**, С.К., (Банковская Система), ст. 199.

¹⁷⁴ **Ц.Б.Т.**, "Положение об Открытии Иностранных Банков и Банков с Участием Иностранного Капитала на Территории Туркменистана".

Reyestr örneğinin gönderildiği tarihten itibaren 3 hafta içinde her hangi bir hata bulunduğuna ilişkin, Merkez Bankası'na bilgi verilmezse, devlet reyestrindeki yazı, Türkmenistan Devletinin Resmi Gazetesinde yayımlanır¹⁷⁵.

c) Banka Lisans ve İzinlerinin Kayıt Defteri

Yukarıda da bahsedildiği üzere, Ticari Bankalar ve Banka Faaliyetleri Hakkında Kanun'un 8.maddesine göre, Merkez Bankası'nda genel kontrol ve geniş ölçüde bilgi almak için lisansların not edildiği defter tutulur. Kayıt defterine tüm bankaların, onların şubelerinin, temsilciliklerin adları, adresleri, lisansın kayıt numarası ve tarihi yazılır¹⁷⁶.

Feshedilmiş, lisansı geri alınmış bankaya, onların şubeleriyle ilgili kayıtlar ve diğer bilgiler kayıt defterine yazılır.

d) Banka Lisansı Vermekten İmtina Edilmesi ve Gerekçeleri

Merkez Bankası bazı durumlarda bankalara lisans vermekten imtina edebilir¹⁷⁷:

1) Yönetim Kurulu Başkanı, onun yardımcıları ve baş muhasebecinin onlardan talep edilen ihtisas mesleklerine sahip olmadıklarının anlaşılması durumunda,

¹⁷⁵ КАНДЫМОВ, С.К., (Банковская Система), ст. 200.

¹⁷⁶ ТВВФК. м.8.

¹⁷⁷ Ц.Б.Т., "Положение о Порядке Открытия и Прекращения Деятельности Банков".

Gösterilen kişilerin onlardan talep edilen ihtisas mesleğine sahip olmamaları şu anlama gelmektedir:

- Bu kişilerin ekonomi ve hukuk eğitiminin ya da banka muamelelerinin yürütülmesi ile ilgili kredi teşkilatı şubesinde en az iki yıllık başkanlık deneyiminin olmaması;
- Mülkiyete karşı işlenmiş cürümlerden dolayı hüküm almamış olmak;
- Görevi suiistimal ya da taksirli suçlar hariç cezayı sorumluluğu gerektirecek her hangi bir suçtan dolayı ceza almış olmak;
- Son iki yıl içinde mali sektördeki (kredi teşkilatı) görevinden dolayı para veya emtia servetlerine ilişkin suç eylemleri nedeniyle itibarını kaybetmesi ve bunun sonucunda da çalıştığı kurumla yapmış olduğu hizmet sözleşmesinin kurumca feshedilmesi durumunun mevcut olması.

2) Kurucuların mali durumunun yetersiz olması durumunda,

3) Bankanın sunduğu belgeler Ticari Bankalar ve Banka Faaliyetleri Hakkındaki Kanun'a ve Merkez Bankası'nın gerekli yönetmeliklerine uygun olmadığı durumda¹⁷⁸.

Merkez Bankası, banka lisansı vermekten imtina ederse, resmi talep sahibine bu kararın sebeplerini belirterek yazılı olarak bildirmektedir.

¹⁷⁸ Ц.Б.Т., "Положение о Порядке Открытия и Прекращения Деятельности Банков".

Resmi talep sahibinin banka lisansı verilmesinden imtina edilmesi konusundaki karara karşı mahkemeye itiraz etme hakkı bulunmaktadır¹⁷⁹.

e) Banka Lisansının Geri Alınması ve Gerekçeleri

Merkez Bankası'nca verilen banka lisansları ve izinlerinin Ticari Bankalar ve Banka Faaliyetleri Hakkında Kanun'un 11. maddesi ve Bankaların Açılması ve Kapatılması Usulü Hakkında Yönetmeliğe göre, sonradan yasal düzenlemelere uyulmaması nedeni ile iptali söz konusu olabilmektedir. Bu madde hükümlerine göre bankalara ve onların şubelerine verilmiş banka lisansları ve izinleri, sadece Merkez Bankası yönetim kurulunun kararı ile aşağıdaki hallerde geri alınabilmektedir¹⁸⁰:

- Banka kurucularının başvurusu üzerine;
- Ticari Bankalar ve Banka Faaliyetleri Hakkındaki Kanun veya Merkez Bankası yönetmeliklerindeki mevcut taleplerin devamlı olarak ihlal edilmiş olması;
- Lisans ve izin başvuruları sırasında verilmiş olan bilgilerin yanlış olduğunun tespit edilmiş olması;
- Banka lisansı ve izninin yürürlük kazandığı gün itibarı ile bir yıl içinde kullanılmamış veya faaliyetin altı aydan fazla bir süreyle durdurulmuş olması;
- Bankanın feshedilmiş olması;

¹⁷⁹ ҚАНДЫМОВ, С.К., (Банковская Система), ст. 213.

¹⁸⁰ Ц.Б.Т., "Положение о Порядке Открытия и Прекращения Деятельности Банков".

- Merkez Bankası'nın tutanaklarında öngörölmüş asgari sermaye ve özel rezervlere sahip olunmaması, alacaklılar ve mevduat sahipleri karşısında kendi taahhütlerini yerine getirememesi veya ona itibar edilmiş sermayenin korunmasının sağlanamaması;
- Bankanın iflas etmiş olması;
- Sunulmuş raporlarda sahtecilik durumlarının tespit edilmiş olması;
- Banka lisansı veya izninde öngörölmeyen muamelelerin yapılmış olması;
- Şubenin bağılı bulunduğu merkezin bankacılık faaliyeti yapma hakkının geri alınmış olması.

Lisans veya izin geri alınmadan önce kanunda öngörölmüş kural gereğince kanun ihlallerinin giderilmesine yönelik tedbirler alınmalıdır. Banka lisansının veya iznin geri alınması konusundaki kararı Merkez Bankası, nedenlerini de göstererek ilgili bankaya yazılı olarak bildirir. Karar 10 gün içinde resmi gazetede yayımlanır¹⁸¹.

f) Banka Lisansının Geri Alınmasından Sonraki Tedbirler

Merkez Bankası, banka lisansının veya izninin geri alınması konusunda kararını basında resmi bilgi olarak yayımlar¹⁸².

Banka lisansının geri alınması konusundaki kararın yürürlük kazandığı gün itibari ile banka faaliyetlerinin -tüm alanları ile ilgili muamelelerin- yürütölmesi

¹⁸¹ Ц.Б.Т., "Положение о Порядке Открытия и Прекращения Деятельности Банков".

¹⁸² КАНДЫМОВ, С.К., (Банковская Система), ст. 227.

yasaklanır. Merkez Bankası'nın kontrolü altında faaliyet gösteren Feshetme Komisyonu en kısa sürede bankanın aktiflerini tasfiye etmeli, depozitleri konusunda cari sözleşmelere son vermeli ve taahhütleri üzere ödemeler yapmalıdır¹⁸³.

1.2. Bankaların Yönetimi

Bankalar, daha önce de değindiğimiz gibi genelde para ticareti yapan kuruluşlardır ve faaliyetleri de büyük ölçüde halkın güvenine dayanmaktadır. Bu yüzden bankaların kuruluşta sağlam bir yapıya sahip olması önem arz etmektedir. Gördükleri işler itibariyle farklı ve önemli bir durumu bulunan bankaların, yönetim bakımından da diğer ticari kuruluşlardan ayrı bir nitelikte olmaları şarttır. Kamu güvenine dayanan işlemler yapan ve topladıkları büyük mevduatların sorumluluğunu taşıyan bankaların yönetim görevinin çok yetkili ve güvenilir kişilerden kurulmuş organlara verilmesi gerekir. Yönetim yetersiz ve niteliksiz kişilerin eline geçtiği takdirde yönetimde aksaklıklar meydana gelir ve bankalara olan inanç sarsılır. Bu durum zamanla ülke düzeyinde ekonomik, ticari ve mali çöküntülere sebebiyet verebilir¹⁸⁴.

Bu nedenle, gerek kanunlarda, gerekse bankaların ana sözleşmelerinde yönetim işleri, diğer kuruluşlardan farklı ve daha sıkı prensiplere bağlanmaktadır. Zira bankalar kuruluşları sırasındaki ana sözleşmelerinde de yönetimi güçlü kılacak kuralları kendiliğinden koymaktadır. Dolayısıyla bankaların yönetim organları ve teknik kadroları diğer kuruluşlara oranla daha sert kurallara bağlanmıştır.

¹⁸³ КАНДЫМОВ, С.К., (Банковская Система), с.т. 227.

¹⁸⁴ ÖWEZOW, M.S., GANDYMOW, S.G., MURADALYÝEW, H., GARLYÝEWA, J.O., ÝA ÝLANOWA, a.g.e., s. 47.

Ticari Bankalar ve Banka Faaliyetleri Hakkında Kanun'a göre, ticari bankalarda, banka faaliyetlerini yürütmekle görevli dört organ bulunmaktadır¹⁸⁵. Bunlar: yüksek yönetim organı olan hissedarların genel toplantısı (*Genel Kurul*), Üst Yönetim Kurulu (*Gözetim Kurulu*), bankanın denetim faaliyetini düzenleyen Denetim Kurulu (*Audit Komitesi*) ve sorumlu icra organı olan Yönetim Kurulu (*İdare Heyeti, Banka Müdürlüğü*). Ticari Bankalar ve Banka Faaliyetleri Hakkında Kanun, bu organları 15. – 18. maddeleri ile özel kurallara bağlayarak düzenlemiştir.

a. Genel Kurul

Genel Kurul, yetkilerini hissedarların genel toplantısı ile yürütmektedir. Hissedarların genel toplantısına ilişkin konular, Ticari Bankalar ve Banka Faaliyetleri Hakkında Kanun'da düzenlenmemiştir. Sadece 15. maddede bahsi geçmektedir. Merkez Bankası yönetmeliklerine göre hissedarların genel toplantısı aşağıdaki yetkilere sahiptir:

- Banka faaliyetlerinin temel ilkelerini belirlemek;
- Bankanın tüzüğünü kabul etmek ve değiştirmek;
- Denetim kurulu, yönetim kurulu ve gözetim kurulu üyelerini göreve atamak ve görevden almak;
- Yıllık raporları, denetim kurulunun raporlarını onaylamak;
- Karın bölüştürülmesi ve zararın ödenmesi kurallarını belirlemek;

¹⁸⁵ **TBBFK.** m.15 – 18.

- Bankanın şube ve temsilciliklerini oluşturmak, onların talimatnamelerini onaylamak ve faaliyetine son vermek;
- Bankayı yeniden organize etmek ve faaliyetine son vermek;

Toplantılar olağan ve olağanüstü yapılmaktadır. Olağan toplantılar her yıl bankanın rapor yılı için bilançosu hazırlandıktan en geç bir ay içinde çağrılır. Olağanüstü toplantılar, oyların % 5 'ne sahip hissedarların, denetim kurulunun ve yönetim kurulunun talebi üzerine çağrılabilir. Olağanüstü toplantıların çağrılma kuralları Türkmenistan Devleti'nin Medeni Kanunu ile düzenlenmektedir¹⁸⁶.

Toplantının çağrılması konusunda duyuru, toplantının yapılacağı yer, tarih ve görüşülecek sorunlar toplantının yapılmasına en geç 45 gün kala hissedarlara gönderilmeli ve basında yayımlanmalıdır. Toplantıda görüşülecek konular dışındaki konular hakkında karar alınmasına müsaade edilmemektedir.

b. Üst Yönetim Kurulu (Gözetim Kurulu)

Üst yönetim kurulunun yetkileri Kanun'un 15. maddesine göre şu şekildedir;

- Bankanın yönetimine ve faaliyetine nezaret etmek,
- Genel kurula tavsiyelerde bulunmak,
- Genel kurul toplantılarına çağırarak,
- Bazı yönetim kurulu kararlarını denetlemek ve onaylamak.

¹⁸⁶ Türkmenistan Medeni Kanunu m. 45 – 49.

Üst yönetim kurulu, üç kişiden az olmamak koşulu ile tek sayıda üyeden oluşmaktadır. Üyeler genel kurul tarafından üç yıllık süre ile hissedarlar arasından seçilirler. Üst yönetim kurulunu genel kurul toplantısında seçilmiş Başkan yönetir. Üst yönetim kurulunun üyelerinin aylıkları genel kurul tarafından belirlenmektedir ve aylıkları ancak elde edilen kardan ödenmektedir. Kurulun üyelerinin tekrar seçilme hakları vardır. Üst yönetim kurulunun toplantı yetersayısı üyelerinin yarısından fazlasıdır. Toplantılar üç ayda en az bir defa yapılmaktadır. Üst yönetim kurulunun kararı adi oy çoğunluğu ile alınır. Oy kullanma zamanı tarafsız kalmaya müsaade edilmemektedir. Oyların eşitliği halinde, üst yönetim kurulunun başkanının katıldığı tarafın teklifi kabul edilmiş sayılır¹⁸⁷.

c. Denetim Kurulu

Denetim kurulu, Ticari Bankalar ve Banka Faaliyetleri Hakkında Kanun'un 18. maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre denetim komitesi üç kişiden az olmamak koşulu ile tek sayıda üyeden oluşmaktadır. Üyeler genel kurul tarafından üç yıldan az olmayan süre ile atanmaktadırlar. Denetim kurulu, genel kurul toplantısında seçilmiş başkan tarafından yönetilmektedir. Denetim kurulunun üyelerinin aylıkları genel kurul tarafından belirlenmektedir. Kurulun üyeleri yeniden seçilebilmektedirler. Kurulun toplantı yetersayısı üyelerin yarısından bir fazladır. Kurulun kararı normal oy çoğunluğu ile alınır. Oy kullanma zamanı üyeler, tarafsız kalamazlar. Oyların eşitliği halinde, kurulun başkanının katıldığı tarafın teklifi kabul edilmiş sayılır¹⁸⁸.

¹⁸⁷ TBBFK. m.15.

¹⁸⁸ TBBFK. m.18.

Denetim kurulunun işlemleri tez konumuzla ilgili olduğu için daha sonra ayrıntılı olarak incelenecektir.

d. Yönetim Kurulu (İdare Kurulu - Banka Müdürlüğü)

Yönetim kurulu bankayı yönetir ve onun faaliyeti için sorumluluk taşır. Yönetim kurulu en az üç üye olmakla tek sayıda üyeden oluşmaktadır.

Yönetim kurulunun üyeleri genel kurul tarafından üç yıllık süre ile seçilir. Yeniden seçilebilmek mümkündür. Genel kurul, üyelere birini yönetim kurulunun başkanı olarak atamaktadır. Yönetim kurulunun başkanının yetki ve sorumluluklarını yönetim kurulunun tüzüğü¹⁸⁹ belirlemektedir. Ancak Ticari Bankalar ve Banka Faaliyetleri Hakkında Kanun'da çok ilginç bir husus düzenlenmiştir. Buna göre, yönetim kurulu başkanı, Türkmenistan Cumhurbaşkanı tarafından yönetim kurulu üyelerinin arasından atanabilmektedir. Bu husus, 16. maddede düzenlenmiştir. Bu madde kamu bankaları için geçerlidir, fakat Kanun'da bununla ilgili bir husus geçmemektedir. Dolayısıyla 16. maddede sözü geçen yönetim kurulu başkanının Cumhurbaşkanı tarafından atanabilmesi için söz konusu bankanın, kamu bankası olması şarttır.

Yönetim kurulu, genel kurul ve üst yönetim kurulu kararlarını uygulamak ve üst yönetim kuruluna hesap vermekle yükümlüdür¹⁹⁰.

¹⁸⁹ *Bankanın icra organlarının her birinin ayrı-ayrı faaliyetlerinin idare olunmaları usulleri, her bir organın genel kurul tarafından tasdik olunmuş ilgili içtüzükleri ile belirlenir. Örneğin bunlar, genel kurul bakımından; "Genel Kurulun İçtüzüğü", üst yönetim kurulu bakımından; "Üst Yönetim Kurulu Hakkında Tüzük", yönetim kurulu bakımından; "Yönetim Kurulu Hakkında Tüzük"tir.*

¹⁹⁰ **ÖWEZOW, M.S., GANDYMOW, S.G., MURADALYÉW, H., GARLYÉWA, J.O.,** **ÝA ÝLANOWA, a.g.e., s. 53.**

Yönetim kurulunun kararı adi oy çoğunluğu ile alınır. Yönetim kurulunun toplantı yetersayısı da, üyelerin yarısından bir fazladır. Oy kullanma zamanı üyeler çekimser kalamazlar. Oyların eşitliği halinde, yönetim kurulu başkanının katıldığı tarafın teklifi kabul edilmiş sayılır¹⁹¹.

Yönetim kurulu üyesi genel kurul kararı ile aşağıdaki durumlarda görevden alınabilmektedir. Buna göre, yönetim kurulu üyesi:

- Gözetim kurulu üyesi olduğu veya Türkmenistan’da kaydı yapılmış herhangi bir teşkilatın yönetim organında görev aldığı takdirde;
- Devlet yönetimi ve belediye organlarında görev aldığı takdirde;
- Her hangi bir yönetim kurulu üyesinin eşi, birinci veya ikinci dereceden akrabası aynı yönetim kurulunun üyesi olduğu takdirde¹⁹²;
- Yönetim kurulu üyeliğinin kanunda sayılan diğer hallerce kaybedildiği takdirde.

1.3. Bankaların Görev ve Fonksiyonları

Bankaların kuruluşlarını düzenleyen Ticari Bankalar ve Banka Faaliyetleri Hakkında Kanun, modern anlamda tüm bankacılık işlemlerini kapsayan bir bankacılık sistemini tam anlamıyla öngörememiştir. Dolayısıyla bu kanunla, gelişmiş ülke bankalarının tüm işlevleri Türkmenistan bankacılık sistemi için yasal düzenleme

¹⁹¹ ÖWEZOW, M.S., GANDYMOW, S.G., MURADALYÝEW, H., GARLYÝEWA, J.O., ÝA ÝLANOWA, a.g.e., s. 55.

¹⁹² ÖWEZOW, M.S., GANDYMOW, S.G., MURADALYÝEW, H., GARLYÝEWA, J.O., ÝA ÝLANOWA, a.g.e., s. 46.

altına alınmamıştır. Ancak daha sonradan yapılan yönetmelik ve tüzüklerle modern anlamdaki bankacılığa yaklaşılmıştır. Mevzuata göre bankalar için müsaade edilen işlemler şunlardır:

- Mevduat toplamak ve kredi açmak,
- Müşterilerine ve muhabir bankalara kasa hizmeti vermek,
- Kıymetli kâğıtları ve ödeme belgelerini (çekler, akreditifler, bonolar v.b) alıp satmak,
- Teminat mektupları vermek,
- Forfeyting ve faktoring işlemlerine aracılık etmek,
- Döviz alıp satmak,
- Kıymetli metalleri ve onların mamullerinin alım satımını yapmak,
- Kıymetli metalleri esas alan mevduatlar kabul etmek ve onlara bağlı olarak uluslararası işlemler yapmak,
- Kıymetli kâğıtların alım satımını konusunda birimler oluşturmak,
- Devlet bütçesinin kasası veya veznesi gibi işlemler görmek,
- Broker ve danışmanlık hizmetleri görmek, leasing işlemleri yapmak,
- Merkez Bankası'nca izin verilen diğer görevleri yapmak.

Görüldüğü gibi, Türkmenistan bankacılık kanunu modern anlamdaki bankacılık işlemlerini tam olmamakla birlikte kapsamına almaktadır. Aşağıda, bu işlemler hakkında genel bilgiler verilecektir.

1.4. Bankaların İşlemleri

a. Bankaların Mevduat İşlemleri

Bankaların tasarruf mevduatı toplamaları ve bunlar karşılığında en az enflasyon oranında faiz vermeleri esastır. Türkmenistan'da kurulmuş olan bankalar da tasarruf sahiplerinin milli para veya dövizle olan tasarruflarını toplamakta ve bunlara vadelerine göre belirli oranda faiz ödemektedirler¹⁹³.

b. Bankaların Bankacılık İşlemleri

Türkmenistan'da bulunan bankalar çeşitli bankacılık işlemleri yapmaktadırlar. Bunlar, döviz transferleri yapmak, akreditif açmak gibi işlemlerdir¹⁹⁴.

¹⁹³ ÖWEZOW, M.S., GANDYMOW, S.G., MURADALYÝEW, H., GARLYÝEWA, J.O., ÝA ÝLANOWA, a.g.e., s. 74.

¹⁹⁴ ÖWEZOW, M.S., GANDYMOW, S.G., MURADALYÝEW, H., GARLYÝEWA, J.O., ÝA ÝLANOWA, a.g.e., s. 73.

c. Bankaların Dövizli İşlem Yapmaları

Bankaların dövizli işlem yapabilmeleri Merkez Bankası'nın iznine bağlı bulunmaktadır. Bu izni almış olan bankalar, yurtdışındaki diğer bankalarla muhabir hesaplar tesis etmek ve döviz transferleri yapmak konusunda yetkilidirler¹⁹⁵.

d. Bankaların Akreditif Açmaları

Bankalar, yurtdışı ithalat ve ihracat faaliyetinde bulunan firmaların ödeme işlemlerini, yurtdışı bankalarda açmış oldukları akreditif hesapları sayesinde gerçekleştirmektedirler¹⁹⁶.

e. Bankaların Havale İşlemleri

Türkmenistan içindeki firmaların birbirlerine olan alacak ve verecekleri bankalararası havale işlemleri ile gerçekleştirilmektedir. Ticari şirketlerin bankadan nakit çekmeleri konusuna kısıtlamalar getirilmekte ve havale yolu teşvik edilmektedir. Ancak, havaleyi alacak olan firma açısından da aynı kısıtlamalar söz konusu olduğu için, ticari piyasada nakit para ile havale edilecek ödemeler arasında % 20 likidite farkı bulunmaktadır. Yani, nakit yapılacak bir alışveriş için istenecek bedel 100 birim ise, havale yolu ile yapılacak ödemelerde bu bedel 120 birim olmaktadır. O nedenle, yurtiçi ve bankalararası havale işlemlerinin fazla bir çekiciliği bulunmamaktadır¹⁹⁷.

¹⁹⁵ ÖWEZOW, M.S., GANDYMOW, S.G., MURADALYÝEW, H., GARLYÝEWA, J.O., ÝA ÝLANOWA, a.g.e., s. 75.

¹⁹⁶ ÖWEZOW, M.S., GANDYMOW, S.G., MURADALYÝEW, H., GARLYÝEWA, J.O., ÝA ÝLANOWA, a.g.e., s. 76.

¹⁹⁷ ÖWEZOW, M.S., GANDYMOW, S.G., MURADALYÝEW, H., GARLYÝEWA, J.O., ÝA ÝLANOWA, a.g.e., s. 80.

f. Bankaların Diğer İşlemleri

Türkmenistan mali sistemi, bankaları çok önemli kuruluşlar olarak kabul etmektedir. Böylelikle piyasaların ve ticari hayatın bir nevi mali denetimi de bankalar kanalıyla yapılmaya çalışılmaktadır.

Çünkü getirilen düzenlemelerle, tüzel kişilerin kasalarında asgari ücretin belirli bir nispetinin üzerinde nakit bulundurmaları yasaklanmakta, fazla nakitlerin bankaya yatırılması istenmektedir. Tüzel kişiler bankaya yatırdıkları nakit parayı da ancak gerekçe göstererek ve birkaç gün önceden haber vermek şartıyla çekebilmektedirler. Böylelikle, ticari firmaların tüm nakit hareketleri, gelirleri ve harcamaları bankalarca takip edilmektedir. Ancak ticari firmaların kendi paralarını kullanmalarına getirilen bu kısıtlamalar banka açmanın çok kolay, banka denetiminin çok eksik olduğu bir sistemde yasadışılığı teşvik etmekte, hem bankaları hem de firmaları kayıt dışı ekonomiye itmektedir.

g. Bankaların Topladıkları Mevduatların Güvencesi ve Banka Sırrı

Ticari Bankalar ve Banka Faaliyetleri Hakkında Kanun'da, ticari bankaların bankalararası fonlar tesis ederek tasarruf sahiplerinin mevduatlarını sigorta ettirmeleri prensip olarak benimsenmiştir. Bankaların özel sigorta kurmaları yasak olmakla birlikte, kredi ve döviz risklerini sigortalamaları kabul edilmektedir.

Bankalar, bu sigorta için tüzük sermayesinin¹⁹⁸ %25'inden fazla olmamak üzere, karın %3'i miktarındaki bir meblağı böyle bir fona yatırabilmektedirler¹⁹⁹.

Bankada toplanmış olan mevduatların, bu mevduatlarla ilgili bilgilerin üçüncü şahıslara verilmesi Türkmenistan'da yasaktır. Ancak, mahkemelerin, savcılıkların, denetleme organlarının ve vergi müfettişliklerinin herhangi bir soruşturma ile ilgili taleplerine cevap verilmesi benimsenmiştir. Mahkemelerin veya savcılıkların banka mevduatları üzerine icra ve haciz koyma hakları da bulunmaktadır²⁰⁰.

Bankaların, Merkez Bankası'nın gerekli direktiflerini yerine getirmemesi, kanuni düzenlemelere uyulmadığının tespiti sonucunda kendisine verilen sürede bu eksiklikleri düzeltmemesi, Merkez Bankası'nca istenilen bilgileri vermemesi veya eksik vermesi, sürekli zarar etmesi veya Merkez Bankası'nca ödeme gücüğü içine düştüğünün tespit edilmesi, banka faaliyetlerinin banka mudileri ve kredi alıcılarının menfaatlerine zarar verecek şekilde geliştiğinin tespit edilmesi gibi hallerde Merkez Bankası, banka için belirli düzenleyici önlemler alır ve cezai müeyyideler uygular²⁰¹.

Ticari Bankalar ve Banka Faaliyetleri Hakkında Kanun'un 36. – 38. maddelerine göre, aşağıda belirtilen hallerden herhangi birinin tespit edilmesi durumunda Merkez Bankası'nca banka için düzeltici önlemler, iyileştirici önlemler ve kısıtlayıcı önlemlerin alınması öngörülmüştür²⁰²:

¹⁹⁸ Esas asgari sermaye.

¹⁹⁹ ÖWEZOW, M.S., GANDYMOW, S.G., MURADALYÝEW, H., GARLYÝEWA, J.O.,

ÝA ÝLANOWA, a.g.e., s. 88.

²⁰⁰ GANDYMOW, S.G., (*Bank Ulgamy*), s.129.

²⁰¹ GANDYMOW, S.G., (*Bank Ulgamy*), s.125.

²⁰² TBBFK. m.36 – 38.

- Bu Kanun ve Merkez Bankası'nca tanımlanmış risklerin önemli ölçüde artması veya mali bünyeyi zayıflatacak şekilde yoğunlaşması;
- Aktiflerin vade itibari ile yükümlülüklerini karşılayamama tehlikesiyle karşı karşıya gelmesi;
- Gelir ve giderler arasındaki dengenin bozulması nedeniyle karlılığın faaliyetleri yürütecek yeterlilikte olmaması;
- Aktiflerin mali bünyeyi zayıflatabilecek şekilde bozulması;
- Özkaynakların sermaye yeterliliğine ilişkin Merkez Bankası'nın düzenlemelerine göre yetersiz olması;
- Bu Kanun'a, ilgili düzenlemelere ve Merkez Bankası'nca alınan kararlara aykırı nitelikte karar, işlem ve uygulamaların bulunması;
- İç denetim sisteminin yeterli bir şekilde uygulanmaması;
- Merkez Bankası'nca verilen lisans ve faaliyet izninde öngörölmüş sınırlamaların bozulması.

Merkez Bankası söz konusu maddelerde belirtilen hallerden herhangi birinin tespit edilmesi durumunda Kanun'un 36. maddesinde belirtilen tedbirleri uygulamaktadır. Bunları şöyle özetleyebiliriz:

Banka faaliyetlerinin sınırlandırılması veya durdurulması, banka depozitlerinin kabulünün sınırlandırılması, kredi verilmesinin durdurulması, yeni yatırımların durdurulması veya sınırlandırılması, ücret veya diğer ödemelerin

sınırlandırılması, riskli işlemlerin durdurulması, banka içi denetim sisteminin uygulanmasında değişiklikler yapılması gibi düzeltici tedbirler²⁰³.

Ayrıca Kanun'a göre genel kurulun olağanüstü toplantıya çağrılarak yönetim kurulu üyelerinden bir veya birkaçının veya tamamının değiştirilmesi öngörülmüştür.

Ayrıca Merkez Bankası bankaya geçici temsilci atayabilmektedir. Geçici temsilci Merkez Bankası uzmanları arasından 12 ay süreyle atanmaktadır. Bu süre Merkez Bankası tarafından 6 aydan fazla olmayan süreyle uzatılabilmektedir. Mevzuata göre bankanın yönetilmesi ile ilgili yönetim organlarının yetkisi geçici temsilciye verilmektedir. Geçici temsilcisinin, bankanın durumunun normal düzeye dönüştürülmesi amacı ile her türlü tedbirleri almak, banka şubelerini kapatmak, gereksiz işçi gücü oluşturan veya kendi görevlerini yerine getirmeyen banka çalışanlarını yasaya uygun olarak görevden almak gibi yetkileri vardır²⁰⁴.

Bu düzenlemelerden de netice alınmaması durumunda bankanın faaliyetine Merkez Bankası'nca son verilir. Merkez Bankası'nın zorunlu olarak yaptığı uygulamadan ayrı olarak banka hissedarlar genel kurulu da bankanın faaliyetini sonlandırabilir²⁰⁵.

Banka kendi faaliyetini kendi kararı ile sonlandırmak istediğinde resmi yayın organlarında bunu iki defa ilan etmelidir. Ancak, Merkez Bankası kararı ile son verilen faaliyetler için böyle bir şart bulunmamaktadır²⁰⁶.

²⁰³ **TBBFK.** m.36.

²⁰⁴ **ÖWEZOW, M.S., GANDYMOW, S.G., MURADALYÝEW, H., GARLYÝEWA, J.O., ÝA ÝLANOWA, a.g.e., s. 95.**

²⁰⁵ **ÖWEZOW, M.S., GANDYMOW, S.G., MURADALYÝEW, H., GARLYÝEWA, J.O., ÝA ÝLANOWA, a.g.e., s. 97.**

²⁰⁶ **ÖWEZOW, M.S., GANDYMOW, S.G., MURADALYÝEW, H., GARLYÝEWA, J.O., ÝA ÝLANOWA, a.g.e., s. 97.**

2. Türkmenistan Bankacılığının Geliştirilmesi İçin Alınması

Gereken Tedbirler

Daha önce de değinildiği gibi serbest piyasa sistemine geçiş azmi içinde bulunan ve bu konudaki düzenlemeleri ve yapılanmaları adım adım gerçekleştirmekte olan Türkmenistan'ın, serbest piyasa sisteminin yerleşmesinin de temellerini oluşturacak olan bankacılık alanında yapması gereken bir takım düzenlemeler vardır. Bu düzenlemeleri şöyle sıralayabiliriz.

- Özelleştirme ile ilgili çalışmalar hızlandırılmalı, devlet, işletmeleri ve bankaları özel sektörün rekabetine terk etmeli,
- Serbest piyasa sisteminin kurum ve kuralları öğretilmeli ve bu kurumlarda çalışacak nitelikli elemanların yetiştirilmesine ağırlık verilmeli,
- Piyasa sisteminin iyi işlemesi konusundaki idari ve yasal düzenlemeler tamamlanmalı, kıymetli evraklar hukuku, ipotek-rehin hukuku, icra- iflas hukuku eksiksiz olarak işlerlik kazanmalı,
- Bankaların sağlam bir mali yapıda kurulmaları ve güvenilirlik içinde faaliyet göstermeleri sağlanmalı, banka mevduatlarına devlet garantisi getirilmeli, bu garantiye bankaların katılımı temin edilmeli,
- Bankaların bankacılık dışındaki faaliyetlerine müsaade edilmemeli,
- Merkez Bankası'nın özerk yapısını ve yönetimini güçlendirici düzenlemeler yapılmalı.

Elbette, planlı ekonomiden serbest bir sisteme geçen ekonomilerin yapacağı daha başka düzenlemeler de bulunabilecektir. Ancak, önemli olanların öncelikle yrrlge konulması gerekmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKMENİSTAN HUKUKUNDA BANKALARIN DENETİMİ

I. KAVRAM OLARAK DENETİM

Uluslararası ticaretin artması sonucu hesap ve işlemlerin esaslara bağlanma ihtiyacı denetim kavramını da beraberinde getirmiştir. Bu dönemde hesap ve işlemlerin kontrolünü yapan ve sonucunda görüş bildiren, Latince “dinleme” anlamına gelen *audit* kelimesinden türetilen *auditor* (denetçi) denilen kişiler ortaya çıkmıştır. Modern anlamda denetim kavramı sanayi devrimi sonrasında gelişmiş ve bugünkü niteliğine kavuşmuştur²⁰⁷.

Genel olarak denetleme, bir işin doğru ve yönetime uygun olarak yapılıp yapılmadığını incelemek, murakabe etmek, teftiş etmek, kontrol etmek şeklinde tanımlanmaktadır. Konuşma dilinde denetim anlamını taşıyan ve/veya aynı anlamda kullanılan “*araştırma*”, “*kovuşturma*”, “*soruşturma*”, “*inceleme*”, “*revizyon*”, “*kontrol*”, “*teftiş*”, “*murakabe*” vb. birçok sözcük vardır. Denetleme kavramı, daha çok revizyon, kontrol, murakabe ve teftiş sözcüklerinde kendisini bulmaktadır. Bu kavramlar terminolojide birbirleri ile yakın olmakla birlikte farklıdır. Genel

²⁰⁷ КРУПЧЕНКО, Е.А., ЗАМЫЦКОВА, О.И., с.т. 12.

anlamda gözetim, denetim, nezaret, mali ve hukuki yönden tüm bankacılık işlemlerinin kontrolünden ibarettir. Teftiş, tahkikat ise özel bir durumun incelenmesi ve kontrol edilmesinden ibarettir²⁰⁸.

Teftiş, Arapça “*fetş*” kökünden gelen bir sözcük olup, bir şeyin aslını, doğrusunu veya işlerin iyi yürütülüp yürütülmediğini anlamak için yapılan inceleme anlamında kullanılmaktadır. Resmi bir otoriteyi içeren teftiş, Latince “*specere*” = *bakmak*, “*in-specere*” = *içine bakmak* anlamında olmak üzere yakından incelemek, resmen araştırmak ve soruşturmak anlamlarına gelmektedir. Teftiş işini yapan kişiye müfettiş denilmektedir. Teftiş kavramı daha çok iç denetime denk gelmektedir.

Revizyon (auditing), Latince “*revidere*” kökünden gelmekte olup, gözden geçirmek, tekrar bakmak, tekrar incelemek, teşhis etmek gibi anlamlar taşır. Uygulama alanında revizyon kavramı daha çok muhasebe ile ilgili incelemelerde kullanılmakta, işletme faaliyet ve sonuçlarının (hesaplarının) incelenmesini ve denetlenmesini kapsamaktadır. Revizyon kontrol, teftiş ve denetleme için zorunlu bir gözden geçirme ve araştırmadır. Revizyon, daha önce yapılmış olan işlemleri; nitelikleri, oluşumları ve sağlıkları bakımından defter kayıtlarına, kanıtlayıcı belgelere dayandırılmak yoluyla, sonradan eleştirel bir görüşle yeniden ele alıp analiz etmeyi hedefler. Revizyon işini yapan kişiye “*revizör*” denilmektedir.

Kontrol, Latince “*contra*” ve “*rotulus*” kelimelerinden türemiş olup, karşıt veya diğer bir kayıt ve/veya belge aracılığıyla bir şeyin doğruluğunu incelemek, araştırmak ve soruşturmadır. Kontrol en geniş anlamıyla “*arzulanan bir amaca varılıp varılmadığını veya hangi ölçüde varılmış olduğunu inceleyip araştırmaktır*”.

²⁰⁸ ДАНИЛЕВСКИЙ, Ю.А., *Общий Аудит*, Аудит Бирж, Москва 1996, ст. 8.

Kontrol kavramı çok geniş ve kapsamlı bir terim olup, bakıp gözetme, gözaltında bulundurma anlamını da taşımaktadır. İşletmecilik anlamında kontrol ise, önceden belirlenmiş normlar olması koşuluyla, meydana gelen ile öngörüler arasında sürekli olarak yapılan karşılaştırmaların sonuçlarını ifade eder²⁰⁹.

Denetim, bir işletmenin ekonomik faaliyetlerine ve olaylarına ilişkin açıklanan bilgilerin, önceden belirlenmiş kriterlere uygunluk derecesini belirlemek ve raporlamak amacıyla bu ekonomik faaliyetlere ve olaylara ilişkin bilgilerle ilgili kanıtların tarafsızca toplanması, değerlendirilmesi ve sonucun bilgi kullanıcılarına raporlanması şeklinde tanımlanmaktadır²¹⁰.

“Türkmenistan Medeni Kanunu”nda, “Ticari Bankalar ve Banka Faaliyetleri Hakkında Kanun”da, “Türkmenistan Merkez Bankası Hakkında Kanun”da, “Anonim Şirketler Kanunu”nda en çok kullanılan terim, *audit* (denetim) terimidir. “Denetim İşleri Hakkında Kanun”da da *audit* terimi kullanılmaktadır.

Denetim, yapılan hukuki bir olayı kontrol etmektir. Fakat bu kontrolün uygun mevzuatlara göre yapılması gerekmektedir. Denetim, bir hukuki vakanın kurallara bağlılığının teyit edilmesi prosedürüdür. Bir başka anlatımla denetim, bir hukuki vakanın yanlışlık, tutarsızlık, çelişki ve eksiklik olup olmadığının yazılı veya sözlü olarak araştırılmasıdır²¹¹.

Bankaların denetimi, bankanın ve bankacılık işlemlerinin önceden oluşturulmuş kriterler arasındaki uygunluk derecesini Bankacılık Hukuku kuralları, ekonomi kuralları ve ilgili kanunlarla doğrulama olayıdır²¹².

²⁰⁹ КРУПЧЕНКО, Е.А., ЗАМЫЦКОВА, О.И., с.т. 16.

²¹⁰ GANDYMOV, S.G., (*Bank Ulgamy*), s.71.

²¹¹ ШЕРЕМЕТ, А.Д., СУЙЦ, В. П., *Аудит*, Учебное Пособие, Москва 1995, с.т. 56.

²¹² КРУПЧЕНКО, Е.А., ЗАМЫЦКОВА, О.И., с.т. 19.

II. BANKA DENETİMİNİN ÖNEMİ

Toplumun nüfusunun artması, banka işlemlerinin çok çeşitlenmiş olması, özel sektörün hızla gelişmesi, yabancı sermayenin artışı, hukuki yaşamın gelişip karmaşıklaşması güvenilir bilgi elde etme gereksinimini daha da artırmaktadır. Her toplumda alınacak iktisadi kararlar, doğrudan doğruya karar işlemi sırasında mevcut geçerli bilgilere dayandırılır. Örneğin, bankadan borç (kredi) isteyen bir işletmeye bu borcun (kredinin) verilip verilmemesi kararı, banka ile işletme arasında geçmiş yıllardaki ilişkilere, işletmenin finansal raporlarına yansıyan finansal yapısına ve diğer etkenlere bağlı olmaktadır²¹³.

Bankaları denetleme gereksinimi, bankaların topluma ait kaynakları bünyelerinde toplayabilme imkânından dolayı kazandıkları önemden, özel ve tüzel kişilerin, devletin ve işletmelerin para ve kredi konusunda her türlü ihtiyaçlarını karşılayan kuruluş olmasından ve kaydi paranın azalıp çoğalmasında, tedavülüne aracı olmaları ve kredi hacmine etki yapma fonksiyonundan kaynaklanmaktadır²¹⁴.

Sağlıklı bir bankacılık sektörü için en önemli unsurlardan birisi etkin gözetim ve denetimdir. Gözetim ve denetim işlevinin bankalar açısından temel amacı bankaların taşıdıkları risklere karşılık yeterli sermayeleri tutabilmelerini sağlamak ve güvenilir düzenlemelerin yapıldığı bir ortamda faaliyette bulunmalarını temin etmektir. Bankacılıkta etkin gözetim ve denetim, her ülkenin mali sistemindeki istikrarın sağlanmasında kritik rol oynayan ve serbest piyasa koşullarında doğruluğu

²¹³ СОКОЛОВА, Я. В., *Основы Аудита*, Москва 2000, ст. 35.

²¹⁴ ПОЛІСІЮК, Г.Б., КУЗЬМИНА, Ю.Д., СУХАЧЕВА, Г.И., *Аудит Предприятия*, Организация Аудиторских Проверок и Комплексный Анализ Финансовых Результатов Деятельности Предприятия, Москва 2001, ст. 69.

teyit eden bir kamu hizmetidir. Bankalarda gözetim ve denetim özellikle bireylerin tasarruflarını koruyan, yani koruyucu nitelik taşıyan bir kamu hizmetidir²¹⁵.

Kamu düzeninin korunması, ekonomideki istikrarın sağlanması, kredilerin ekonomik kalkınmanın gereklerine göre yönlendirilmesi ve tekelciliği engellemek için her ülkede bankalar sıkı bir denetime tabi tutulmaktadır. Ülke ekonomisinin, tasarruf sahiplerinin korunması için banka denetiminin yerinde ve zamanında yapılması gerekmektedir²¹⁶.

Bankalar, bireylerden mevduat temin eder ve temin ettikleri mevduatları kendi veya kaynak sahipleri adına kullanmaktadırlar. Bu nedenle, kanun koyucu tasarrufların korunması, bunların etkin ve verimli bir şekilde kullanılması, mali sektörde yaşanabilecek olumsuzlukların önlenmesi için bankalara ilişkin mevzuatlar ile tasarrufları koruyucu önlemler getirmekte ve güvenilir iktisadi kuruluş olan bankaların etkin şekilde denetlenmelerini sağlayacak düzenlemeler yapmaktadır²¹⁷.

III. DENETİM ÇEŞİTLERİ

Klasik anlamda denetim, konu ve amacına göre finansal denetim, uygunluk denetimi ve performans denetimi olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Ancak, bu üç denetim türünün bir arada yürütülmesi halinde ekonomik denetim adı altında dördüncü bir denetim türünün ortaya çıktığı da görülmektedir. Denetim, statüsüne

²¹⁵ ПОЛІСІОК, Г.Б., КУЗЬМИНА, Ю.Д., СУХАЧЕВА, Г.И., с.т. 75.

²¹⁶ GANDYMOV, S.G., (*Reformirlemeli*), s. 92.

²¹⁷ ПОЛІСІОК, Г.Б., КУЗЬМИНА, Ю.Д., СУХАЧЕВА, Г.И., с.т. 82.

göre ise iç denetim ve dış denetim olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Dış denetim, bağımsız denetim ve idari denetim olmak üzere kendi içinde ikiye ayrılır²¹⁸.

1. Amacına Göre Denetim Çeşitleri

1.1. Finansal Denetim

Finansal denetim, bir işletmenin finansal tablolarının önceden belirlenmiş kriterlere uygun olarak düzenlenip düzenlenmediği konusunda bir görüş belirlemek amacıyla bu finansal tabloların incelenmesini kapsamaktadır. Bu kriterler genel kabul görmüş muhasebe ilkeleri veya vergi mevzuatı hükümleridir. Bu denetim bağımsız denetçiler ve kamu denetçileri tarafından yürütülür. Denetimin konusu, ortaklara veya ilgili kamu kuruluşlarına verilen finansal tablolardır²¹⁹.

1.2. Uygunluk Denetimi

Uygunluk denetimi, bir işletmenin mali işlemlerinin ve faaliyetlerinin belirlenmiş yöntemlere, kurallara veya mevzuata uygun olup olmadığını belirlemek amacıyla incelenmesidir. Bu denetim türünde belirlenmiş kriterler farklı kaynaklar tarafından oluşturulur. Uygunluk denetimi, iç denetçiler ve dış denetçiler ile kamu denetçileri tarafından yürütülür. Denetimin konusu, örgütün mali işlemleri ve faaliyetleridir²²⁰.

²¹⁸ СОКОЛОВА, Я. В., с.т. 38.

²¹⁹ СОКОЛОВА, Я. В., с.т. 40.

²²⁰ СОКОЛОВА, Я. В., с.т. 43.

Uygunluk denetimi üst yönetim ve yasal mevzuat tarafından önceden saptanmış kurallara uyulup uyulmadığının araştırılmasıdır. Bu üst yönetim işletme içinden ve işletme dışından da olabilir. Yasal düzenlemelere, yazılı sözleşmelere uygunluk incelemesi, soruşturma ve araştırmalar, denetçiler tarafından yapılan bir denetim türüdür. Uygunluk denetiminde ulaşılan sonuçlar geniş bir kitleye değil, sınırlı olarak ilgili ve yetkili kişi ve kuruluşlara raporlanır. Bu nedenle genellikle uygunluk denetimi iç denetçiler, gerekli durumlarda ise dış denetçiler tarafından yapılır²²¹.

1.3. Performans Denetimi

Performans denetimi, bir işletmenin faaliyetlerinin verimlilik ve etkinliğini değerlendirmek amacıyla bu faaliyetlerle ilişkili usul ve yöntemlerin uygulanışının incelenmesini kapsamaktadır. Performans denetiminde, denetçilerden tarafsız gözlemlerde bulunması ve belirli faaliyetlerin ayrıntılı analizini yapması beklenmektedir. Performans denetiminde faaliyet sonuçları verimlilik standartlarıyla karşılaştırılır ve işletmenin önceden belirlenmiş amaç ve hedeflere ulaşıp ulaşmadığı ölçülür. Denetimin kapsamı işletmenin tamamı veya bir bölümü, bir şubesi ya da üretim, finans, pazarlama gibi bir fonksiyonu olabilir²²².

Performans denetiminde, finansal ve finansal olmayan bilgileri toplamak amacıyla kriterleri belirleme son derece subjektif bir konu olduğundan, performans

²²¹ ПОЛІСІЮК, Г. Б., КУЗЬМИНА, Ю. Д., СУХАЧЕВА, Г. И., ст. 86.

²²² СОКОЛОВА, Я. В., ст. 45.

denetimi, yönetim danışmanlığına benzemektedir. Denetimin sonunda faaliyetlerde etkinlik ve verimliliğin artırılmasına ilişkin önerilerde bulunmaktadır²²³.

1.4. Ekonomik Denetim

Ekonomik denetim, finansal, uygunluk ve performans denetimlerinin birlikte yürütüldüğü ve raporlandığı bir denetim türüdür. Ekonomik denetim kapsamında bir taraftan işletmenin faaliyetlerinin yürürlükteki mevzuata uygun olarak yapılıp yapılmadığı, diğer taraftan finansal tablolarının yürürlükteki mali mevzuat ve genel kabul görmüş muhasebe standartlarına uygunluğu ayrıntılı bir inceleme ile yapılmaktadır²²⁴.

2. Statüsüne Göre Denetim Çeşitleri

2.1. İç Denetim

İç denetim, işletme faaliyetlerinin ve uygulayıcılarının yaptıkları işlem ve işlerin uygunluk ve etkinliğinin, üretilmiş her türlü bilginin güvenilirliğinin mevzuat, finansal, muhasebe ve diğer tüm yönlerden bu amaçla çalışan iç denetçi adı verilen kişilerce araştırılıp, incelenip üst yönetime rapor edilmesidir. İç denetim, işletmenin tüm faaliyetlerini incelemek ve değerlendirmek için işletme içi bağımsız bir değerlendirme işlemidir²²⁵. Kısaca iç denetim, finansal, uygunluk ve performans denetimini kapsamaktadır.

²²³ СОКОЛОВА, Я. В., с.т. 45.

²²⁴ СОКОЛОВА, Я. В., с.т. 50.

²²⁵ ПОЛІСЮК, Г.Б., КУЗЬМИНА, Ю.Д., СУХАЧЕВА, Г.И., с.т. 93.

2.2. Dış Denetim

Dış denetim, bir işletmenin kendi personeli olmayan denetçilerden oluşan, bu işletme ile doğrudan ilgili, bağlı vb. herhangi bir şekilde bağı olmayan bağımsız ve farklı bir tüzel kişiliği olan denetim grubu veya uzman kişi tarafından denetlenmesidir²²⁶.

a. Bağımsız Denetim

Bağımsız denetim tarafından yapılan finansal denetim, muhasebe ve diğer işlemlerin sonuçlarına ve verilere dayanan bağımsız bir disiplin olarak ortaya çıkmaktadır. Bağımsız denetim, yönetimin finansal işlemleri değerlendirmesindeki ve yorumlamasındaki olumlu ve olumsuz yönleri belirler ve bir yerde işletmenin finansal tabloları üzerinde onay fonksiyonu üstlenmiş durumdadır²²⁷.

Bağımsız denetimi gerçekleştiren sùjeler kar amaçlı işletmelere, kar amacı olmayan işletmelere ve kamu kurum ve kuruluşlarına hizmet vermektedirler. Bağımsız denetimi gerçekleştiren sùjeler faaliyetlerinde bağımsız olarak çalışırlar ve hizmetleri karşılığında denetledikleri işletmelerden ücret alırlar²²⁸.

b. Kamu Denetimi

Kamu denetimi, görev ve yetkilerini yasalardan alan ve kamu adına, kamunun ihtiyaçlarını karşılamak üzere denetim yapan kişi ve kurumlarca gerçekleştirilen

²²⁶ СОКОЛОВА, Я. В., ст. 57.

²²⁷ БЕЛОГЛАЗОВА, Г.Н., Аудит Банков, Москва 2001, ст. 20.

²²⁸ БЕЛОГЛАЗОВА, Г.Н., ст. 21.

finansal, uygunluk ve performans denetimini ifade eden kamusal bir kontrol şeklidir²²⁹.

Kamu denetim kuruluşları, çeşitli devlet kurumları içinde örgütlenmiş olup; işletmelerin faaliyetlerinin yasal mevzuata, devletin ekonomi politikasına, kamu yararına uygunluk düzeyini araştırır ve denetler. Kamu denetim kuruluşları bağlı oldukları kamu birimlerine denetledikleri işletme ve olaylarla ilgili olarak rapor vermektedirler²³⁰.

Banka, diğer işletmelerden farklı olarak hem kendi yapısı içinde hem de kamu yönetimi tarafından iki kademeli bir denetime tabi tutulmaktadır:

1.İç Denetim

2.Dış Denetim

Banka işlemlerinin kendi yapısı içinde ve kendi üst yönetimine bilgi vermek amacıyla yapılan denetimine “*iç denetim*” denilmektedir. Bankaların kamusal kuruluşlar ve bağımsız denetim sùjeleri tarafından yapılan denetimine ise “*dış denetim*” denilmektedir²³¹.

İç ve dış denetim olarak adlandırılan bu iki kontrol şekli yaptırım yönünden olduğu gibi muhatabı yönünden de farklılık gösterir. İç denetim sonunda tespit edilen usulsüzlüklerin müeyyidesi disiplin cezalarıdır. Dış denetim sonunda tespit edilen usulsüzlüklerin yaptırımını ise mahkemelerce hükmedilmiş para ve hapis cezaları ve tüzelkişiliğin faaliyetine son verilmesidir²³².

²²⁹ СМІРНОВ, Л.Р., *Банковский Аудит*, Москва 2002, ст. 44.

²³⁰ СМІРНОВ, Л.Р., ст. 46.

²³¹ КОВАЛЕВА, О.В., КОНСТАНТИНОВ, Ю.П., *Аудит*, Москва 1999, ст. 58.

²³¹ КОВАЛЕВА, О.В., КОНСТАНТИНОВ, Ю.П., ст. 61.

²³² КОВАЛЕВА, О.В., КОНСТАНТИНОВ, Ю.П., ст. 64.

IV. İÇ DENETİM

1. İç Denetimimin Gerekliliği ve Yararları

Herhangi bir alanda yapılan iç denetim faaliyetlerinin sonunda elde edilen bilgiler yeterince sağlıklı, üst yönetim tarafından arzu edilen seviyede nitelikli ve güncel ise, işletmelerin daha verimli bir şekilde yönetilmesinde, hataların asgari düzeye indirilmesinde katkısı önemli rol oynamaktadır.²³³.

Önemli iktisadi kuruluşlar olan bankalarda üst düzey yönetiminin iç denetim alanına ilişkin bağımsız, gerçekçi ve sağlam temellere dayalı bir denetim politikası yürütmeleri gerekmektedir. Bununla birlikte bu politikanın yürütülmesinin asli sorumluluğu daha çok denetim biriminin yönetimine ait olacaktır²³⁴.

İç denetim sürecinde sırasıyla denetim konusu, denetlenecek alanın özellikleri ve iç denetim sistemini etkinliği, kullanılan denetim teknikleri, denetimin yapılacağı yer, süresi, mali portresi, denetim elemanının niteliği ve çalışma tarzının belirlenmesi denetimin yararlılığı açısından önemli rol oynamaktadır²³⁵.

Denetimin alanında yeterince başarılı ve etkin olması, işletmelerin başarısına da doğal olarak katkıda bulunmaktadır. İç denetim süreci iyi planlandığı ve uygulandığı takdirde, denetim elemanlarının denetledikleri konuda kısa zamanda güvenilir ve sağlıklı bir sonuca varmaları mümkün olacaktır. Denetim sürecinde, denetimi yapılan kuruluşların tüm birimleri tarafından daha önce oluşturulmuş hazır bilgilerle yapılacak analizler bir veri tabanı olarak kullanılmaktadır. Bu konuda diğer

²³³ ТЕРЕХОВ, А.А., *Аудит*, Москва 1998., с. 89.

²³⁴ ТЕРЕХОВ, А.А., *Аудит*, Москва 1998., с. 91.

²³⁵ СМІРНОВ, Л.Р., с. 49.

yönetim birimleri ile yapılacak işbirliği, yardımlaşma gibi bir denetim yönetimi hem zaman ve hem de iş gücünün daha verimli kullanılmasını sağlamaktadır²³⁶.

İç denetim sürecinden istenen yararı elde edilebilmesi için bu sürecin önceden tasarlanması gerekir. İncelemesini başlıca hangi noktalara yönelteceğini bilerek, önceden bir inceleme düzeni hazırlayan denetçi, çalışmasına büyük bir etkinlik kazandıracak ve muhtemel olumsuz durumlar olumlu duruma dönüşecektir²³⁷.

2. İç Denetimin Genel Esasları

Banka içi denetim, bankanın günlük faaliyetlerinden bağımsız olarak yapılmaktadır. İç kontrol işlevinin banka bünyesinde nasıl gerçekleştirildiği hususunun, banka denetçileri tarafından bağımsız bir şekilde kontrolü zorunludur. İç denetim faaliyetleri kapsamındaki teftiş ve incelemelerin niteliği ve sıklığı, banka faaliyetlerinin niteliğine, karmaşıklığına ve risk profiline uygun bir biçimde belirlenmektedir. Bu çerçevede, bankanın iç kontrol sistemi ile risk yönetimi sisteminin denetçilerce risk odaklı olarak tetkik edilmesinin zamanlaması ve süresi de bankanın faaliyet süreçlerinde taşınan risklerin niteliğine, düzeyine ve zarara dönüşme potansiyeline uygun olmalıdır²³⁸.

Denetim kurulu başkanı, denetçilerin (müfettişlerin), öncelikle denetim kurulu yönetmeliğinde belirlenen ilkelere ve kurallara, iç denetim standartlarına

²³⁶ ТЕРЕХОВ, А.А., с.т. 92.

²³⁷ СМІРНОВ, Л.Р., с.т. 52.

²³⁸ КРУПЧЕНКО Е. А. / ЗАМЫЦКОВА О. И., *Аудит*, Москва 2005. с.т. 96.

riayet etmelerini ve denetim kuruluna verilen tüm görevlerin yerine getirilmesini sağlamakla sorumludur²³⁹.

Denetim kurulu ve denetçiler, görevlerinde müdahaleye uğramaksızın, objektif ve önyargısız olarak yapabilecek bir konumda bulundurulmalıdır. Denetçilerin talep ve önerilerinin üst düzey yönetim ve diğer personel tarafından tam anlamıyla dikkate alınması bakımından teftiş faaliyetinin, banka içinde saygın bir statüsünün bulunması yönetim kurulunca sağlanır. Bankanın faaliyetlerinin icrasıyla görevli üst düzey yönetim kademesi ile diğer personelin, denetim bulgularını ve sonuçlarını zayıflatabilecek veya etkisiz hale getirebilecek eylemlerde bulunmaması hususunda banka bünyesinde tüm tedbirler alınır. Denetim kurulu başkanının, banka bünyesinde, yönetim kurulu, iç kontrol sistemi, üst düzey risk komitesi ve banka üst düzey yönetimi ile doğrudan ve sürekli temas imkânı temin edilir. İç denetçilerin banka yönetim organlarından, birimlerden ve tüm personelden talep edeceği hususlar ve tedbirler zorunlu mahiyet taşımaktadır²⁴⁰.

Denetçilerin niteliklerinin bankacılık faaliyetlerinin ve işlemlerinin büyüklüğüne ve karmaşıklığına, ortaya çıkan ileri tekniklere ve bilimsel uygulamalara, bankacılık faaliyetlerinin coğrafi konumuna uygun bir biçimde geliştirilmesi, bu çerçevede banka denetçilerinin yeterli eğitime ve teknik kabiliyete sahip olmaları sağlanmaktadır²⁴¹.

Denetim faaliyetleri süreci kapsamında, banka bünyesine ve faaliyetlerine uygun bir denetim planının hazırlanması, elde edilen bilgilerin etkin bir biçimde

²³⁹ КРУПЧЕНКО Е. А. / ЗАМЫЦКОВА О.И., с.т. 124.

²⁴⁰ КРУПЧЕНКО Е. А. / ЗАМЫЦКОВА О.И., с.т. 135.

²⁴¹ СИДЕЛЬНИКОВА Л. Б., с.т. 59.

incelenmesi ve değerlendirilmesi, denetim neticelerinin tebliğ edilmesi ve yapılan önerilerin ve sorunların izlenmesi saęlanmaktadır²⁴².

Denetim kurulu tarafından yapılan incelemeler genelde aşağıda belirtilen denetim türleri çerçevesinde gerçekleştirilir²⁴³:

- Muhasebe ve iç raporlama sistemlerinin, finansal bilgilerin, mali tabloların ve gözetim raporlamalarının güvenilirliğini ve tutarlılığını incelemeye yönelik finansal denetim;
- Kanunlara, düzenlemelere, politikalara ve usullere uygunluğunu incelemeye yönelik uygunluk denetimi;
- Banka bünyesinde tesis edilen görevler ve yürütölen faaliyetlerle ilgili olarak, bankada kullanılan sistemlerin ve usullerin kalitesini ve uygunluğunu incelemeye, organizasyon yapılarını, iş süreçlerini analiz etmeye ve kaynakların ve yöntemlerin yeterliliğini değerlendirme amacına yönelik performans (faaliyet) denetimi;
- Bankanın planlanmış amaç ve hedefleri çerçevesinde, yönetim fonksiyonunun kalitesini değerlendirme amacına yönelik yönetim denetimi.

Bankanın faaliyeti sürecinde uyması gereken temel unsurlara ve bunlara ilişkin uygulanma esaslarına uyum denetçiler tarafından uygun aralıklarla ve etkin bir biçimde denetlenmektedir. Söz konusu faaliyet sürecinde belirlenen temel

²⁴² СИДЕЛЬНИКОВА Л. Б., ст. 62.

²⁴³ КРУПЧЕНКО Е. А. / ЗАМЫЦКОВА О.И., ст. 164.

denetim alanları, risk odaklı denetim tarzı uygulanarak denetime tabi tutulmaktadır²⁴⁴.

Denetim kurulu, iç kontrol sistemi ve risk yönetimi sistemine göre banka genel kuruluna karşı sorumlu olup, banka genel kurulunca onaylanan denetim kurulu yönetmeliğinde ve iç kontrol sisteminin çalışma esas ve usullerini ve risk politikalarını ve buna ilişkin uygulama esaslarını içeren belgelerde belirtilen yetki ve sorumluluklar çerçevesinde üst yönetim kuruluna karşı da ayrıca sorumludur. Söz konusu yetkili organlar, görevlerine ilişkin olarak yapacakları raporlamalarını bu sorumluluk kapsamı içinde yerine getirmektedirler²⁴⁵.

Denetçiler iç denetim sisteminin yeterliliğini gözden geçirerek, bankanın amaçlarına, hedeflerine ekonomik ve verimli bir şekilde ulaşım ulaşmayacağı konusunda iç kontrol sisteminin yeterli olup olmadığını belirlemektedir. Banka tarafından belirlenen risk yönetimi politikalarına, uygulama usullerine, risk bütçelemesine ve risk limitlerine uygunluk da dahil olmak üzere, bankanın risk yönetim sisteminin yeterliliğinin ve etkinliğinin incelenmesi ve değerlendirilmesi yerine getirilmektedir²⁴⁶.

Banka denetçileri, iç kontrol sisteminin ve risk yönetimi sisteminin düzgün bir şekilde çalışmasını temin etmek amacıyla, bankanın faaliyet alanlarının iç kontroller ve risk yönetimi kapsamında işlevsel olarak bölümlenmesini sağlamak suretiyle banka faaliyetlerini gözden geçirerek, iç kontrol sistemini ve risk yönetimi sistemini denetime tabi tutar ve sorunlara karşı uygun çözümler geliştirerek iç

²⁴⁴ СИДЕЛЬНИКОВА Л. Б., с.т. 65.

²⁴⁵ СИДЕЛЬНИКОВА Л. Б., с.т. 66.

²⁴⁶ КРУПЧЕНКО Е. А. / ЗАМЫЦКОВА О.И., с.т. 167.

kontrol merkezine, risk yönetimi grubuna ve banka üst düzey yönetimine yardımcı olurlar²⁴⁷.

Denetçiler, bankanın bünye içi özkaynak değerlendirme sürecinde, bankanın karşı karşıya olduğu çeşitli riskleri ölçme yöntemlerini, bu çerçevede, bankanın riskleri ile yasal ve ekonomik özkaynak düzeyini ilişkilendirmek için geliştirdiği sistemi ve bu sisteme bağlı olarak performans ölçümü kapsamında, risklere karşılık ayırma mekanizmasını ve kurumsal özkaynak politikasına uygunluğunu izlemek için tesis edilen yöntemi düzenli olarak ve bağımsız bir biçimde inceler ve değerlendirirler. Denetçiler, yaptıkları denetimlerde bankanın risk stratejisi hakkında açık bir kanaate sahip olmak zorundadırlar²⁴⁸.

İç denetim faaliyetlerinde bulunan denetçiler saptadıkları sorun ve aksaklıkları uygun yönetim kademesine derhal bildirmekle yükümlüdürler. Denetlenen alandan sorumlu yöneticinin, denetim raporunda yer verilen eksiklikler ve önerilerle ilgili yazılı görüşünü vermesi sağlanır. Hazırlanan denetim raporlarında, bankanın değişik faaliyet alanlarındaki iç kontrol ve risk yönetimi sistemlerine ilişkin sorunlar ve zayıflıklar detaylı bir biçimde açıklanır ve bu zayıflıkları giderici tedbirlerin de belirtileceği, üzerinde anlaşılan bir takvime bağlı tedbirler planına yer verilir. İcracı birimlerce, saptanan sorunların çözümüne ve aykırılıkların düzeltilmesine ilişkin olarak hazırlanan raporlar doğrudan denetim kuruluna gönderilmektedir²⁴⁹.

²⁴⁷ СИДЕЛЬНИКОВА Л. Б., с.т. 69.

²⁴⁸ КРУПЧЕНКО Е. А. / ЗАМЫЦКОВА О.И., с.т. 173.

²⁴⁹ КРУПЧЕНКО Е. А. / ЗАМЫЦКОВА О.И., с.т. 176.

3. İç Denetim Kuralları

Sağlıklı bir sektör yaratmak açısından yapılan denetim için işletmelerde önceden tasarlanmış bir iç denetim kuralları oluşturulmaktadır²⁵⁰. Temel iç denetim kuralları genel olarak aşağıda sıralanmıştır.

İç denetim, işlevsel olarak işletmelerin daha verimli çalışan ve yönetilen bir işletme haline gelmesine katkıda bulunan bir araç niteliğindedir. İç denetim, hiçbir zaman amaç olarak görülmemeli ve bu hale getirilmemelidir. Bu bakış açısından hareketle hangi unvan sahibi tarafından yapılırsa yapılsın ve biçimsel görünüşü ne olursa olsun, iç denetim için yapılan bir yıllık harcama sonucunda elde edilecek faaliyet etkinliğinin ön planda tutulmasının yararlı olacağı düşünülmektedir²⁵¹.

İşletmelerin diğer birimleri tarafından kullanılıp değerlendirilebilecek olanlar dışında önceden yetkililerce varlıkları bilinen gereksiz ve fazla miktarda bilgi sağlayıcı nitelikteki iç denetim mekanizmalarının hızlı bir şekilde gözden geçirilerek elimine edilmeleri yararlı olacaktır. Bilginin azı gibi fazlasının da hiçbir yarar sağlamayacağı, hatta konuları dağıtarak konsantrasyonu bozacağı, işin özünü gözlerden saklayacağı ve global bakış açısına ulaşmayı zorlaştıracağı için zararlı olabileceği unutulmamalıdır²⁵².

Dolayısıyla diğer birimlerin denetim birimi tarafından sunulan bilgileri ne ölçüde geçerli ve doğru veriler olarak kullanabildikleri her zaman sorgulanması gereken bir noktadır. Diğer taraftan bu hususa paralel olarak denetim elemanlarının, denetlenen personel tarafından sunulan doğruyu yansıtmayan bilgileri hızlı bir şekilde ayırma konusunda yetenekli olmaları ve denetim biriminin güncelliğini ve

²⁵⁰ СМІРНОВ, Л.Р., с.т. 54.

²⁵¹ СМІРНОВ, Л.Р., с.т. 54.

²⁵² КОВАЛЕВА, О.В., КОНСТАНТИНОВ, Ю.П., с.т. 79.

geçerliliğini yitirmiş eski bilgilere karşı gereken uyanıklık ve hassasiyeti göstermesi gerekmektedir²⁵³.

İşletmelerin iç denetim birimi, kendisini sürekli olarak yenileyen, mesleki tutuculuğu alt etmiş bir birim olarak var olmak zorundadır. Bu özelliklere sahip olunmaması durumunda, bir kere kurulmuş ve sürekli işletilen sıradan bir iç denetim mekanizması olacak, vardığı sonuçlar çerçevesinde yeterince ciddiye alınmayacak ve dolayısıyla “yaptırım” fonksiyonunu yerine getirmeyeceğinden “yaptırımsız denetim” yakıştırmasını doğal olarak hak edecek ve sonuçta denetimin etkinliği sıfıra yakın olacaktır²⁵⁴.

İç denetimde banka denetçilerinin, bankanın şubelerini ve bağlı kuruluşlarını denetlerken personelin eksiklerini ve hatalarını aramaktan kaçınarak, yol gösterici ve eğitici bir yol izlemesi yararlı olacaktır²⁵⁵.

Banka şubeleri ve bağlı kuruluşlarda iyi niyetle yapılan hatalı işlemlerin doğrusu, “hizmet içi eğitim” anlayışı ile banka elemanlarına anlatılmalıdır.

Ticari Bankalar ve Banka Faaliyetleri Hakkında Kanun’a göre, bankaların iç denetimi, *Denetim Kurulu*, denetim kurulunun bir alt organı olan *İç Denetim Departmanı* ve *İç denetçiler* tarafından yapılmaktadır.

²⁵³ КРУПЧЕНКО, Е.А., ЗАМЫЦКОВА, О.И., ст. 31.

²⁵⁴ ТЕРЕХОВ, А.А., ТЕРЕХОВ, М.А., *Контроль и Аудит*, Основные Методологические Приемы и Технология, Москва 1998, ст. 89.

²⁵⁵ ТЕРЕХОВ, А.А., ТЕРЕХОВ, М.А., ст. 90.

4. Denetim Kurulu

Ticari Bankalar ve Banka Faaliyetleri Hakkında Kanun'un 18. maddesine göre, her bir bankada Denetim Kurulu (*Audit Komitesi*) ve İç Denetim Departmanı faaliyet göstermek zorundadır. Denetim kurulu, bankaların yönetim kurullarınca yönetim kurulunun denetim ve gözetim faaliyetlerinin yerine getirilmesine yardımcı olmak üzere oluşturulmaktadır. Denetim Kurulu asgari üç kişi olmak üzere tek sayıda üyeden oluşmaktadır. Kurulun üyeleri genel kurul tarafından 3 yıl süreyle tayin edilmektedirler. Süreleri biten üyeler yeniden seçilebilmektedirler. Genel kurul tarafından denetim kurulu üyelerinden biri başkan seçilmektedir. Kurul üyelerinin aylık ücretleri genel kurul tarafından belirlenmektedir²⁵⁶.

Denetim kurulu üyelerinin, Ticari Bankalar ve Banka Faaliyetleri Hakkında Kanun'un 18. maddesi ve Denetim Kurulu Yönetmeliğinde belirtilen niteliklere sahip olmaları şarttır. Ticari Bankalar ve Banka Faaliyetleri Hakkında Kanun'a göre denetim kurulu üyeleri, bu kanunun 18. Maddesinde belirtilen şartlara sahip değilse genel kurul kararı ile görevden alınmalıdır.

Ticari Bankalar ve Banka Faaliyetleri Hakkında Kanun ve ilgili yönetmelik çerçevesinde denetim kurulunun görev ve sorumlulukları aşağıdaki gibidir:

- Bankanın denetim politikasını ve stratejisini belirlemek,
- İç denetim planlarını tasdik etmek ve iç denetim departmanının faaliyetlerini izlemek,

²⁵⁶ TBBFK. m.18.

- Bağımsız denetçi veya bağımsız denetim şirketlerinin yönetim kurulu tarafından seçilmesinde gerekli önerilerde bulunmak,
- Bağımsız denetçi veya bağımsız denetim şirketleri ile bilgi işbirliği yapmak ve onların faaliyetlerini düzenli olarak izlemek,
- Bankanın icra organları, gözetim organları ile bağımsız denetçi veya bağımsız denetim şirketleri arasında bağlantılar kurmak,
- Bankanın kontrol, risk yönetimi ve iç denetim sistemlerinin etkinliğini ve yeterliliğini temin etmek için gözetim kuruluna önerilerde bulunmak,
- Merkez Bankası'nca belirlenen diğer görevleri yapmaktır.

Anlaşıldığı gibi denetim kurulu, bankanın iç kontrol, risk yönetimi ve iç denetim sistemlerinin etkinliğini ve yeterliliğini, bu sistemler ile muhasebe ve raporlama sistemlerinin Ticari Bankalar ve Banka Faaliyetleri Hakkında Kanun ve ilgili düzenlemeler kapsamında işleyişini ve üretilen bilgilerin bütünlüğünü gözetmek, bağımsız denetçi veya bağımsız denetim şirketlerinin yönetim kurulu tarafından seçilmesinde gerekli ön değerlendirmeleri yapmak, bağımsız denetim kuruluşlarının faaliyetlerini düzenli olarak izlemekle görevli ve sorumludur²⁵⁷.

Denetim kurulu, iç kontrol, iç denetim ve risk yönetimi sistemleri kapsamında oluşturulan birimlerden ve bağımsız denetçi veya bağımsız denetim şirketlerinden görevlerinin ifasıyla ilgili olarak düzenli raporlar almak ve bankanın faaliyetlerinin sürekliliği ve güven içinde yürütülmesini olumsuz etkileyebilecek hususları ve

²⁵⁷ ÖWEZOW, M.S., GANDYMOW, S.G., MURADALYÉW, H., GARLYYÉWA, J.O., YÁYLANOWA, T.M., a.g.e., s. 237.

mevzuata ve iç düzenlemelere aykırılıkları yönetim kuruluna bildirmekle yükümlüdür²⁵⁸.

Denetim kurulu, 3 aylık dönemleri aşmamak kaydıyla icra ettiği işlemlerin sonuçları ile bankada alınması gereken önlemlere, yapılması gereken uygulamalara, bankanın faaliyetlerini güven içinde sürdürülmesi için önemli gördüğü hususlara ilişkin görüşlerini yönetim kuruluna bildirmelidir²⁵⁹.

Denetim kurulu ile yönetim kurulu arasındaki ilişkilerin belirlenmesi, denetim kurulunun faaliyetinin izlenebilmesi ve yönetim kurulu tarafından denetim ve gözetim fonksiyonu çerçevesinde tespit edilen hususlara ilişkin zamanında karar almalıdır. Denetim kurulunun, icra ettiği faaliyetlerin sonuçlarını 3 aylık dönemleri aşmamak kaydıyla raporlaması gerekmektedir. Denetim faaliyetlerinin icrasında tespit edilen sorunlar ile bankanın verimliliği, denetim ve gözetimin etkinliği, faaliyetlerinin emin ve güvenilir bir şekilde icra edilmesi bakımından önemli hususları yönetim kuruluna zamanında bildirilmesi önem arz etmektedir²⁶⁰.

Denetim kurulu, faaliyetlerini icra ettiğinde uluslararası uygulamaları göz önünde bulundurarak, bankanın iç sistemlerinin etkinliğini ve yeterliliğini, bu sistemler ile muhasebe ve raporlama sistemlerinin Ticari Bankalar ve Banka Faaliyetleri Hakkında Kanun ve ilgili düzenlemeler çerçevesinde işleyişini ve üretilen bilgilerin bütünlüğünü gözetmek, bağımsız denetçi veya bağımsız denetim şirketlerinin seçilmesinde onların yeterliliği konusunda ön değerlendirmeleri yapmak ve bağımsız denetçi veya bağımsız denetim şirketlerinin faaliyetleri süresince

²⁵⁸ ÖWEZOW, M.S., GANDYMOW, S.G., MURADALYÝEW, H., GARLYÝEWA, J.O., ÝAYLANOWA, T.M., a.g.e., s. 238.

²⁵⁹ ÖWEZOW, M.S., GANDYMOW, S.G., MURADALYÝEW, H., GARLYÝEWA, J.O., ÝAYLANOWA, T.M., a.g.e., s. 238.

²⁶⁰ ÖWEZOW, M.S., GANDYMOW, S.G., MURADALYÝEW, H., GARLYÝEWA, J.O., ÝAYLANOWA, T.M., a.g.e., s. 240.

bağımsızlıklarını ve yeterliliklerini düzenli olarak izlemek gibi görevleri üstlenmektedir²⁶¹.

Denetim kurulunun faaliyetlerinin gereği gibi yerine getirilebilmesi, bankanın iç sistemler kapsamında oluşturulan birimleri ile bağımsız denetçi veya bağımsız denetim şirketlerinden gerekli bilgileri almasına bağlıdır. Bundan dolayı denetim komitesi, iç sistemler kapsamında oluşturulan birimlerden ve bağımsız denetçi veya bağımsız denetim şirketlerinden düzenli raporlar almalıdır ve bankanın faaliyetinin sürekli ve güven içinde sürdürülmesi bakımından, tespit ettikleri mevzuata aykırı veya önemli hususları yönetim kuruluna bildirmelidir²⁶².

Denetim kurulunun görev, yetki ve sorumlulukları ile faaliyetlerinin usul ve esasları Merkez Bankası tarafından düzenlenmektedir.

5. İç Denetim Departmanı

İç Denetim Departmanı, denetim kurulunun bir alt organ olarak onun kontrolünde faaliyet göstermektedir. İç denetim departmanı, bankanın icra organı ile karşılıklı olarak bankada iç denetimi ve risk yöntemleri sistemlerinin faaliyetine kesintisiz nezaret etmektedir²⁶³.

²⁶¹ ÖWEZOW, M.S., GANDYMOW, S.G., MURADALYÝEW, H., GARLYÝEWA, J.O., ÝAYLANOWA, T.M., a.g.e., s. 242.

²⁶² ÖWEZOW, M.S., GANDYMOW, S.G., MURADALYÝEW, H., GARLYÝEWA, J.O., ÝAYLANOWA, T.M., a.g.e., s. 242.

²⁶³ ÖWEZOW, M.S., GANDYMOW, S.G., MURADALYÝEW, H., GARLYÝEWA, J.O., ÝAYLANOWA, T.M., a.g.e., s. 253.

İç denetim departmanı banka dâhilinde iç denetim işlevini yapmaktadır. İç denetim departmanı iç denetim planlarını düzenlemek, onları uygulamak ve denetim sonuçları ile ilgili bilgiler vermekle yükümlüdür²⁶⁴.

İç denetim departmanı banka çalışanlarının ve banka yetkililerinin faaliyetlerine nezaret etmek, değerlendirmek ve bununla ilgili bilgiler vermekle yükümlüdür²⁶⁵.

İç denetim departmanının direktörü ve üyeleri denetim kurulunun önerisi üzerine Gözetim Kurulu tarafından göreve atanmakta ve görevden alınmaktadır²⁶⁶.

Bankalarda denetim kurulunun ve iç denetim departmanının faaliyetinin usul ve esasları Merkez Bankası tarafından düzenlenmektedir.

6. İç Denetçiler

Genel kurul tarafından ortaklar arasından veya dışarıdan seçilebilen iç denetçiler iç denetimin yetkili organlarından. Gerektiğinde yürütme organını ikaz etme ve oy kullanmamak kaydıyla yürütme organının toplantılarına katılma yetkileri vardır²⁶⁷.

İç denetçilerin faaliyetlerinin usul ve esasları 1996 tarihli Denetim İşleri Hakkında Kanun'la belirlenmektedir.

²⁶⁴ ÖWEZOW, M.S., GANDYMOW, S.G., MURADALYÝEW, H., GARLYÝEWA, J.O., ÝAYLANOWA, T.M., a.g.e., s. 253.

²⁶⁵ ÖWEZOW, M.S., GANDYMOW, S.G., MURADALYÝEW, H., GARLYÝEWA, J.O., ÝAYLANOWA, T.M., a.g.e., s. 254.

²⁶⁶ ÖWEZOW, M.S., GANDYMOW, S.G., MURADALYÝEW, H., GARLYÝEWA, J.O., ÝAYLANOWA, T.M., a.g.e., s. 255.

²⁶⁷ ÖWEZOW, M.S., GANDYMOW, S.G., MURADALYÝEW, H., GARLYÝEWA, J.O., ÝAYLANOWA, T.M., a.g.e., s. 259.

İç denetçiler yüksek öğrenim görmüş, bankacılık, hukuk, muhasebe konularında bilgi ve deneyim sahibi olan kişilerdir.

İç denetçiler yönetim kurulunun kanun ve ana sözleşme hükümlerine uymalarına nezaret etmek, bütçe ve bilançoyu denetlemek, tasfiye işlemlerine nezaret etmek, gerektiğinde genel kurulu toplantıya çağırarak, ortakların yönetim kurulu üyeleri ve müdürler aleyhine yaptıkları şikâyetleri incelemek gibi görevleri üstlenmektedirler²⁶⁸.

İç denetçiler, denetim kurulu ile birlikte bankaların uygun ve verimli biçimde faaliyet göstermelerine yardımcı olmaktadır. İç denetimin faydalı olabilmesi için yönetim kurulunun ve genel kurulun denetim sonuçlarını sağlıklı değerlendirerek gerektiğinde yönetim anlayışını ve hatta yöneticileri değiştirmeli ya da diğer tedbirleri almalıdır²⁶⁹.

İç denetçiler, Ticari Bankalar ve Bankacılık Faaliyetleri Hakkında Kanun'a ve ilgili mevzuata göre bankacılık işlemlerinin bankacılık ilkelerine ve bankacılık mevzuatına uygunluğunu denetlemekte, bankacılık işlemlerini ve banka personelinin çalışma biçimini daha yakından ve düzenli olarak denetim altında tutmaktadırlar. Bu tür denetim genel teftiş, teftiş veya belirli bir vakanın çıkmasına bağlı olarak denetim faaliyetleri şeklinde yapılmaktadır. Bankalar için bu tür denetimin yapılması çok önemli ve yararlıdır. Bu denetim rakamsal bilgilerin denetimi ve teyidi ile sınırlı bir mali denetim değildir. İşlem denetimi de denilebilecek olan bu denetimde, öncelikle işlemlerin kanuna ve bankacılık kurallarına uygunluğu denetlenmektedir. Böylece banka çalışanlarının kötü niyetli ya da kusurlu davranışlarıyla hukuka aykırı

²⁶⁸ ÖWEZOW, M.S., GANDYMOW, S.G., MURADALYÝEW, H., GARLYÝEWA, J.O., ÝAYLANOWA, T.M., a.g.e., s. 260.

²⁶⁹ ÖWEZOW, M.S., GANDYMOW, S.G., MURADALYÝEW, H., GARLYÝEWA, J.O., ÝAYLANOWA, T.M., a.g.e., s. 237.

olarak müşterilere zarar vermesinin önüne geçilmiş olacaktır. Denetim, ayrıca ana sözleşmeye ve özellikle banka üst yönetiminin belirlediği iç düzenlemelere uyulup uyulmadığını da kapsamaktadır. Böylece personelin işlem riskine karşı bankanın hukuki ve ekonomik yararı korunmuş olacaktır. İç denetçiler genel kurul ve gözetim kuruluna denetim sonuçlarını raporla bildirmekle yükümlüdürler²⁷⁰.

V. DIŞ DENETİM

Dış denetim banka dışından yapılan denetim türüdür. Banka denetimi gerek tasarrufların korunması ve bunların etkin ve verimli bir şekilde kullanılması, gerekse mali sektörde doğabilecek olumsuzlukların önlenmesi için gereken bir durumdur. Dış denetimin amacı bir bankayı korumak değil, ekonomik kamu düzenini koruyarak sistemin sağlıklı ve doğru bir şekilde gelişmesini sağlamaktır²⁷¹.

Bankaların dış denetimi Merkez Bankası ve Bağımsız Denetçiler (*Auditor*) veya Bağımsız Denetim Şirketleri (*External Auditing*) tarafından yapılmaktadır.

Merkez Bankası Hakkında Kanun'un 4. maddesi ile Merkez Bankası'na verilmiş bazı yetkiler vardır. Merkez Bankası, bu yetkilerin kullanılması ve sonuçlarının izlenmesi için denetleme yapmak durumundadır. Bu faaliyeti için Merkez Bankası'nda Banka ve Kredi Denetim Komitesi oluşturulmuştur²⁷².

²⁷⁰ ÖWEZOW, M.S., GANDYMOW, S.G., MURADALYÝEW, H., GARLYÝEWA, J.O., ÝAYLANOWA, T.M., a.g.e., s. 237.

²⁷¹ СМІРНОВ, Л.П., с.т. 87.

²⁷² ТББК. м. 4.

1. Merkez Bankası'nın Denetimi

Ticari Bankalar ve Banka Faaliyetleri Hakkında Kanun'un 2. maddesine göre bankaların ve yabancı banka şubelerinin mali durumlarının Merkez Bankası'na değerlendirilmesi bakımından Merkez Bankası müfettişleri tarafından yılda bir kez denetimi yapılmaktadır²⁷³. Ayrıca mali yapısında sarsıntı veya mevzuata aykırı işlemler durumu mevcut olursa Merkez Bankası'nın bankalarda ve yabancı banka şubelerinde teftiş yapma yetkisi vardır. Yapılan bu denetimin prosedür, usul ve esasları Merkez Bankası tarafından belirlenmektedir.

2. Bağımsız Dış Denetim

Bağımsız denetim kavramını, denetleme ile ilgili konulan kurallara uygun olarak yürütülen inceleme sonuçlarına dayanarak düzenlenmiş mali tabloların Ticari Bankalar ve Banka Faaliyetleri Hakkında Kanun çerçevesinde yapılan işlemlerin tespiti ve rapora bağlanması olarak açıklayabiliriz.

Bankacılık sektörünün en önemli unsurlarından biri de banka denetimini yapan sùjelerdir. Diğer gözetim ve denetim organları gibi bu sùjeler, yani bağımsız denetçiler ve bağımsız denetim şirketleri de ÷lkede bankacılık sisteminin etkin bir şekilde çalışmasını, yeterli mali güce sahip olmasını, uluslararası bankacılık sistemine entegre olmasını sağlamaktadır²⁷⁴.

Bankalar, ekonominin diğer işletmelerinden yaptığı işlemler açısından büyük farklılıklar gösterdiği için denetimi de kendine özgü özelliklere sahiptir. Tüm

²⁷³ ТББФК. м.2.

²⁷⁴ СМІРНОВ, Л.П., с.т. 98.

ülkelerde banka denetiminin büyük farklılıklar içermekle birlikte kendine özgü özellikleri vardır²⁷⁵.

Denetim mesleğinin kökeni hakkında tarihi kaynaklarda farklı yorumlar yapılmaktadır. Şöyle ki tarihi kaynaklardaki yorumlardan birine göre M.Ö. 200 yılında Roma İmparatorluğunda, imparatorluğun mali ve mahkeme işlemlerini yapan özel izinli yetkili kişiler olan “*kvestorlar*”, muhasebecilerin faaliyetini denetlemekteydiler. Yapılan denetimin sonucu raporlara bağlanarak kvestorlar tarafından imparatorluğun merkezine gönderilmekteydi. Merkezde raporlar bilirkişiler tarafından incelenmekteydi. Bu mekanizmanın uygulanması sonucunda denetim mesleği oluşmaya başlamıştır²⁷⁶.

Profesyonel denetimin yapılması ile ilgili ilk yasa olan “Zorunlu Denetim Hakkında Kanun”, 1862 yılında Büyük Britanya’da kabul edilmiştir. Bu kanunda denetimin stratejileri, onun zorunluluğu, oluşma ilkeleri ve mekanizmaları, uygulamaya ilişkin usul ve esaslar düzenlenmiştir. Daha sonra 1867 yılında Fransa’da, 1937 yılında ise ABD’de denetime ilişkin kanunlar kabul edilmiştir²⁷⁷.

Benzer sistem Rusya’da I. Petr zamanında uygulanmaya başlanmıştır. SSCB zamanında 1928 yılında denetim hizmetlerinin yapılması ile ilgili kararlar alınmış, fakat pek gelişmemiş ve uygulanması sona ermiştir²⁷⁸.

1991 yılında Sovyetler Birliğine dâhil olan ülkeler bağımsızlıklarını kazandıktan sonra planlı ekonomiden serbest pazar ekonomisine doğru yönelmeye

²⁷⁵ ТЕРЕХОВ, А.А., ТЕРЕХОВ, М.А., с.т. 103.

²⁷⁶ ТЕРЕХОВ, А.А., ТЕРЕХОВ, М.А., с.т. 103.

²⁷⁷ ТЕРЕХОВ, А.А., ТЕРЕХОВ, М.А., с.т. 105.

²⁷⁸ КОБАЛЕВА, О.В., КОНСТАНТИНОВ, Ю.П., с.т. 87.

başladılar. Rekabet ortamının artması ve mali sektörün gelişmeye başlamasıyla mali kuruluşların da denetiminin yapılması önem arz etmeye başlamıştır²⁷⁹.

Ülkelerin kalkınmasında önemli fonksiyonlar yüklenen bankalar finans sektöründe önemli yere sahiptir. Bu kadar önemli olan bu kuruluşların faaliyetlerinin Bağımsız Denetçi veya Bağımsız Denetim Şirketleri tarafından denetlenmesi bankacılık sektörünü ve mali piyasaları korumak ve güçlendirmek için zorunlu hale gelmiştir²⁸⁰.

Türkmenistan'da Bağımsız Denetim Şirketleri 1990'lı yıllarda ortaya çıkmıştır. 1990'lı yılların başlarında ayrı ayrı bakanlıklarda, komitelerde denetim hizmetini yapan kuruluşlar faaliyet göstermekteydi. Fakat profesyonel denetim yapan kuruluşlar tam olarak 1996 yılında faaliyete başlamıştır²⁸¹. 1996 tarihinde "Denetim İşleri Hakkında Kanun" kabul edildi. Bu kanun, VI Fesil, 25 maddeden oluşmaktadır. I. Fesil Genel Hükümler olup 6 maddeden oluşmaktadır. II. Fesil Türkmenistan'da denetim faaliyetinin yapılaş prosedürü ve tanzimi ile ilgili olup 7 maddeden, III. Fesil denetçilerin meslek üst kuruluşu olan Denetçiler Palatası²⁸² ile ilgili olup 3 maddeden, IV. Fesil Türkmenistan'da denetim hizmetinin yapılabilmesi için gerekli olan sınav ve alınması gereken ruhsatnameler ile ilgili olup 5 maddeden, V. Fesil Denetçi ve Denetim şirketlerinin görevlerinden dolayı şahsi ve cezai sorumluluklarıyla ilgili olup 2 maddeden, VI Fesil ise son ve genel hükümler olup 2 maddeden ibarettir.

²⁷⁹ БАРЫШНИКОВ, Н.П., *Организация и Методика Проведения Общего Аудита*, Москва 1996, с.т. 65.

²⁸⁰ БАРЫШНИКОВ, Н.П., с.т. 66.

²⁸¹ GANDYMOV, S.G., (*Reformirlemeli*), s. 101.

²⁸² Chamber of Auditors of Turkmenistan.

“Denetim İŖi Hakkında Kanun”da Türkmenistan’da faaliyet göstermekte olan Bağımsız Denetçiler ve Bağımsız Denetim Ŗirketlerinin çalışmalarına ilişkin usul ve esaslar düzenlenmiştir. Denetim hizmeti ile ilgili hususlar “Denetim İŖi Hakkında Kanun”la, diğer ilgili mevzuatlar ve uluslararası anlaşmalarla düzenlenmektedir. Türkmenistan’da bankaların mali durumunun her takvim yılı Bağımsız Denetçiler ve Bağımsız Denetim Ŗirketlerince denetiminin yapılması Ticari Bankalar ve Banka Faaliyetleri Hakkında Kanun’un 33. maddesine göre zorunlu hale gelmiştir.

Ticari Bankalar ve Banka Faaliyetleri Hakkında Kanun’un 33. maddesine göre, bankaların yönetim kurulu kararıyla her takvim yılı başında mali durumlarının Merkez Bankası’nın gözetim ve denetimini sağlamak amacıyla Bağımsız Denetçilerden ve Bağımsız Denetim Ŗirketlerinden birini görevlendirme zorunlulukları vardır. Ticari Bankalar ve Banka Faaliyetleri Hakkında Kanun’un 33. maddesinde belirtildiği gibi, bağımsız denetim Ŗirketi denetimini en geç yılsonunu izleyen 5 ay içinde tamamlayarak denetim raporlarını Merkez Bankası’na göndermek zorundadır. Bankaların genel kurula sunacağı yıllık bilançoları ile kar ve zarar cetvellerini bağımsız denetim kuruluşunun onaylaması şarttır. Banka, TBBFK. m. 33’de belirtildiği gibi, bağımsız denetçi veya bağımsız denetim Ŗirketi tarafından onaylanmış mali tablosunu hissedarlarının ve müşterilerinin talebi üzerine onlara teslim etmek zorundadır²⁸³.

Banka denetleme sırasında bağımsız denetçi veya bağımsız denetim Ŗirketinin istediği tüm belgeleri onlara vermekle yükümlüdür. Bağımsız denetçi veya bağımsız denetim Ŗirketi denetim sırasında banka yöneticisi veya banka personelinin bankaya zarar verebilecek yasadışı davranışlarını veya bankanın mali bünyesinde önemli bir

²⁸³ TBBFK. m.33.

olumsuz gelişme tespit ettiğinde durumu Merkez Bankası'na bildirmekle yükümlüdür. Merkez Bankası, bağımsız denetçi veya bağımsız denetim şirketi eliyle bankaların iç denetim organlarının denetim raporlarını denetlemektedir. Merkez Bankası gerekli gördüğü bazı konularda bağımsız denetçi veya bağımsız denetim şirketlerinden ek denetleme yapmalarını veya başka bir denetçinin veya denetim şirketinin denetimini isteyebilmektedir.

3. Bağımsız Denetçiler ve Bağımsız Denetim Şirketleri

Türkmenistan'ın Denetim İşi Hakkında Kanunu'na göre denetim faaliyeti hem tüzel kişiler, yani Bağımsız Denetim Şirketleri hem de gerçek kişiler, yani Bağımsız Denetçiler tarafından yapılmaktadır²⁸⁴.

Denetim İşi Hakkında Kanun'un 4. maddesine göre, bağımsız denetçiler "*Türkmenistan Denetçiler Palatası*" (*Chamber of Auditors of Turkmenistan*) tarafından verilen lisans esasında bağımsız denetim hizmeti göstermek hakkı elde etmiş gerçek kişilerdir.

Denetim İşi Hakkında Kanun'un 5. maddesine göre, denetim şirketleri "*Türkmenistan Denetçiler Palatası*" tarafından verilen lisansa dayalı olarak Türkmenistan sınırları dâhilinde denetim hizmeti göstermek hakkı elde etmiş ve faaliyet alanı yalnız denetim olan tüzel kişilerdir²⁸⁵.

Bağımsız denetim şirketi kurmak için en az üç bağımsız denetçinin olması şarttır.

²⁸⁴ Denetim İşi Hakkında Kanun m. 3.

²⁸⁵ Denetim İşi Hakkında Kanun m. 5.

Denetim İŖi Hakkında Kanun'un 3. maddesine göre bağımsız denetçi olma Ŗartları Ŗu Ŗekildedir:

- Türkmenistan vatandaŖı olmak,
- Mali ve finansal kuruluŖlardaki görevinden mahkeme kararı ile alınmamıŖ olmak,
- Hukuk, iktisat, muhasebe, maliye dallarda lisans düzeyinde öğrenim grmŖ ve bu alanlarda en az 3 yıllık mesleki deneyime sahip olmak,
- Bağımsız denetçilik sınavını baŖarıyla vermiŖ olmak,
- Hırsızlık, dolandırıcılık, görevi kötüye kullanma gibi suçlardan hüküm giymemiŖ olmak²⁸⁶.

Daha sonradan yapılan düzenlemeyle, kendi ülkesinde denetim hizmeti faaliyeti yapma hakkı olan yabancı ülke vatandaŖı, Denetçiler Palatası'ndan resmi izin almak kaydıyla Türkmenistan devleti sınırlarında denetim hizmeti yapabilir.

Bağımsız denetçiler ve bağımsız denetim Ŗirketleri, kanun uyarınca yaptıkları faaliyetler dolayısıyla üçüncü kiŖilere verdikleri zararlardan sorumludurlar. Bağımsız denetçiler ve bağımsız denetim Ŗirketleri, denetim esnasında, bankanın varlığını tehlikeye sokabilecek veya yöneticilerin kanun veya esas szleŖmeyi ihlal etmiŖ olduklarını gösteren hususları tespit ederse, durumu derhal yetkilendirilen organa²⁸⁷ bildirmek zorundadır. Bu bildirim, denetçilerin mesleki prensiplerine ve bağımsız dıŖ

²⁸⁶ Denetim İŖi Hakkında Kanun m. 3.

²⁸⁷ Merkez Bankası'nın Banka ve Kredi Denetim Komitesi.

denetim anlaşmalarına veya bankacılık sırlarına ilişkin kurallara aykırı olmayacaktır²⁸⁸.

3.1. Bağımsız Denetçiler

Denetim hizmeti yapmak isteyen her bir gerçek kişi, Türkmenistan Denetçiler Palatası'nın "Denetim faaliyetinde bulunmak için sınavların yapılma Kuralları"nda öngörülmüş prosedürlerden geçmelidir²⁸⁹.

Sınavlar, Denetçiler Palatası tarafından belirlenen sınav komisyonu tarafından yapılmaktadır²⁹⁰. Sınav Komisyonu, mevcut kurallara uygun olarak denetçi unvanını kazanmak için yapılan sınavların objektifliğini temin etmek ve sınava katılacak adayların bilgi düzeylerini doğru bir şekilde değerlendirmek için Denetçiler Palatası başkanının kararı ile belirlenmektedir²⁹¹.

Sınav komisyonunun üyeleri, komisyonun amacı ve görevi Denetçiler Palatası tarafından onaylanmış "Denetim Hizmetinde Bulunmak için Sınav Komisyonu Hakkında Esasnamesi" ile belirlenmektedir.

Sınav komisyonu faaliyetini "Denetim İşleri Hakkında Kanun", "Denetçiler Palatası Hakkında Esasname", yürürlükte olan ilgili diğer kanunlar, "Sınavların Geçirilme Kuralları", Palata başkanının kararları ve "Sınav Komisyonu Hakkında Esasname" kapsamında yürütmektedir²⁹².

²⁸⁸ Denetim İşleri Hakkında Kanun m. 22.

²⁸⁹ Denetim İşleri Hakkında Kanun m. 19.

²⁹⁰ Denetim İşleri Hakkında Kanun m. 19.

²⁹¹ Sınav Komisyonu "Denetçiler Palatası Hakkında Esasname"ye uygun olarak kurulmaktadır.

²⁹² Denetim İşleri Hakkında Kanun m. 17.

Sınavların yapılma kuralları, sınav komisyonu üyeleri ve Denetçiler Palatası başkanı tarafından belirlenmektedir²⁹³. Sınav komisyonunu, Denetçiler Palatası'ndan, Maliye Bakanlığı'ndan, Baş Vergi İdaresi'nden, Merkez Bankası'ndan, bağımsız denetçi ve bağımsız denetim şirketinden uzmanlar oluşturmaktadır. Sınav komisyonu üyelerinin en az %50'si bağımsız denetçi ve bağımsız denetim şirketi uzmanlarından oluşmak zorundadır²⁹⁴.

Aday kişilerin sınav komisyonuna aşağıdaki belgeleri vermeleri gerekmektedir:

- Sınav komisyonu başkanı adına yazılmış dilekçe,
- Hukuk, iktisat, muhasebe veya maliye eğitimi aldığına dair diplomanın aslı veya noterce onaylanmış sureti,
- Sınav ücretinin ödendiğine dair makbuz.

Başvuranlar için Denetçiler Palatası tarafından ücretli hazırlık kursları düzenlenmektedir. Ücret her sene Denetçiler Palatası tarafından belirlenmektedir. Sınavlara 15 gün kala sınava girme hakkı kazanmış kişilerin listesi sınav komisyonu tarafından açıklanır. Listede sınava girme hakkı kazanmış kişiler hakkında aşağıdaki bilgiler belirtilmektedir:

- Adı, soyadı, babasının adı,
- Pasaport bilgileri, posta adresi, çalıştığı yer hakkında bilgi,
- Muhasebe, maliye, iktisat veya hukuk dallarında mesleki deneyim yılı,

²⁹³ Denetim İşi Hakkında Kanun m. 15.

²⁹⁴ Denetim İşi Hakkında Kanun m. 17.

- Mezun olduğu üniversite, diploma numarası, verilme tarihi ve mesleği.

Sınav komisyonu, sınavdan 10 gün önce sınava girecek kişilere sınav tarihi ve yeri ile ilgili bilgileri vermek zorundadır. Sınavlar yazılı ya da sözlü yapılabilmektedir. Sınav sonuçları 5 gün içinde açıklanmaktadır. En az 20 puan almış adaylar sınavda başarılı sayılmaktadır²⁹⁵.

3.2. Bağımsız Denetim Şirketleri

Türkmenistan'da denetim faaliyetinde bulunmak için bağımsız denetim şirketlerinin kurulması Türkmenistan Devleti'nin ilgili kanunları ile düzenlenmektedir. Bağımsız denetim şirketleri, İşletmeler Hakkında Kanun'a göre en az üç kurucu tarafından kurulur. Ayrıca Denetim İşleri Hakkında Kanun'a göre sadece bağımsız denetçiler kurucu olabilmektedirler²⁹⁶.

Denetim İşleri Hakkında Kanun'un 4. maddesine göre, bağımsız denetim şirketi halka açık anonim şirket hariç her türlü ortaklık olarak kurulabilmektedirler.

Mevzuata göre bazı alanlarda faaliyette bulunmak için uygun icra organlarından özel izin (lisans) almak gerekmektedir. Nitekim bağımsız denetçilerin ve bağımsız denetim şirketlerinin de denetim faaliyetinde bulunabilmeleri için Denetçiler Palatası'ndan lisans almaları gerekmektedir. Denetim Şirketlerinin lisans almaya ilişkin usul ve esasları Denetim İşleri Hakkında Kanun ile belirlenmektedir. Buna göre denetim hizmeti yapmak için bağımsız denetim şirketlerinin faaliyeti için lisans alma prosedürü aşağıdaki gibidir:

²⁹⁵ *Denetçiler Palatasının Sınav Komisyonu Hakkında Esasnamesi.*

²⁹⁶ **Denetim İşleri Hakkında Kanun** m. 4.

İşletmeler Hakkında Kanun'a göre devlet kaydı yapılmış denetim şirketinin, denetim faaliyetinde bulunmak için Denetçiler Palatası'na başvuru yapması gerekmektedir²⁹⁷. Başvurularda aşağıdaki belgeler istenilmektedir:

- Lisans almak için dilekçe,
- Şirketin kuruluş senetlerinin sureti,
- Şirketin devlet kaydı hakkında Tasdiknamenin sureti,
- Türkmenistan'da şubesini açmak isteyen yurt dışında kurulmuş şirketin kendi ülkesinde denetim yapmak hakkını elde etmiş olduğuna dair belgenin onaylı sureti ve bu şubede faaliyet gösterecek olan denetçilerin lisanslarının onaylı sureti,
- Lisans almak için devlet rüsumunun ödenildiğine dair belge.

Teslim olunan belgelerin Denetçiler Palatası tarafından özel defterde kaydı yapılır. Belgelerin kaydının yapıldığı tarihten itibaren 15 gün içinde lisans verilmesi hakkında karar kabul edilir. Belgelerde eksiklik bulunması halinde, istenilen bilgi ve belgelerin tamamlanması ilgili tarafa yazılı şekilde bildirilir. Belgelerdeki eksiklikler giderildikten sonra tekrar teslim olunduğu tarihten itibaren 5 gün içinde yeniden incelenir ve uygun karar kabul edilir.

Bazı durumlarda Denetçiler Palatası lisans vermektan imtina ede edebilmektedir. Denetçiler Palatası lisans vermektan aşağıdaki hallerde imtina edebilir:

²⁹⁷ Denetim İşi Hakkında Kanun m. 4.

- Lisans alınması için sunulan belgelerde eksiklikler olduğunda,
- Belgelerde yanlış bilgiler bulunduğunda,
- Belgelerde Denetim İşleri Hakkında Kanun'a, Türkmenistan Kanunlarına aykırı haller olduğunda,
- Dilekçe sahibine daha önce denetim hizmetinde bulunmak için verilen lisansın Denetçiler Palatası tarafından iptal edilmesinden itibaren 2 yıl geçmemişse,
- Dilekçe sahibine daha önce denetim hizmetinde bulunmak için verilen lisansın Denetçiler Palatası tarafından faaliyetinin durdurulduğu sürecinde başvuru yapılmışsa,
- Denetim hizmetinde bulunmak için Denetim İşleri Hakkında Kanun'da öngörölmüş şartlara uyulmamışsa (meslek hazırlığı, eğitim, staj vb.),
- Kanunda öngörölmüş diğer hallerde.

Dilekçe sahibi tarafından sunulan belgeler ilgili mevzuatın taleplerine uygun ise, Denetçiler Palatası lisans verilmesi hakkında olumlu karar kabul eder. Lisansla aşağıdaki bilgiler yer almaktadır:

- Denetim Şirketinin adı ve hukuki unvanı (yabancı denetim şirketi ise şube ve temsilciliğinin adı ve hukuki unvanı),
- Denetim faaliyetinin yapılma kuralları,

- Lisans verilen faaliyet alanı,
- Lisansın faaliyet süresi,
- Lisansın kayıt numarası ve verilme tarihi.

Bağımsız denetçilere ve bağımsız denetim şirketlerine verilen lisans Denetçiler Palatası başkanı tarafından imzalanır ve Palata'nın mührü ile onaylanır.

Faaliyet izni (lisans) 5 yıl süreyle verilmektedir. Bağımsız denetçiler, bağımsız denetim şirketleri, yabancı denetim şirketlerinin şubeleri denetim hizmetleri ile ilgili öngörölmüş kurallar çerçevesinde faaliyet yapmaktadırlar. Şirketlerin faaliyetlerinin gözetimi Denetçiler Palatası tarafından yapılmaktadır²⁹⁸.

Denetim İşleri Hakkında Kanun'un 20. maddesine göre Denetçiler Palatası tarafından, mevzuata aykırılık hallerinde denetçilerin ve denetim şirketlerinin faaliyeti durdurulabilmekte veya faaliyet izni iptal edilebilmektedir. Ayrıca lisans almış olan bağımsız dış denetim şirketi, 2 yıl içinde faaliyete başlamazsa veya denetim işi yapmazsa, söz konusu denetim şirketinin denetim lisansı geçersiz hale gelmektedir²⁹⁹.

4. Bağımsız Dış Denetim Sözleşmesi

Bağımsız dış denetim, müşteri ile denetçi veya denetim şirketi arasında yapılan sözleşme çerçevesinde yürütölmektedir. Bağımsız dış denetim sözleşmesi, *“Bağımsız denetçi veya bağımsız denetim şirketi ile müşteri arasında imzalanan,*

²⁹⁸ Denetçiler Palatasının Sınav Komisyonu Hakkında Esasnamesi.

²⁹⁹ Denetim İşleri Hakkında Kanun m. 20/son.

*denetçi tarafından müşteriye ait mali tabloların gerçeği yansıtip yansıtmadığının ve muhasebe ilkelerine uygun olup olmadığının tespit edilmesini ve elde edilen sonuçların rapora bağlanmasını gerektiren, buna karşılık müşteri tarafından ücret ödeme yükümlülüğü içeren bir sözleşmedir*³⁰⁰.

Bağımsız dış denetim sözleşmesi karşılıklı ve birbirine uygun irade beyanları ile oluşturulmaktadır. Bankanın yönetim kurulunca bağımsız denetçi veya bağımsız denetim şirketi seçilmekte ve seçilen bağımsız denetçi veya bağımsız denetim şirketi genel kurulun onayına sunulmaktadır. Bankanın yönetim kurulu birden fazla bağımsız denetçi veya bağımsız denetim şirketinin adını genel kurula sunabilmektedir. Bu durumda genel kurul, yönetim kurulu tarafından önerilenin birini onaylar. Birden fazla bağımsız denetçi veya bağımsız denetim şirketlerinin önerilmesi halinde genel kurulun bunlardan birini seçerek onaylamak gibi bir zorunluluğu bulunmamaktadır. Genel kurul önerilen bağımsız denetçi veya bağımsız denetim şirketlerinin hiçbirini onaylamayabilmektedir³⁰¹.

Bağımsız denetçi veya bağımsız denetim şirketinin seçiminin belirli bir zaman zarfında yapılması zorunlu kılınmıştır. Buna göre en geç ilgili hesap döneminin ilk üç ayında ve genel kurul toplantısından önce seçim gerçekleştirilerek genel kurulun onayına sunulmalıdır. Bağımsız denetim sözleşmesi bankanın yönetim kurulu ve bağımsız denetçi veya bağımsız denetim şirketi tarafından birlikte imzalanmaktadır³⁰².

³⁰⁰ ДАНИЛЕВСКИЙ, Ю.А., *Общий Аудит*, Аудит Бирж, Москва 1996. ст.19.

³⁰¹ ДАНИЛЕВСКИЙ, Ю.А., ст.24.

³⁰² ДАНИЛЕВСКИЙ, Ю.А., ст. 71.

4.1. Bağımsız Dış Denetim Sözleşmesinin Tarafları

Bağımsız dış denetim sözleşmesi, bir tarafta bağımsız denetçi veya bağımsız denetim şirketi, diğer tarafta ise müşterinin (ilgili banka) yer aldığı bir sözleşmedir³⁰³.

Müşteri, bağımsız denetim yaptırmak üzere bağımsız denetçi veya bağımsız denetim şirketi ile sözleşme imzalamış işletmelerdir (bankalardır)³⁰⁴. Bağımsız denetim kanuni bir zorunluluğa dayanarak yapılabileceği gibi isteğe bağlı olarak da yapılabilecektir³⁰⁵.

4.2. Bağımsız Dış Denetim Sözleşmesinin Unsurları

Bağımsız denetim sözleşmesinin oluşturulmasına ilişkin herhangi bir engel yoksa düzenlenen bağımsız denetim sözleşmesi taraflarca imzalanır. Uluslararası denetim standartlarına göre de dış denetim faaliyeti bir sözleşmeye bağlanmalıdır.

Bağımsız denetim sözleşmelerinde aşağıdaki unsurlara yer verilmesi zorunludur³⁰⁶:

- Finansal tabloların bağımsız denetiminin amacı ve bağımsız denetim dönemi;
- Banka yönetiminin finansal tablolara ilişkin sorumluluğu;

³⁰³ БЕЛОГЛАЗОВА, Г.Н., ст.32.

³⁰⁴ ЖУКОВ, Е. Ф., *Банки и Небанковские Кредитные Организации и Их Операции* (учебник), Москва 2005, ст. 102.

³⁰⁵ ДАНИЛЕВСКИЙ, Ю.А., ст. 36.

³⁰⁶ ДАНИЛЕВСКИЙ, Ю.А., ст. 29.

- Finansal tablolar düzenlenirken esas alınan finansal raporlama standartları;
- Bağımsız denetçi veya bağımsız denetim şirketinin uymakla yükümlü olduğu bağımsız denetim standartları ve bağımsız denetimin kapsamı;
- Bağımsız denetimden sorumlu bağımsız denetçi veya bağımsız denetim şirketinin unvanı, çalışma süreleri ve bağımsız denetim ücreti;
- Bağımsız denetimle ilgili olarak istenen her türlü kayıt, belge ve diğer bilgilere erişimin gerekliliği;
- Bağımsız denetimle ilgili olarak yaptırılacak mesleki sorumluluk sigortası.

5. Bağımsız Denetçi veya Bağımsız Denetim Şirketi Tarafından Yapılan Denetimin Kapsamı

“Denetim İşi Hakkında Kanun” ve ilgili mevzuat göz önünde bulundurularak, “Bağımsız Denetçi” ve “Bağımsız Denetim Şirketi”nin faaliyet sahalarını şöyle sıralayabiliriz:

- Yetkili kuruluşlardan izin almak kaydıyla, banka ve finans kuruluşlarının, özel finans kurumlarının faaliyetlerinin ve mali tablolarının yasalara, yetkili organlarca belirlenmiş standartlara veya

genel kabul görmüş muhasebe prensiplerine uygunluğunun denetimini yapmak, halka açık şirketlerin periyodik denetimini yapmak ve rapora bağlamak³⁰⁷.

- Sanayi, ticari ve tarımsal kuruluşların mali tablolarının ve işlemlerinin yasalara ve yetkili organlarca belirlenmiş standartlara veya genel kabul görmüş muhasebe prensiplerine uygunluğunun denetimini yapmak.
- Sanayi, ticari ve tarımsal kuruluşların yetkili organlarının veya kamu otoritesinin talebi üzerine, mali ve ekonomik işlemlerin hepsini veya belirli bir kısmı üzerinde denetim uygulayarak görüş bildirmek.
- Birleşme, devir, tasfiye, kamulaştırma işlemlerinde yetkili organlarca görevlendirildiği takdirde bu işlemleri yetkili denetçiler vasıtasıyla yapmak³⁰⁸.
- Kar amacı olmayan tüzel kişilerin hesaplarının ve mali tablolarının incelenmesi kaydıyla, bu konuda yetkili organlara görüş bildirmek³⁰⁹.
- Denetim standartlarının geliştirilmesi ve muhasebe prensiplerinin belirlenmesi yönünde yetkili kuruluşlardan kaynaklanabilecek talepleri, gerekli araştırmalar yaparak yerine getirmek³¹⁰.

³⁰⁷ **Denetim İşi Hakkında Kanun** m. 3.

³⁰⁸ *Devlet Müessesesini Özelleştirme Komisyonunun Faaliyeti Hakkında Esasname* m. 4.1.

³⁰⁹ **Denetim İşi Hakkında Kanun** m. 12.

³¹⁰ **Denetim İşi Hakkında Kanun** m. 13.

6. Bağımsız Denetçi veya Bağımsız Denetim Şirketinin Raporu, Raporun Temel Bölümleri, İçeriği ve Çeşitleri

6.1. Bağımsız Dış Denetim Raporu

Ticari Bankalar ve Banka Faaliyetleri Hakkındaki Kanun'un 33. maddesinde, bankanın mali durumunun, denetim sonunda bağımsız denetçiler tarafından rapora bağlanması öngörülmüştür. Bağımsız denetçi veya bağımsız denetim şirketlerinin raporlarında; rapora etkisi olabilecek her türlü mevzuata aykırılıklar ve mali tabloların hazırlanışında genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine ne oranda uyulduğu, bir önceki yıla göre muhasebe standartlarında değişiklik olup olmadığı ve gerçekleri yansıtıp yansıtmadıklarının gösterilmesi gerekmektedir³¹¹.

Denetim sürecinin son aşaması, denetçinin veya denetim şirketinin yargısının belirtildiği denetim raporudur. Denetim raporu denetçinin veya denetim şirketinin neyi denetlediğini ve hangi sonuçlara ulaştığını bildirmektedir. Kısaca denetim raporu, denetçinin veya denetim şirketinin görüşünü bildirme aracıdır. Bağımsız dış denetimin konusu, mali tabloların denetimi olduğu için mali tabloların ayrılmaz parçası olan raporları da kapsamaktadır. Denetim raporu, mali tabloların kullanıcılarının denetim süreci ile ilgili olarak gördükleri tek belgedir³¹².

Denetlenen banka ile tablo kullanıcıları arasında iletişim işlevini denetim raporu sağlamaktadır. Bağımsız denetim raporu, ekinde mali tablolar ve açıklayıcı notların yer aldığı bağımsız denetim sonucunda denetçi veya denetim şirketinin görüşünün açıklandığı metindir. Denetçi veya denetim şirketi genel kabul görmüş

³¹¹ ТБВФК. м. 34.

³¹² ОВСИЙЧУК, М.Ф., *Аудит*, Организация. Методика Проведения, Москва 1996, ст.116.

denetim standartlarına göre görüş bildirmek zorundadır. Fakat görüş bildirmeme halinde bile aslında denetçi veya denetim şirketi, raporunda bir anlamda görüş bildirmektedir. Bağımsız denetimin son aşaması olan raporlama, ağırlıklı olarak denetçinin veya denetim şirketi denetçilerinin mesleki yargılarına dayanan subjektif bir değerlendirmedir³¹³. Raporlama zamanı mali tablolara ilişkin hesapların her biri hakkında tek tek görüş bildirilemez. Mali tablolar hakkında bir bütün halinde görüş bildirilerek rapor düzenlenmektedir. Bağımsız denetim raporu, mali tablolar hakkında denetçi veya denetim şirketi görüşünün doğruluk ve dürüstlük içerisinde ifade edilmesidir. Denetim raporuna göre ilgili merciler, denetlenmekte olan bankanın geleceğine ilişkin tahminlerde bulunabilmektedirler. Fakat bu denetim raporunun asıl amacı değildir ve dolayısıyla denetçinin veya denetim şirketinin bankanın gelecekteki durumunu garanti etme gibi bir sorumluluğu yoktur. Bağımsız dış denetim raporlarının başlıca iki amacı vardır;

- Denetçinin veya denetim şirketinin ne yaptığını açıklamak;
- Tespit edilen önem arz eden hususları bildirmek³¹⁴.

Denetim İşi Hakkında Kanununun 8. maddesine göre bağımsız denetçi veya bağımsız denetim şirketlerinin raporları denetçiler tarafından imzalanmalı ve kaşelenmelidir.

³¹³ ОВСИЙЧУК, М.Ф., с.т. 121.

³¹⁴ ОВСИЙЧУК, М.Ф., с.т. 128

6.2. Bağımsız Dış Denetim Raporunun Temel Bölümleri

Bağımsız denetçi veya denetim şirketinin raporunun temel bölümlerini aşağıdaki gibi sıralayabiliriz³¹⁵:

- Denetim yapan bağımsız denetçi veya bağımsız denetim şirketi hakkında bilgiler,
- Denetim raporunun sunulacağı gerçek ve tüzel kişiler hakkında bilgiler,
- Giriş,
- Denetimin içeriği,
- Denetçilere sunulan raporlara dair denetçinin görüşü,
- Denetim raporun tarihi,
- Denetim yapan bağımsız denetçi veya bağımsız denetim şirketlerinin unvanları,
- Denetim raporunun onaylanması.

Denetim İş Hakkında Kanun'un 8. maddesinde raporlarda şu konulara da yer verilmesi gerektiği belirtilmiştir³¹⁶:

- Banka hakkında genel bilgiler,
- Finansal yapının tanımlanması,

³¹⁵ *Türkmenistan Denetçiler Palatası'nın 1996 tarihli kararı ile onaylanmış "Denetim Raporları" kuralları kapsamında düzenlenmektedir.*

³¹⁶ **Denetim İş Hakkında Kanun** m.8.

- Likidite durumunun açıklanması,
- Kredi politikası ve kredilendirme işlemlerine ilişkin değerlendirme,
- Sorumlu kurum ve kuruluşlara düzenli olarak yollanan belge ve bilgilerin gerçeği yansıtıp yansıtmadığı,
- Yabancı para işlemlerinin muhasebeleştirme biçimi ve yabancı para pozisyonlarının yöntemi, garanti ve teminat mektuplarının risk durumları, yasal düzenlemelere uygunluk derecesi, portföydeki taşınır değerler, yedek akçeler, borçlu – alacaklı ilişkileri gibi konulardaki değerlendirmeler.

Bir denetleme sözleşmesi çerçevesinde yürütülecek denetleme faaliyeti sonunda düzenlenen rapor “olumlu”, “olumsuz” ya da “şartlı” görüş içerebilmektedir. Bağımsız denetçi veya bağımsız denetim şirketi, raporunu bu üç sonuçtan biriyle bağlayamama durumunda ise, nedenlerini açıklayarak “görüş bildirmekten kaçınma” yetkisini de elinde bulundurmaktadır³¹⁷.

Bağımsız denetçi veya bağımsız denetim şirketi kanun uyarınca yaptıkları faaliyetler dolayısıyla üçüncü kişilere verdikleri zararlardan sorumludurlar. Bağımsız denetçi veya bağımsız denetim şirketi denetim esnasında, bankanın varlığını tehlikeye sokabilecek veya yöneticilerin kanun veya esas sözleşmeyi ihlal etmiş olduklarını gösteren hususları tespit ederse, durumu derhal yetkilendirilen organa³¹⁸ bildirmek zorundadır. Bu bildirim, denetçilerin mesleki prensiplerine ve bağımsız dış

³¹⁷ Bkz. s. 133.

³¹⁸ Merkez Bankası’nın Banka ve Kredi Denetim Komitesi.

denetim anlaşmalarına veya bankacılık sırlarına ilişkin kurallara aykırı olmayacaktır³¹⁹.

6.3. Bağımsız Dış Denetim Raporunun İçeriği

Bağımsız denetim raporu düzenlenirken belirli hususların özellikle belirtilmesi gerekmektedir. Raporda önemli kayıtların bulunması ile amaçlanan, raporların belirli standartlara göre hazırlanmasını sağlamaktır. Böylelikle bağımsız denetim raporunda yer alan bilgiler sayesinde tekdüzen³²⁰ sağlanmış olacaktır³²¹.

Bağımsız denetim raporlarında aşağıdaki bilgiler yer almaktadır:

- Mali tablolar üzerinde doğrudan veya dolaylı etkisi olan veya olması muhtemel her hangi bir mevzuata aykırılığın bulunup bulunmadığı;
- Mali tabloların genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine uygun olarak hazırlanıp hazırlanmadığı; (genel kabul görmüş muhasebe ilkelerinden uzaklaşma tespit edilmiş ise, tespit edilen vakanın neler olduğunun raporlarda belirtilmesi zorunludur)
- Muhasebe yöntemlerinin bir önceki yıla göre verimli bir şekilde uygulanıp uygulanmadığı, muhasebe yöntemlerinde bir değişiklik varsa bu değişikliklerin neler olduğu;
- Banka yönetiminin finansal tablolara ilişkin sorumluluğu;

³¹⁹ Denetim İşi Hakkında Kanun m. 22.

³²⁰ Muhasebede tek düzenlik, aynı yöntemleri, ilkeleri ve raporlama şeklini kullanan farklı işletmelerin benzer mali raporlar sunmasıdır. Bağımsız dış denetim raporlarında tekdüzenin amacı farklı işletmelere ait denetim raporlarını arasında kıyaslama yapabilme imkânı sağlamaktadır.

³²¹ TEPEXOB, A.A / TEPEXOB, M.A., c. 143.

➤ Denetçinin veya denetim şirketinin sorumluluğu.

Denetçi veya denetim şirketi tarafından mali tabloların genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine uygun olarak hazırlanıp hazırlanmadığı incelenmeli ve raporda açıkça belirtilmelidir. Denetçilerin genel kabul görmüş muhasebe ilkelerini denetimin gerektirdiği çerçevede çok iyi bilmeleri gerekmektedir. Raporda mali tabloların gerçek mali durumunu ve gerçek faaliyet sonucunu, mevzuata ve bir önceki hesap dönemi ile doğru bir şekilde uygulanan genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine uygun olarak doğru bir biçimde yansıtıp yansıtmadığı konusunda görüş bildirilmektedir³²².

6.4. Bağımsız Dış Denetim Raporunun Çeşitleri

Denetçi veya denetim şirketi denetim sonucunda raporu “*olumlu*”, “*olumsuz*”, “*şartlı*”, “*görüş bildirmekten kaçınma*” şeklinde olmak üzere dört şekilde düzenlemektedir³²³.

a. Olumlu Görüş Bildiren Rapor

Olumlu rapor, denetlenen bankanın mali durumu ve faaliyet sonuçlarının gerçeği yansıttığı anlamındadır. Bağımsız denetçi veya denetim şirketi finansal raporlama standartları çerçevesinde, mali tabloların tüm önemli yönleriyle gerçeği doğru ve dürüst bir şekilde yansıttığına veya dürüstçe sunulduğuna kanaat getirdiğinde olumlu görüş bildirmektedir. Olumlu görüş içeren raporda, bu görüşü

³²² БЕЛОГЛАЗОВА, Г.Н., с. 95.

³²³ ТЕПЕХОВ, А.А. / ТЕПЕХОВ, М.А., с. 146.

etkilemeyen fakat ilgili mercilerin dikkatine sunulması gerekli görülen önemli hususlar varsa, bunlar da denetim raporunun açıklama bölümünde belirtilmektedir³²⁴.

b. Olumsuz Görüş Bildiren Rapor

Olumsuz rapor, denetlenen bankanın mali durum ve faaliyet sonuçlarının gerçeği yansıtmadığı anlamındadır. Olumsuz görüş içeren raporda, olumsuz görüşe yol açan sebepler ile bunların mali tablolar üzerindeki etkileri açık ve net bir şekilde bağımsız denetim raporunun açıklama bölümünde belirtilmelidir³²⁵.

c. Şartlı Görüş Bildiren Rapor

Şartlı rapor, bir bütün olarak mali tabloların güvenilirliğini bozmayacak aykırılıkların var olmasını ifade eder. Şartlı görüş içeren raporda, görüşün dayanağını oluşturan aykırılıkların belirtilmesi gerekmektedir³²⁶.

d. Görüş Bildirmeme Halinde Rapor

Denetçi veya denetim şirketinin ve bankanın iradesi dışında oluşan, çalışma alanını sınırlayan önemli bir hususun var olması nedeniyle mali tablolara ilişkin bilgi ve belgelerin elde edilmemesi halinde “olumlu”, “olumsuz” veya “şartlı” görüşlerden birine ulaşamıyor ise görüş bildirmekten kaçınılır. Raporda görüş bildirmekten kaçınmaya yol açan sebeplerin neler olduğunun açıklama bölümünde yer alması zorunludur³²⁷.

³²⁴ ТЕРЕХОВ, А.А. / ТЕРЕХОВ, М.А., с.т. 146.

³²⁵ ТЕРЕХОВ, А.А. / ТЕРЕХОВ, М.А., с.т. 154.

³²⁶ ТЕРЕХОВ, А.А. / ТЕРЕХОВ, М.А., с.т. 183.

³²⁷ БАВДЕЙ А.Л. / БЕЛЫЙ И.Н. / ДРОБЫШЕВСКИЙ Н.Г., с.т. 97.

SONUÇ

Bu çalışmada, 1991 yılında bağımsızlığını kazanan Türkmenistan Cumhuriyeti'nde genel olarak banka işletmeciliği, banka organizasyonlarının durumu, merkez bankacılığı ayrıntısıyla ele alınmıştır. Türkmenistan Hukukunda bankaların yönetim tarafından tabi tutulduğu denetimin analizi yapılmıştır. Çalışmamızda denetimin kavramsal açıklamasından başlanıp, bankalarda iç ve dış denetim tüm ayrıntıları ile ele alınmıştır.

Bağımsızlığını elde etmesiyle birlikte Türkmenistan'da serbest pazar ekonomisi prensiplerini uygulamak ve dünya ile entegre olma çalışmaları başlamıştır. Bu çalışmalar, bir dizi yasal ve idari düzenlemeler ve uluslararası kuruluşlara üyeliklerle devam etmiştir. Yapılan idari ve yasal düzenlemelerin en önemlilerini bankacılık ve merkez bankacılığı alanında ortaya konulanlar oluşturmaktadır.

Türkmenistan, öncelikle kendi milli parası olan Manat'ı piyasaya sürmüştür. Manat belli bir süre eski Ruble banknotları ile birlikte tedavülde kalmıştır. Ancak bir süre sonra Manat Türkmenistan sınırları içinde yegâne yasal geçerli para olarak kabul edilmiştir. Milli paranın tedavülü, para konularındaki düzenlemeleri de gündeme getirmiştir. Bu düzenlemeler başlangıçta merkez bankacılığı ve özel bankacılık alanında yapılmıştır. Milli paranın yürürlüğe girmesi Merkez Bankası'nın ve özel bankaların pazar ekonomisi prensiplerine göre şekillenmesini gerektirmektedir. Böylelikle, modern anlamda yeni bir Merkez Bankası kurulmuş, bankacılık alanında ise devlet bankalarının bir kısmı korunarak devlet ve özel sektör bankacılığı şeklinde iki kesimli bir bankacılık yapısı oluşturulmuştur.

Türkmenistan'da bankacılık sistemi 8 Ekim 1993 tarihli “Türkmenistan Merkez Bankası Hakkında Kanun” ve “Ticari Bankalar ve Banka Faaliyetleri Hakkında Kanun” ile yürütülmektedir.

Türkmenistan Devlet Merkez Bankası, eski sistem içerisinde yer alan iki bankanın aktif ve pasiflerinin birleştirilmesi ile meydana getirilmiştir. Başlangıçta dört bölümü bulunan Türkmenistan Devlet Merkez Bankası'nda şu anda elli civarında bölüm faaliyet göstermektedir. Yeni kurulan bölümler ve yürürlüğe konulan uygulamalarla da para politikası, milli paranın değerinin korunması, döviz fiyatlarında istikrarın sağlanması, bankalar üzerindeki etkinliğin ve denetimin sıkılaştırılması yönünde sürekli yeni düzenlemeler yapılmaktadır. Türkmenistan Devlet Merkez Bankası, hem kredi bankalarının üstlendiği görevi yürütmekte, hemde özel bankaların ve kredi kuruluşlarının denetimini yapmaktadır.

Türkmenistan Hukukunda bankacılık alanında ikili yapı oluşturulmuştur; devlet bankaları ve özel bankalar. Türkmenistan'daki bankacılık sistemini düzenleyen Bankacılık mevzuatı modern anlamdaki tüm bankacılık işlemlerini kapsamına almaktadır. Türkmenistan'da bankalar Türkmenistan Devlet Merkez Bankası'nın verdiği lisansla belirtilen yetkiler çerçevesinde ve Türkmenistan Devlet Merkez Bankası tarafından yayınlanan talimatlara uygun olarak faaliyet göstermektedirler. Bankaların kurulma izni, faaliyetlerinin denetlenmesi, gerektiğinde faaliyetlerine son verilmesi yetkisi “Ticari Bankalar ve Banka Faaliyetleri Hakkında Kanun” ile Türkmenistan Devlet Merkez Bankası'na verilmiştir.

Ekonominin yeniden yapılanmasında ve iyileşmesinde bankacılık sektörü hayati öneme sahiptir. Bankalar aracı mali kuruluşlar olarak ekonominin üretim ve

tüketim fonksiyonunu yerine getirmesine önemli bir katkıda bulunmaktadır. Piyasa sisteminin önemli kuruluşları olan bankalar, mevduatların toplanması ve dağıtılması fonksiyonları ile sermaye birikiminin sağlanması ve bunların ülke kalkınmasında kullanılmasında önemli görevler üstlenmektedirler. Ayrıca bankalar, gördükleri çeşitli hizmetler ile serbest piyasa sisteminin hızlı işlemesi, uluslararası ticaretin güvenli yapılması ve para politikalarının etkin kullanılmasına da imkân vermektedirler. Bankalar şube sayıları ne olursa olsun yerine getirdikleri ekonomik fonksiyonları itibariyle karmaşık ve büyük kuruluşlardır. Dolayısıyla bu kuruluşlarda zaman zaman sorunlar ortaya çıkmaktadır. Zira bankaların mevcut sorunlarını, ya da yeni sorunların ortaya çıkmasını önlemek için bu kuruluşlar sıkı bir denetime tabi tutulmaktadır. Bu kuruluşlar ve yaptıkları işlemler çok ciddi biçimde esaslara ve kurallara bağlanmıştır. Türkmenistan Hukuku diğer alanlarda olduğu gibi, bankalar konusunda da zamanının en iyi düzenlemelerine paralel düzenlemeler getirmeye çalışmıştır. Fakat Bankacılık mevzuatının getirmiş olduğu en çağdaş düzenlemeler konusunda toplum bilincinin gereken düzeyde olmaması Türkmenistan Hukuku açısından bazı sorunları da meydana getirmektedir.

Bütün bunlarla birlikte, Türkmenistan Hukukunun bankaların denetimi konusunda daha ilerici ve modern düzenlemeleri getirmesi gereği de göz ardı edilmemelidir.

Türkmenistan Hukukunda bankalar, iç ve dış denetime tabi tutulmaktadır. Bankacılık mevzuatına göre iç denetim, bankanın, faaliyetlerinin ve uygulayıcılarının yaptıkları işlem ve işlerin uygunluk ve etkinliğinin, üretilmiş her türlü bilginin güvenilirliğinin mevzuat, finansal, muhasebe ve diğer tüm yönlerden bu amaçla çalışan Denetim Kurulu (*Audit Komitesi*), Denetim Kurulunun bir alt organı

olarak onun kontrolünde faaliyet gösteren İç Denetim Departmanı ve iç denetçiler tarafından araştırılıp, incelenip üst yönetime rapor edilmesidir. İç denetim sisteminin faaliyetlerinin usul ve esasları 8 Ekim 1993 tarihli “Ticari Bankalar ve Banka Faaliyetleri Hakkında Kanun”la belirlenmektedir. Dış denetim ise banka dışından yapılan denetim türüdür. Dış denetimin amacı, ekonomik kamu düzeninin korunarak sistemin sağlıklı ve doğru bir şekilde gelişmesini sağlamaktır. Bankaların dış denetimi Merkez Bankası ve Bağımsız Denetçiler (*Auditor*) veya Bağımsız Denetim Kuruluşları (*External Auditing*) tarafından yapılmaktadır. Türkmenistan Devlet Merkez Bankası’nın denetim faaliyeti Merkez Bankası içinde örgütlenmiş Banka ve Kredi Denetim Komitesi tarafından yürütülmektedir. Türkmenistan’da 18. 06. 1996 tarihli “Denetim İş Hakkında Kanun”a göre denetim faaliyeti hem tüzel kişiler; Bağımsız Denetim Şirketleri, hem de gerçek kişiler; Bağımsız Denetçiler tarafından yapılmaktadır. Türkmenistan Devletinde faaliyet göstermekte olan Bağımsız Denetçiler ve Bağımsız Denetim Şirketlerinin çalışmalarına ilişkin usul ve esaslar 18. 06. 1996 tarihli “Denetim İş Hakkında Kanun”la düzenlenmiştir. Ayrıca denetim hizmetinin tanzimi, denetçilerin görevleri, yetkileri ve sorumlulukları yine aynı Kanun’la düzenlenmiştir.

Daha önce de değinildiği gibi mali piyasa sektörünün önemli kuruluşları olan bankalar, mevduatların toplanması ve dağıtılması fonksiyonları ile sermaye birikiminin sağlanması ve bunların ülke kalkınmasında kullanılmasında önemli görevler üstlenmektedirler. Ayrıca bankalar, gördükleri çeşitli hizmetler ile serbest piyasa sisteminin hızlı işlemesi, uluslararası ticaretin güvenli bir şekilde yapılması ve para politikalarının etkin kullanılmasını sağlamaktadırlar. Bu nedenle de sağlıklı bir bankacılık sektörü için en önemli unsurlardan birisi denetimdir.

Bankalarda iç ve dış denetim, tüm diğer gelişmiş ülkelerde olduğu gibi Türkmenistan'da da önem kazanmıştır. Bu piyasalara yatırımcıları çekmenin yanında, mevcut yatırımcıların piyasada kalmalarını sağlamak da gerekmektedir. Bunun için mali tablolar hakkında doğru ve güvenilir bilgi çok önemlidir. Bunu sağlayacak en önemli uygulama ise bağımsız dış denetimdir. Dolayısıyla bankaların dış denetime tabi tutulması önem arz etmektedir.

ÖZET

Sovyetler Birliği döneminde merkezi planlama sistemi ile yönetilen Türkmenistan Devleti, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra dünya ekonomisine uyum sağlayabilmek amacıyla bir dizi ekonomik reformu hayata geçirmiştir.

Kökeni ilk çağlara kadar uzanmakta olan bankacılık sektörü son 20 yıl içinde teknolojik ve finansal gelişmelere paralel olarak çok hızlı gelişme kaydetmiştir. Bankalar ülke ekonomisinin en önemli ve hassas kesimi olan ve kredi piyasalarında faaliyet gösteren mali kuruluşlardır. Bu nedenle, bankaların faaliyetinin çok sıkı bir denetime tabi tutulması önem arz etmektedir.

Temel hukuki metotlar bakımından BDT ülkeleriyle aralarında önemli bir farklılık bulunmayan Türkmenistan Hukuku, getirmiş oldukları düzenlemeler bakımından zaman zaman farklılık gösterebilmektedir.

Bağımsızlığın ilk yıllarında bankaların kuruluş sermayesinin miktarının düşük tutulması sebebiyle bankaların sayısında bir artış meydana gelmiş, ancak daha sonra yaşanan banker faciasının ardından Türkmenistan Devlet Merkez Bankası banka sistemini sağlamlaştırma politikası doğrultusunda kuruluş sermayesi miktarını kademeli bir artışa tabi tutmuş ve bankaların sayısında bir düşüş yaşanmıştır. Daha sonraları Türkmenistan kendi bankacılık sistemini oluşturma konusunda ilerleme kaydetmiş olmakla birlikte, devlet bankalarında da yeniden yapılanmaya yönelik çalışmalar yapmıştır. Bankaların harici ve dâhili her türlü işlemleri Türkmenistan Merkez Bankası'nın denetim ve kontrolüne tabidir.

Banka işletmeleri iç ve dış denetime tabi tutulmaktadırlar. İç denetim, banka faaliyetlerinin ve uygulayıcılarının yaptıkları işlem ve işlerin uygunluk ve etkinliğinin, üretilmiş her türlü bilginin güvenilirliğinin mevzuat, finansal, muhasebe ve diğer tüm yönlerden bu amaçla çalışan iç denetçi adı verilen kişilerce araştırılıp, incelenip üst yönetime rapor edilmesi prosedürüdür. Dış denetim ise bankanın kendi personeli olmayan denetçilerden oluşan, banka ile doğrudan ilgili, bağlı vb. şekilde organik bağı olmayan bağımsız ve farklı bir tüzel kişiliği olan denetim organı, grubu veya kişisi tarafından denetlenmesidir. İşletmelerin ve toplumların gelişmesi ve büyümesiyle güvenilir ve doğru bilgi elde etme ihtiyacı giderek artmaktadır. Evrensel kural olarak, bütünlüğü, doğruluğu ve tarafsızlığı denetlenip doğrulanmış bilgiler, artık karar işlemleri için güvenilir bilgiler olarak kabul edilmektedir. Hukuk devletinde bankaların faaliyetleri ve sorumlulukları tanımlanmış ve anayasa, yasa, yönetmelik, tüzük ve benzeri mevzuatla düzenlemelere bağlanmıştır. Bu tür işletmelerin faaliyetlerini hukuk düzenine uygun yürütüp yürütmediğini incelemek, açıkladıkları bilgilerin ve iddiaların doğru ve güvenilir olup olmadığını araştırmak ve yöneticilerin bu işletme ile çıkar ilişkisi içinde bulunan kişilere veya işletmelere, topluma ve devlete hesap verme yükümlülüklerini yerine getirmelerini sağlamak üzere tarafsız ve bağımsız denetçi veya bağımsız denetim şirketi tarafından denetlenmeleri hukuk devletinde zorunlu tutulmaktadır.

ABSTRACT

Turkmenistan, which was governed by a central planning system during Soviet Union, has implemented a series of economical reforms in order to harmonize with the world economy after the disintegration of the Soviet Union.

The banking sector, whose origin goes back to old ages, has shown a very rapid development during the last 20 years in parallel with technological and financial developments. Banks are financial institutions which are the most important and sensitive section of the national economy and display activity in credit markets. Therefore, it presents a vital importance that the activities of the banks subject to a very strict audition.

Turkmenistan and Commonwealth of Independent States' Legal Systems which have no significant difference with respect to basic legal methods may show at times differences in the regulations in force.

During the first years of independence since the original capital amount was kept low there was an explosion in the number of banks, yet after the banker disaster that has occurred, in accordance with the Turkmenistan Republic's Central Bank's policy of consolidating the banking system, the original capital amount was subjected to a gradual increase and a decrease in the number of banks occurred. Later on, though Turkmenistan has shown improvements in the formation of their own banking systems, work has been done also for restructuring in state banks. All kinds of internal and external transactions of the banks are subject to the audition and control of Central Bank of Turkmenistan.

Banking enterprises are subjected to internal and external audition. Internal audition is a procedure involving the inspection and examination of bank activities and the acts and transactions of administrators, the security of any kind of data generated with respect to legislation, financial, accounting and all other aspects by persons called internal auditor working for these purposes and reporting to the senior management. External audition is the audition of the bank by a supervisory body, group or person which has an independent and separate corporate legal personality which does not have a direct or any organic connection to the bank composed of auditors who are not staff of the bank. With the growth and development of institutions and the communities, the need for obtaining confidential and accurate information increases. As an universal rule, information that has been audited and confirmed as complete, correct and impartial are accepted as confidential information for decision acts. In a rule of law state the activities and responsibilities of banks are defined and tied to regulations such as constitution, laws, statutes, regulations and similar legislations. The audition of the banks by independent auditors or independent audition company in order to inspect whether such corporates implement their activities in accordance with the order of law, to inquire the correctness and confidentiality of the information they represent and to provide that the administrators are liable to render account to people and institutions having interest with that corporate, to the community and to the state is a must in a rule of law state.

KAYNAKÇA

1. “*Altın Asırın İktisadiyeti Jurnalı*”, Habar Analitika Jurnalı, No:6, Aşgabat, İyul 2000.
2. “*Altın Asırın İktisadiyeti Jurnalı*”, Habar Analitika Jurnalı No:8, Aşgabat, 2003.
3. “*Altın Asırın İktisadiyeti Jurnalı*”, Habar Analitika Jurnalı, No:2, Fewral 2005.
4. “*Altın Asırın İktisadiyeti Jurnalı*”, Habar Analitika Jurnalı No:7, Aşgabat, İyul 2006.
5. **Avrupa Ekonomik ve Danışma Merkezi**, *Profile’ 99*, Ankara 1999.
6. **АЛЕКСЕЕВА, Д.Г., ХОМЕНКО, Е.Г.**, *Банковское право: Вопросы и ответы*, Москва 2003.
7. **АЛПАТОВ, Г.Е., БАЗУЛИН, Ю.В., ИВАНОВА, В.В., СОКОЛОВА, Б.И.**, *Деньги, Кредит, Банки (учебник)*, Финансы и Статистика, Москва 2004.
8. **AKKURT, M.**, *Rusya Federasyonu'nun Güney Kafkasya Politikası*, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi, Yayınlanmamış Tez, Ankara, 2006
9. **АРЕНС, Э.А., ЛОББЕК, ДЖ.К.**, *Аудит*, Москва 1995.

10. **БАВДЕЙ, А.Л., БЕЛЫЙ, И.Н., ДРОБЫШЕВСКИЙ, Н.Г.**, *Аудит и Ревизия*, Минск 1994.
11. **БАЛАБАНОВА, И.Т.**, *Валютная Операции* , Финансы и Статистика, 1993г.
12. **БАРЫШЕВА, О.А.**, *Кредитная Система в Современных Условиях Хозяйствования*, Издательство Иваново, 1990г.
13. **БАРЫШНИКОВ, Н.П.**, *Организация и Методика Проведения Общего Аудита*, Москва 1996.
14. **BAZAROW, B.A, ÖWEZOW, M.S., HALOW, N.H.**, *Bank Menejmenti*, ТНН, Aşgabat 1997 ý.
15. **CESAR, M.**, *Bağımsızlığının Onuncu Yılında Türkmenistan'da Piyasa Ekonomisine Geçiş Süreci*, 2002.
16. **БЕЛОБЖЕЦКИЙ, И.А.**, *Бухгалтерский Учет и Внутренний Аудит*, Москва 1994.
17. **БЕЛОГЛАЗОВА, Г.Н.**, *Аудит Банков*, Москва 2001.

18. **БЕССОНОВ**, Б.Н., *Политика, Власть, Управление , Теоретические Проблемы Государственного Управления и Государственной Службы*, Москва 1997.
19. **БИММАН**, А.Б., *История Банков*, Петроград 1997.
20. **БРАТКО**, А.Г., *Центральный банк в банковской системе России*, Москва 2001.
21. **БУНКИНА**, А.К., *Деньги, Банки, Валюта*, АО ДИС., 1994г.
22. **ВАЛРАВЕН**, И.Д., *Управление Банковскими Рисками*, Вашингтон 1992г.
23. **ВАЙНШТЕЙН**, Е.Г., *Ривизия и Контроль в Банках*, Москва, 1994.
24. **ВАСИЛЬЕВ**, Н.Г., **ГЛАЗОВ**, Е.Е., *Кредитование Внешнеэкономической Деятельности в Новых Условиях*, 1994г.
25. **ГАРБУЗОВ**, В.Ф., *Финансов-кредитный словарь*, т. 1,2,3. , 1984-1985г.
26. **ГЛОСБЕРГ**, М.А., **ХАСАН БЕК**, Л.М., *Кредитование*, Киев, ВНУ, 1994г.

27. Государственный Банк Внешнеэкономической Деятельности,
“Тарифы на Оказываемые Банком Услуги”, Ашгабат 1997г.
28. GANDYMOW, S.G., *Bazar Gatnaşyklarynda Daşary Ykdysady İş*, Çarjew
1992 ý.
29. GANDYMOW, S.G., *Daşary Ýurt Walýuta bilen Bank Operasiyalary*,
Aşgabat 1995 ý.
30. GANDYMOW, S.G., *Türkmenistanyň Bank Sistemasyňy Reformirlemeli*,
Aşgabat 1994 ý.
31. GANDYMOW, S.G., *Türkmenistanyň Bank Ulgamy*, Aşgabat 1994 ý.
32. GÖMEÇ, S., *Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Tarihi*, Ankara 2003.
33. ДАНИЛЕВСКИЙ, Ю.А., *Общий Аудит*, Аудит Бирж, Москва 1996.
34. DEBORAH K. BURAND, *“Turkmenistan”*, *Current Legal Issues Affecting
Central Banks*, Edited by ROBERT C. EFFROS.
35. DEİK (Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu): *“Türkmenistan Ülke Bülteni”*, 2004.

36. **ЕГОРОВ, С.Е.**, *Проблемы Деятельности Коммерческих Банков на Современном Этапе развития Экономики*, Москва 2003.
37. **ЕУГЕН, Ф.Б.**, *“Финансовый Менеджмент”*, Дройден Пресс, 1992г.
(англ. Яз.).
38. **İLYASOW, G.**, *Türkmenistan'ın Ekonomik Yapısı ve Türkiye ile Ekonomik İlişkilerinin Analizi*, T.C. İstanbul Üniversitesi S.B.E. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2003.
39. **ЭРАШВИЛИ, Н.Д.**, *Банковское Право*, (Учебник), Москва, ЮНИТИ-ДАНА, 1998.
40. **ФАДЕЙКИНА, Н.В.**, *Банковский Контроль и Аудит*, Москва 2002.
41. **ЖУКОВ, Е.Ф.**, *Деньги, кредит, банки*, Москва 2001.
42. **ЖУКОВ, Е.Ф.**, *Банки и Небанковские Кредитные Организации и Их Операции* (учебник), Москва 2005.
43. **ЖУКОВ, Е.Ф.**, *Банки и Банковские Операции*, (Учебник для вузов), Финансы и Статистика, Москва 1997.
44. **КАЗАК, У.А.**, *Финансы и Кредит*, Екатеринбург 1994г.

45. **КАНДЫМОВ, С.К.**, *Банковская Система Туркменистана*, Ашгабат 1995г.
46. **КАНДЫМОВ, С.К., ХАЛОВ, Н.Х.**, “*Исследование Зарубежного Опыта в Реформировании Банковской Системы Туркменистана*”, ТДУ, Ашгабат 1995г.
47. **КОВАЛЕВА, О.В., КОНСТАНТИНОВ, Ю.П.**, *Аудит*, (Учебное пособие), Москва 1999.
48. **КОЛЕСНИКОВА, В.И. , КАРАШВЕСКОВ, Л.П.**, *Банковское Дело, Финансы и Статистика*, 1994г.
49. **КРУПЧЕНКО, Е.А., ЗАМЫЦКОВА, О.И.**, *Аудит*, Москва 2005.
50. **KOSGEB** (Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı); “*Türkmenistan Ülke Raporu*”, 2005.
51. **HRAMOV, В.М., БАУРАМОВ, J.**, *Туркменистан Возражденный Гением Великого Туркменбашы*, Ашгабат 2002 .
52. **ЛАВРУШИН, О.И.**, *Банковские Операции*, Часть 1, Москва 1998.

53. **ЛАВРУШИН, О.И.**, *Банковское Дело, (Учебник), Финансы и Статистика, Москва 1998.*
54. **ЛАВРУШИН, О.И.**, *Деньги, Кредит, Банки, Москва, Финансы и Статистика, 1998.*
55. **ЛАВРУШИН, О.И.**, *Организация и Планирование Денежного Обращения, Москва 1990г.*
56. **ЛАРИШУС, М.Х.** и др., *Финансово-Кредитный Механизм и Банковские Операции, Москва, 1990г.*
57. **МЕККОН, М.Х., АЛЬБЕРТ, М., ХЕДОИРИ, Ф.**, *Финансовый Менеджмент.*
58. **МИРКИН, Я.М.**, *Банковские операции, Москва 1996г.*
59. **MÄMMEDOW, M., ÇARYGELDIÝEW, Ý.**, *Maliye Menejmenti, Aşgabat 1994 ý.*
60. **MÄMMEDOW, M.**, *Türkmenbaşynyň Ykdysady Taglymatynyň Aýratynlyklary, Aşgabat 2000 ý.*

61. **MEINECKE**, HANS DIETER, “The Restructuring of The Banking System in the Former German Democratic Republic”, *Transformation of the Banking System*, OECD, 1993, s.89. (s.87-134).
62. **ЧЕЛНОКОВ**, В.А., *Банки и Банковские Операции*, Москва 1998.
63. **ODABAŞ**, D., *Geçiş Sürecinde Türkmenistan’da Finansal Piyasaların Yeniden Yapılandırılması Çalışmaları*, Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi, ASAM Yayını, Yaz 2001 Fasikül: 23 Cilt: 7 Sayı: 2.
64. **ОЛЕЙНИК**, О.М., *Основы банковского права*, Москва 1999.
65. **ОВСИЙЧУК**, М.Ф., *Аудит. Организация. Методика Проведения*, Москва 1996.
66. **ÖWEZOW**, M.S., *Inwestision İşleri Maliyeleşdirmek we Karzlaşdyrmak*, TDU, Aşgabat 1994 ý.
67. **ÖWEZOW**, M.S., **GANDYMOW**, S.G., **MURADALÝEW**, H., **GARLYÝEWA**, J.O., **ÝAÝLANOWA**, T.M., *Bank İşi*, Aşgabat 2001 ý.

68. **Өрәев, М.**, *2010 йылына ченли Милли Максатнамасы*, İstanbul 1999.
69. **ÖZSU, В.**, *Türkmenistan Ülke Etüdü*, İstanbul Ticaret Odası, İstanbul 1998.
70. **ПОДОЛЬСКИЙ, В.И.**, *Аудит*, Москва 1997.
71. **ПОЛИСЮК, Г.Б., КУЗЬМИНА, Ю.Д., СУХАЧЕВА, Г.И.**, *Аудит Предприятия. Организация Аудиторских Проверок и Комплексный Анализ Финансовых Результатов Деятельности Предприятия*, ЭКЗАМЕН, Москва 2001.
72. **ПОЛЯКОВ, В.П., МОСКОВИНА, И.А.**, *Структура и Функции Центральных Банков. Зарубежный Опыт*, Москва 1996г.
73. **РОБЕРТ, С.**, *Регулирование, Надзор и Анализ Банковской Деятельности*, Вашингтон, 1992г.
74. **САПЕРОВ, С.А.**, *Банковское Право, Теория и Практика*, Москва «Экономика», 2003.
75. *Словарь Банковских Терминов*, Москва 1997.

76. **ŞATALIN**, Stanislav, *Sosyalist Ekonomiden Piyasa Ekonomisine Geçiş*, İstanbul 1991.
77. **Ц.Б.Т.**, “*Положение о Порядке Открытия и Прекращения Деятельности Банков*”, Ашгабат 1996 г.
78. **Ц.Б.Т.**, “*Положение об Открытии Иностранных Банков и Банков с Участием Иностранного Капитала на Территории Туркменистана*”, Ашгабат 1996 г.
79. **Ц.Б.Т.**, “*Положение о Порядке Оценки Профессиональной Пригодности Аттестационной Комиссией Центрального Банка Туркменистана Руководящего Составы Банка (Филиала Иностранного Банка) и Структурных Поздравлений*”, Ашгабат 1996г,
80. **Ц.Б.Т.**, Журнал “*Банковский вестник*”, Ашгабат 1997-1998г.
81. **СЕМЕНТА**, О.Г., *Деньги, Кредит, Банки в РФ*, Москва 1998.
82. **СКОБАРА**, В.В., *Аудит, Методология и Организация*, Москва 1998.
83. **СМИРНОВ**, Л.Р., *Банковский Аудит*, Москва 2002.

84. СИДЕЛЬНИКОВА, Л. Б., *Аудит Коммерческого Банка*, Москва 1996.
85. СОКОЛОВА, Я.В., *Основы Аудита, Бухгалтерский Учет*, Москва 2000.
86. SUNDARARAJAN, V., “*Financial Sector Reform and Central Banking in Centrally Planned Economies*, In: *The Evolving Role of Central Banks*, Ed:Patrick Downes and Raze Vaez-Zadeh, Washington, IMF, 1991, s.250.(s.249-268).
87. TAÝHAROW, B.T, AGABAÝEWA, A.A., “*Kärhanalaryn Karza Ukyplygynyň Meseleleri*”, “*Ykdysadyýet we Durmuş*” Jurnalý No.16, 1995 ý.
88. TAÝHAROW, B.T., *Bazar, Kredit, Kämillik*, Diyar 1993 ý.
89. TAÝHAROW, B.T, “*Bazar Ykdysadyýetinde Önümçiligiň Netijeligini Ýokarlandyrmakda Banklaryň Roly*”, Tezis, THHI 2000 ý.
90. TAÝHAROW, B.T., HAJYGURBANOW, H.G., AGABAÝEWA, A., NAZAROWA, A.Ö., *Pul, Karz we Banklar*, Aşgabat 2001 ý.
91. TAÝHAROW, B.T., “*Türkmenistanda Inflyasiýa we Ony Ýeňip Geçmegin Ýollary*”, “*Ykdysadyýet we Durmuş*” Jurnalý No.16, 1995 ý.

92. **TAÝHAROW**, B.T, “*Türkmenistanyň Kredit Ulgamy*”, “Kontakt” Gazedi No.10, 1993 ý.
93. **TAÝHAROW**, B.T, “*Türkmenistanyň Häzirki Zaman Karz Syýasaty*”, Tezis, THHI 1995 ý.
94. **ТЕРЕХОВ**, А.А., **ТЕРЕХОВ**, М.А., *Контроль и Аудит: Основные Методологические Приемы и Технология*, Финансы и Статистика, Москва 1998.
95. **TİKA** (Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı), *Türkmenistan*, (1996), Ankara, 1996.
96. **TİKA** (Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı), *Türkmenistan Ülke Raporu*, (1997), Ankara 1997.
97. **TİKA** (Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı), *Türkmenistan Ülke Raporu*, (1999), Ankara 1999.
98. **TİKA** (Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı), *Türkmenistan Mevzuatı* (1993-1994-1995), Ankara, Ağustos 1995.

99. **TMB**, “*Bank Habarlary*” Jurnalny, Aşgabat, Garaşsyzlyk 2002.
100. **TMB**, “*Bank Habarlary*” Jurnalny, Aşgabat, Sanjar 2004.
101. **TMB**, “*Bank Habarlary*” Jurnalny, Aşgabat, Garaşsyzlyk 2004.
102. **TMB**, “*Bank Habarlary*” Jurnalny, Aşgabat, Garaşsyzlyk 2005.
103. **TMB**, “*Bank Habarlary*” Jurnalny, Aşgabat, Baydak 2005.
104. **TMB**, “*Bank Habarlary*” Jurnalny, Aşgabat, Alp Arslan 2005.
105. **TMB**, “*Bank Habarlary*” Jurnalny, Aşgabat, Oguz 2005.
106. **TMB**, “*Bank Habarlary*” Jurnalny, Aşgabat, Ruhnama 2006.
107. **TMB**, “*Bank Habarlary*” Jurnalny, Aşgabat, Türkmenbaşy 2006.
108. **TMB**, “*Bank Habarlary*” Jurnalny, Aşgabat, Alp Arslan 2006.

109. **Türkmenistanyň Milli Döwlet Hasabaty we Maglumatlar İnstituty**,
“Türkmenistanyň Ýyllyk Hasabat Neşiri”, Aşgabat 1997.
110. **Türkmenistanyň Milli Döwlet Hasabaty we Maglumatlar İnstituty**,
“Türkmenistanyň Ýyllyk Hasabat Neşiri”, Aşgabat 2004.
111. *Türkmenistan ’yn Taryhy Boyunça Hrestomatiya*, Aşgabat 1992, s.24.
112. Türkmenistan Türkiye Büyükelçiliği, *2006 yılı raporu*.
113. **УРОН, М.Э.**, *Учебная Программа по Банковскому Финансовому Менеджменту*, Вашингтон 1993г.
114. **УОРД, М.Э.**, *Учебная Программа по Банковскому Менеджменту*,
Учебное пособие 1,2 т., Вашингтон 1998г.
115. **ХОХЛЕНКОВА, М.А.**, *Банк России Как Орган Банковского Регулирования и Надзора*, Москва 2002.
116. **ЯМПОЛЬСКИЙ, М.М.**, *Особенности Деятельности Коммерческого Банка. Деньги и кредит*, Москва 2001.
117. **Woody, Kathleen J.**, *Soviet Banking and Finance*, A Woodhead – Faulkner Special Report, New York 1990.

118. “*Aksioner jemgyýetleri hakynda*”, Türkmenistanyň kanuny, 1999 ý.
119. “*Bergidarlyk hakynda*”, Türkmenistanyň Kanuny, 1993 y.
120. “*Daşary ýurt konsessiýalary hakynda*” Türkmenistanyň kanuny, 1 oktýabr 1993 ý., N859-XII. Türkmenistanyň Mejlisiniň ýygındysy. Aşgabat “Türkmenistan” neşirýaty, 1995.
121. “*Erkin telekeçiligiň ykdysady zolaklary hakynda*” Türkmenistanyň kanuny, 8 oktýabr 1993 ý., N893-XII. Türkmenistanyň Mejlisiniň ýygındysy. Aşgabat “Türkmenistan” neşirýaty, 1995.
122. “*Girew hakynda*”, Türkmenistanyň Kanuny, 1993 y.
123. “*Gymmat bahaly kagyzlar bilen geçirilýan amallara salynjak salgytlar hakynda*” Türkmenistanyň Kanuny, 1993 ý.
124. “*İşleriň aýratyn görnüşlerini lisenziirmek hakynda*” Türkmenistanyň Kanuny, 1999 ý.
125. “*Kärhanalar hakynda*” Türkmenistanyň kanuny, 2000 ý.

126. “*Önümiň (hyzmatlatyň, işleriň) içine goşulýan çykdaýylary goşmak hakynda düzgünnama*”, Türkmenistanyň Prezidentiniň Permany, No. 1676, 1994 ý.
127. “*Peýda salynýan salgyt hakynda*” Türkmenistanyň Kanuny, 1993 ý.
128. “*Türkmenistanyň Merkezi banky hakynda*” Türkmenistanyň kanuny, 8 oktýabr 1993 ý., N889-XX. Türkmenistanyň Mejlisiniň ýygyny. Aşgabat “Türkmenistan” neşirýaty, 1995.
129. “*Täjirçilik banklary we bank işi hakynda*” Türkmenistanyň kanuny, 8 oktýabr 1993 ý., N890-XII. Türkmenistanyň Mejlisiniň ýygyny. Aşgabat “Türkmenistan” neşirýaty, 1995.
130. “*Türkmenistanda auditor işleri barada*”, Türkmenistanyň Kanuny, 1996 y.
131. “*Türkmenistanda daşary ykdysady iş hakynda*” Türkmenistanyň kanuny, 1992 y. 19-Magtymguly.
132. “*Türkmenistanda telekeçilik işi hakynda*” Türkmenistanyň kanuny, 12.11.1991 ý., N581 XII. Türkmenistanyň Mejlisiniň ýygyny. Aşgabat “Türkmenistan” neşirýaty, 1993.

133. *“Türkmenistanda daşary ýurt investisiýalary hakynda”* Türkmenistanyň kanuny, 19.05.1992 ý., N697-XII. Türkmenistanyň Mejlisiniň ýygındysy. Aşgabat “Türkmenistan” neşirýaty, 1993.
134. *“Türkmenistanda buhgalter hasabatly we hasabatlyk hakynda”* Saparmyrat Türkmenbaşynyň Permany No: 1659, 1994 ý.
135. *“Türkmenistanda Nagt Däl Hasaplaşyklar Barasynda”* Düzgünnama, Aşgabat 1995.
136. Türkmenistanyň Merkezi Bankynyň Düzgünnamalary.
137. *“Walýuta kadalaşdyrmasy hakynda”* Türkmenistanyň kanuny, 8 oktýabr 1993 ý., N891-XII. Türkmenistanyň Mejlisiniň ýygındysy. Aşgabat “Türkmenistan” neşirýaty, 1995.

YARARLANILAN İNTERNET ADRESLERİ:

<http://www.cbt.tm> (Türkmenistanyň Merkezi Bankynyň resmi serweri)

<http://www.cbr.ru> (*Официальный сервер Банка России в Интернете*)

<http://www.dpt.gov.tr> (*Devlet Planlama Teşkilatı*)

<http://www.foreigntrade.gov.tr> (*T.C. Dış Ticaret Müsteşarlığı*)

<http://www.yeniozgurpolitika.org> (*Politika Forumu*)

<http://www.imf.org> (*Uluslararası Para Fonu*)

<http://www.gdezakon.ru>

<http://www.consultant.ru>

<http://www.audit.ru>

<http://www.cb.ru>

<http://www.constitution.ru>

YARARLANILAN TEMEL MEVZUAT:

1. Türkmenistan Merkez Bankası Hakkında Kanun
2. Ticari Bankalar ve Banka Faaliyetleri Hakkında Kanun
3. Denetim İşleri Hakkında Kanun
4. Döviz Rejimi Kanunu
5. Milli Para Birimi Kanunu
6. Türkmenistan Menkul Kıymetler ve Borsalar Kanunu
7. Türkmenistan Ticaret Kanunu
8. Anonim Şirketler Kanunu
9. İşletmeler Hakkında Kanun
10. Türkmenistan Anayasası
11. Türkmenistan Medeni Kanunu
12. Türkmenistan Borçlar Kanunu